

OBSAH

OBSAH	- 5 -
ÚVOD	- 6 -
1 20. STOLETÍ	- 11 -
2 V PŘEDVEČER MNICHOVA: ROK 1938	- 15 -
2.1 STAVBA NEMOCNICE	- 15 -
2.2 ČÁSTEČNÁ MOBILIZACE A OBECNÍ VOLBY	- 17 -
2.2.1 <i>Obecní volby</i>	- 18 -
2.3 ČERVEN - ČERVENEC 1938	- 19 -
2.4 TRAGICKÝ MĚSÍC ZÁŘÍ.....	- 20 -
2.4.1 <i>Újezdni měšťanská škola</i>	- 20 -
2.4.2 <i>Mobilizace a Mnichovská dohoda</i>	- 21 -
2.5 ŘÍJEN 1938: PŘESUN OBYVATELSTVA A POSVĚCENÍ ZVONŮ	- 22 -
2.6 ZÁVĚR ROKU 1938.....	- 23 -
3 ROK 1939: VYPUKNUTÍ II. SVĚTOVÉ VÁLKY	- 24 -
3.1 PROTEKTORÁT	- 24 -
3.2 NÁRODNÍ SOURUČENSTVÍ	- 25 -
3.3 VYPUKNUTÍ II. SVĚTOVÉ VÁLKY	- 27 -
3.3.1 <i>Přídělové hospodářství</i>	- 27 -
3.3.2 <i>17. listopad</i>	- 28 -
3.4 NĚMECKÁ SPRÁVA.....	- 29 -
4 NOVÉ MĚSTO NA MORAVĚ V DOBĚ VÁLKY: 1940-1944	- 32 -
4.1 KULTURA	- 33 -
4.2 ŠKOLSTVÍ	- 34 -
4.3 STÁTOPRÁVNÍ ZÁSAHY	- 37 -
4.3.1 <i>Plakáty, Vyhlášky a jiné opatření</i>	- 38 -
4.3.2 <i>Odstranění pomníků a památníků, likvidace zvonů</i>	- 38 -
4.3.3 <i>Přejmenování ulic</i>	- 39 -
4.3.4 <i>Připojení příbyslavského okresu</i>	- 40 -
4.3.5 <i>Obecní samospráva</i>	- 40 -
4.4 GERMANIZACE A OBYČEJNÝ ŽIVOT	- 41 -
4.5 LETECKÁ HAVÁRIE: ÚNOR 1944	- 42 -
5 ŽIDOVSKÁ OTÁZKA V NOVÉM MĚSTĚ NA MORAVĚ	- 44 -
5.1 RODINA BRADY	- 45 -
5.2 RODINA SKUTECKÝCH	- 49 -
5.3 BRNĚNSKÉ ŽIDOVSKÉ RODINY	- 50 -
6 PROTINĚMECKÝ ODPOR, ODBOJ A PARTYZÁNI	- 51 -
6.1 OBRANA NÁRODA	- 52 -
6.2 ILEGÁLNÍ LETÁKY.....	- 54 -
6.3 ATENTÁT NA HEYDRICHA.....	- 55 -
6.4 PROJEVY NESOUHLASU A NEKÁZNĚ MEZI STUDENTY	- 56 -
6.5 RADA TŘÍ - „GENERÁL SVATOŇ“	- 56 -
6.6 PARTYZÁNI.....	- 58 -
6.7 VZPOMÍNKY NA SPOLUPRÁCI V ODBOJI.....	- 60 -
6.7.1 <i>Rodina Hájkova</i>	- 60 -
6.7.2 <i>Rodina Musilova</i>	- 62 -
7 KONEC DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V NOVÉM MĚSTĚ NA MORAVĚ	- 63 -
7.1 KVĚTEN 1945: OSVOBOZENÍ MĚSTA	- 63 -
7.1.1 <i>6. května 1945</i>	- 64 -
7.1.2 <i>7. Května 1945</i>	- 65 -
7.1.3 <i>9. května 1945</i>	- 65 -
7.1.4 <i>10. května 1945</i>	- 67 -

7.1.5	<i>11. května 1945</i>	- 68 -
7.1.6	<i>Další květnové události</i>	- 68 -
7.2	PERZEKUCE	- 69 -
7.2.1	<i>Věznění</i>	- 69 -
7.2.2	<i>Zabití, umučení, popravení</i>	- 71 -
7.3	ZÁVĚR ROKU 1945	- 72 -
8	ZÁVĚR	- 75 -
9	SEZNAM PRAMENŮ, INTERNETOVÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	- 80 -
9.1	SEZNAM PRAMENŮ	- 80 -
9.2	SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	- 82 -
9.3	SEZNAM LITERATURY	- 83 -

ÚVOD

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na historii malého moravského města, Nového Města na Moravě, které leží na jižním okraji Žďárských vrchů v nadmořské výšce 600 m. n. m. Konkrétně na historii let 1938 až 1945.

Chráněná krajinná oblast, ve které se Nové Město nachází, byla od počátku spojena s neporušenou přírodou a krajinou, pro kterou byl typický minimální rozmach průmyslu a neúspěšný rozvoj zemědělství způsobený nekvalitní půdou. Pomalý rozvoj města byl zapříčiněn jeho zemědělsko - řemeslným charakterem, chybějícím kvalitním dopravním spojením, nerozvinutou průmyslovou výrobou a úbytkem obyvatelstva způsobeným nedostatečným množstvím pracovních míst.

Přesto byla oblast Českomoravské vrchoviny až pateticky obdivovaná v dílech básníků, skladatelů či spisovatelů pro svoji romantičnost a poetičnost. Díky své až „horské“ poloze se stalo Nové Město centrem letní i zimní turistiky, celoročních sportovních aktivit a střediskem, které se díky nedostupnosti pohraničních hor nejvíce uplatnilo v době protektorátu.

Historie Nového Města na Moravě¹ je spojena jak s obdobím rozkvětu, tak i úpadku. Vůbec první písemná zmínka o Novém Městě pochází z roku 1293, kdy je připomínáno v listině Václava II.² Prvními majiteli Nového Města byli zakladatelé cisterciáckého kláštera ve Žďáře nad Sázavou, potomci Bočka z Obřan. Nejdůležitějšími a nejvýznamnějšími majiteli byli páni z Lipé (počátek 14. století - konec 15. století), páni z Pernštejna (konec 15. století - 1588), Vilém Dubský z Třebomyslic (1588-1623), kardinál František Dietrichštějtn (1623-1636), Kratzerové (1636-1679), Dietrichštejnové (1679-1699) a nakonec Nadační ústav šlechtičen „Mariánská škola“ z Brna (1699-1948).

Nové Město na Moravě zastávalo tradičně roli hospodářského centra. Od poloviny 19. století se stalo také územně - správním a kulturním centrem Horácka. V roce 1850 se Nové Město stalo centrem soudního, politického a berního okresu. Došlo k rozvoji spolkové činnosti (například divadelní spolek Klicpera založený roku 1881), školství (rozšíření farní školy v roce 1867; stavba nové

¹ K historii Nového Města na Moravě více např.: Karel ŽÁK, *Historický průvodce Novým Městem na Moravě*, Nové Město na Moravě 1931.; Josef KHUN, *Okres Nové Město na Moravě. Co má o něm vědět každý obyvatel*, Nové Město na Moravě 1936.; Josef František SVOBODA, *Vlastivěda Moravská. II. Místopis Moravy. Jihlavský kraj. Novoměstský okres*, Brno 1948.

² CDM IV., č. 319, s. 404.

budovy pro obecní školu v roce 1874; vznik měšťanské školy v roce 1879; a založení reálky v roce 1894) a sportu (1895 Bruslařský klub; 1896 Odbor klubu čs. turistů). Nepřehlédnutelné byly snahy o zkrášlení Nového Města (instalování prvních luceren na domy roku 1853; stavba kamenné kašny na náměstí v r. 1870; vybudování parku v roce 1888; vznik Okrašlovacího spolku v roce 1892). V letech 1897-1898 došlo k vybudování evangelického kostela, který nahradil stávající evangelickou modlitebnu.

Motivací pro vybrání této problematiky byl jednak fakt, že Nové Město na Moravě je mým domovem již od roku 1995 a tudíž je pro mne toto regionální téma blízké a za druhé hrál roli zájem o problematiku druhé světové války a holocaustu, respektive jejich faktických dopadů na moravské město malého, a téměř národnostně českého, charakteru. 65 let od konce druhé světové války je dalším a neméně důležitým důvodem.

Téma bakalářské práce je stanovené regionálně. Období, kterému se věnuji je časově vymezené rokem 1938, respektive Mnichovskou dohodou a rokem 1945, tedy koncem druhé světové války.

Podstatná část této práce je věnovaná Novému Městu na Moravě, konkrétně letem 1938 až 1945. Úvodní kapitola bakalářské práce je soustředěna na počátek 20. století, které se nedalo opomenout. Prvotní řádky práce seznamují s počtem obyvatel, religiozitou obyvatelstva, národnostním složením, stavebním rozvojem, průmyslem, politickým smýšlením nebo kulturou a školstvím. Krátce se zde také zmiňují o tom, jak situaci Nového Města na Moravě viděl samotný kronikář.

V bakalářské práci se pokusím vystihnout nejdůležitější události a mezníky, kterými Nové Město na Moravě prošlo v období pomnichovském a v období německé okupace. Rovněž bych chtěla postihnout i nejzákladnější změny v oblasti školství a kultury. Pokusím se zodpovědět otázku, jaké a jak tvrdé byly státoprávní zásahy Němců do chodu samotného Nového Města a života obyčejných občanů. Neméně důležitý bude i pohled na perzekuci židovského obyvatelstva a rozvoj odbojové a partyzánské činnosti, popřípadě protiněmeckého odporu. Podstatné bude i zodpovězení otázky jak, kdy a kým bylo Nové Město na Moravě v roce 1945 osvobozeno.

Události celorepublikového či mezinárodního charakteru jsou uváděny pouze v případě, že na ně existovala patrná (pozitivní či negativní) vazba a reakce od obyvatelstva nebo zástupců Nového Města na Moravě.

Při své práci jsem se opírala především o prameny uložené ve Státním okresním archivu ve Žďáře nad Sázavou. Konkrétně o fond města Nové Město na Moravě a fond Okresní úřad Nové Město na Moravě. Za nejzákladnější považuji presidiální spisy z let 1939-1945 a knihy ze zápisů schůzí městské rady a městského zastupitelstva. Neméně důležité byly také archiválie Horáckého muzea v Novém Městě na Moravě, ze kterých jsem využila také obrazový materiál.

Abych lépe a důkladněji pronikla do každodenního života Nového Města, využila jsem kronikářských zápisů městského kronikáře, kroniky měšťanské školy, reálky a evangelické fary. Jako doplňkový pramen mi posloužil dobový místní tisk - Horácké listy a Farní věstník.

Prameny jsou psány česky, od roku 1941 se objevuje i němčina, povětšinou však v kombinaci obou jazyků.

Ku pomoci mi byly práce bibliografického charakteru, konkrétně Bibliografie okresu Žďár nad Sázavou³ a Odboj a osvobození v okrese Žďár nad Sázavou.⁴

Při práci jsem se rovněž opírala o publikace obecného a regionálního charakteru, veskrze poměrně stručného. Jako autory prací, které se věnují historii, bych zmínila knihu profesora reálky Karla Žáka. V roce 1931 vydal titul s názvem Historický průvodce Novým Městem na Moravě.⁵ Kniha Karla Žáka začíná osídlením kraje kolem Nového Města a končí 19. stoletím. Poměrně stručná historie je doplněna informacemi o důležitých budovách a jejich historii. Prakticky ze stejné doby pochází kniha učitele Josefa Khuna, který v roce 1936 vydal ve vlastním knihkupectví titul s názvem Okres Nové Město na Moravě, co má o něm vědět každý obyvatel.⁶ Spíše než historii se kniha věnuje samotnému okresu Nové Město - pojmenování, rozloze, půdě, vodstvu, podnebí, přírodnímu bohatství, obyvatelstvu, vzdělání, významným osobám, apod. Alespoň z části se historii

³ Jaromír KUBÍČEK, *Bibliografie okresu Žďár nad Sázavou*, Brno 1993.

⁴ Božena PTÁČKOVÁ, *Odboj a osvobození v okrese Žďár nad Sázavou v letech 1938-1945*, Žďár nad Sázavou 1980.

⁵ K. ŽÁK, *Historický průvodce Novým Městem na Moravě*.

⁶ J. KHUN, *Okres Nové Město na Moravě. Co má o něm vědět každý obyvatel*.

Nového Města věnuje *Vlastivěda moravská*⁷ od Josefa Františka Svobody, která byla vydaná v roce 1948. S vymezenou problematikou však výše zmíněné publikace nekorespondují.

K novějším publikacím patří *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1850-1918* (z roku 2006)⁸ a *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945* (z roku 2008).⁹ Publikaci zpracovali Miroslav Kružík a Vít Křesadlo. Nejnovějším dílem o Novém Městě na Moravě je kniha od Lucie Markové, *Nové Město na Moravě*,¹⁰ která byla vydaná v roce 2009 v rámci edice *Za humny*. Historie Nového Města je zachycena od počátku do současnosti, nicméně poměrně stručně. Publikace je doplněna především jednotlivými stránkami lidského života (průmyslem, hospodářstvím, zemědělstvím, kulturní a zájmovou činností). Obsahuje bohatý fotografický a obrazový materiál.

Dalším zdrojem byly specificky zaměřené publikace, opět regionálního charakteru, které se alespoň z části věnovaly vymezené problematice. Problematické byly především otázky partyzánské činnosti a odboje. Knihy jsou psány v českém jazyce.

K publikaci, která se do jisté míry věnuje mnou vymezenému tématu, patří *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1938-1945*. Tato publikace je ovšem založena na chronologickém výčtu událostí, které nejsou přímo propojeny s dalšími s nimi souvisejícími. Přestože kniha obsahuje seznam literatury a pramenů, přímé odkazy chybí. Jiné publikace jsou povětšinou zaměřeny tématicky.

Na základě dostupných materiálů a pramenů jsem se v práci pokusila zmapovat charakter Nového Města a změny, kterými prošlo v letech 1938-1945. Práce je založena převážně na studiu pramenů, což považuji společně s komplexně zpracovaným tématem, za její největší přínos.

Při psaní bakalářské práce jsem pracovala s historickými prameny, dobovým a současným tiskem a regionální literaturou. Jako hlavní historickou metodu jsem používala metodu přímou, která byla doplněna metodou nepřímou. Postupovala

⁷ J. F. SVOBODA, *Vlastivěda Moravská. II. místopis. Novoměstský okres*.

⁸ Vít KŘESADLO - Miroslav KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1850-1918*, Nové Město na Moravě 2006.

⁹ Vít KŘESADLO - Miroslav KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, Nové Město na Moravě 2008.

¹⁰ Lucie MARKOVÁ, *Nové Město na Moravě*, Havlíčkův Brod 2009.

jsem podle metody indukce. U několika témat byl nutný komparativní přístup a metoda sondy.

Práce je psaná v chronologickém sledu, progresivní metodou, od počátku 20. století do konce roku 1945. Je chronologicky a pro obsáhlost tématicky členěna.

1 20. STOLETÍ

Nové Město na Moravě vstoupilo do 20. století jako nevelké okresní město venkovského charakteru. Rozvoj, který započal v 19. století, pokračoval ve století následujícím. Město se stalo centrem řady institucí s okresní působností. Sídlo zde okresní hejtmanství (pozdější okresní úřad), okresní soud a finanční úřad.

Nové Město, byť město okresní, bylo poměrně malé. V roce 1910, při sčítání lidí, zde bylo zjištěno 333 domů a 2635 obyvatel.¹¹ Typický byl pokles počtu obyvatelstva způsobený nedostatkem pracovních míst a chudobou regionu. V roce 1921 žilo v 349 domech 2452 obyvatel.¹² Větší nárůst domů a obyvatelstva byl patrný až ve třicátých letech, kdy v 398 domech žilo 2570 obyvatel.¹³

Poměrně značná byla religiozita obyvatelstva. Ve třicátých letech se převážná část hlásila k římskokatolickému náboženství (2010 obyvatel). Značně menší část k náboženství evangelickému (390 obyvatel). K československé církvi se hlásilo 81 obyvatel. Ve městě žilo 14 obyvatel židovského vyznání, 70 obyvatel bez vyznání a 5 obyvatel jiného či neudaného vyznání.¹⁴

Národnostně bylo město české, respektive československé. Zatímco v roce 1880 žilo v Novém Městě 41 Němců, v roce 1930 jich bylo pouhých 10. Přes 2537 obyvatel se hlásilo k československé národnosti, 19 patřilo mezi tzv. „cizozemce“ a 4 uvedli národnost jinou.¹⁵

Stavební rozvoj města se z počátku omezoval jen na stavby rodinných domů situovaných do nově vznikajících „vilových“ čtvrtí. Ve dvacátých, třicátých a čtyřicátých letech bylo vybudováno i několik veřejných staveb. Mezi nejdůležitější patřila stavba sokolovny v roce 1921, obecní spořitelny v letech 1931-1932, okresního domu v letech 1934-1935, hasičské zbrojnice v roce 1935, lidového domu v roce 1937 a okresní nemocnice v letech 1937-1940. V letech 1933-1936 došlo k výstavbě městského vodovodu.

Do počátku 20. století bylo město bez moderního dopravního spojení. Výstavba železniční trati Žďár - Tišnov (přes Nové Město na Moravě) ukončená

¹¹ Josef BARTOŠ - Jindřich SCHULZ - Miloš TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*, svazek XI., Ostrava 1988, s. 118.

¹² Tamtéž, s. 118.

¹³ *Statistický lexikon obcí v Republice Československé. II. země moravskoslezská*, Praha 1935, s. 73.

¹⁴ Tamtéž, s. 73.

¹⁵ Tamtéž, s. 73. Více: *Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921*. I. díl., Praha 1924.; *Statistická příručka Republiky Československé IV.*, Praha 1932.; *Statistický lexikon obcí v Republice Československé. II. země moravskoslezská*, Praha 1935.

roku 1905 přinesla Novému Městu dlouho očekávaný typ dopravního spojení. Zlepšila se i kvalita komunikací (vydláždění ulic a náměstí).

Průmyslově Nové Město poměrně zaostávalo. Působily zde jen firmy menšího charakteru - Kadlecova pila, tírna lnu, mlékárna, lihovar, továrna na výrobu nábytku, umělecká kovovýroba a závody na výrobu lyží a saní. Na základě výsledku sčítání lidí z roku 1930 lze vyvodit to, že převážná část obyvatelstva pracovala v průmyslových firmách nebo na živnost. Asi pětina obyvatel pracovala v obchodech, peněžnictví nebo dopravě. Přibližně stejné množství se věnovalo zemědělství, lesnictví a rybníkářství. Ve veřejné službě či ve vojsku pracovalo zhruba 350 Novoměstáků. 482 obyvatel Nového Města pracovalo v domácnosti nebo své povolání neuvedlo.¹⁶

Maloměstský charakter ovlivňoval i politickou orientaci obyvatelstva. Za první republiky, kromě roku 1919, vyhrávala Československá strana lidová. Silnou pozici měli i živnostníci, národní demokraté, republikáni a pokroková strana. Od začátku 30. let i národní socialisté. Levicové strany se oblibě těšily méně. Souvislost lze hledat v méně rozvinutém průmyslu.¹⁷ Strany proněmeckého charakteru nebyly do poloviny 40. let voleny vůbec. Teprve v roce 1935 obdržely na dvě desítky hlasů.¹⁸ Přes neotřesitelnou pozici lidovců byli voleni starostové z řad národních demokratů (MUDr. Šimon Škrla 1919-1926¹⁹) a živnostníků (Rudolf Litochleb 1926-1945²⁰).

¹⁶ J. KHUN, *Okres Nové Město na Moravě. Co má o něm vědět každý obyvatel*, s. 12-15.

¹⁷ SOkA Žďár nad Sázavou (dále SOkA), fond města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Aktový materiál (spisy po roce 1850). Obecní volby (1886-1942), e.č.373, i.č.765.; *Statistika obecních voleb z Nového Města na Mor.*, Horácké listy (dále HL) XXII., 2. 10. 1931, s. 1.; *Obecní volby v Novém Městě na Mor.* HL 30.-35., 27. 5. 1938, s. 4.

¹⁸ *Volby do parlamentu a zemského zastupitelstva v politickém okrese Nové Město na Moravě v r. 1935*, HL 27.-32., 7. 7. 1935, s. 5.

¹⁹ Šimon Škrla se narodil 13. října 1868 na moravském Slovácku. Vystudoval medicínu na Fakultě lékařské c.k. Karlo - Ferdinandovy univerzity české v Praze. Od roku 1897 vedl vlastní lékařskou praxi v Novém Městě na Moravě (pravděpodobně se zde usadil díky přátelství s básníkem Kárníkem - Svítilem, s nímž v Praze společně studoval). Při krátkodobých pobytech v letech 1903-1905 si doplňoval lékařskou praxi v Berlíně, Paříži a Londýně. Během první světové války působil ve Znojmě, později ve vojenské nemocnici v Krakově. 23. června 1919 byl za národní demokracii zvolen prvním starostou v osvobozené republice. Během jeho působení byla založena celá řada fondů (okrašlovací, chudinský, apod.), byl zřízen telefon, opraveny jatka a provedena oprava významných budov. Pro závažné rozpory s opozicí v městském zastupitelstvu na svoji funkci 8. července 1926 rezignoval. Během druhé světové války pomáhal zraněným ilegalistům v penzionu Cyrila Musila. 25. února byl na udání předvolán do Jihlavy k výslechu, zemřel náhle 26. února 1944 na mozkovou mrtvici. (*Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl*, 21. 5. 1938 - 31.12. 1953, s. 78-79; Marie HOMOLKOVÁ, 65. výročí úmrtí MUDr. Šimona Škrly, dlouholetého občana našeho, *Novoměstsko*, XIX., 13. 2. 2009, s. 3.)

²⁰ Rudolf Litochleb se narodil 19. června 1876 v Novém Městě na Moravě. Po absolvování měšťanské školy se stal u okresního hejtmanství písařem. Přes praktikanta berní správy (1897),

Díky existenci jediné střední školy v okrese - novoměstské reálky - bylo Nové Město významným střediskem školství. Fungovala zde i obecní a měšťanská škola.

I kulturní činnost byla na vysoké úrovni. Důležitou roli hrály především místní spolky - hudební spolek Smetana či abiturientský spolek Horák. Byla zde také tiskárna a vycházel zde regionální týdeník Horácké listy. Od roku 1906 působilo v Novém Městě Horácké muzeum. Občané měli k dispozici dvě kina a knihovnu.

Díky poloze Nového Města na Moravě, nadmořské výšce a každoroční sněhové nadílce, se Nové Město a blízké oblasti staly vyhledávanými lokalitami, které byly vhodné pro celoroční sportovní aktivity. Od konce 19. století fungovaly první skupiny nadšenců, které stály u zrodu lyžování a prvních spolků - Sokolského a Bruslařského, respektive Sportovního klubu. První lyžařské závody a závody ve skoku na sebe nenechaly dlouho čekat. V roce 1921 následovalo vybudování lyžařsko - turistické chaty na Harusáku, která poskytovala útočiště lyžařům a nabízela levný nocleh. Díky nedostačující kapacitě byla v roce 1923 přestavěna. Svoji funkci plnila až do 29. září 1942, kdy lehla popelem. „22. ledna 1922 otevřena na Harusově Kopci lyžařská chata, zbudována nákladem Sportovního Klubu novoměstského za pomoci lyžařů brněnských. Událost významná pro rozvoj lyžařství na Novoměstsku, které jest důležitým činitelem zdravotní výchovy i stejně se stanoviska národohospodářského, činíc naše město důležitým středem zimního sportu.“²¹ K roku 1934 se pak váže tradice závodu Zlaté lyže Českomoravské vysočiny.

Vzestup turistického ruchu a poptávka po ubytovacích objektech zapříčinila ve 30. letech 20. století výstavbu sportovních a rekreačních objektů a areálů (Medlov, Sykovec, Milovy), které byly výsledkem práce především pražských a brněnských architektů. Mnohé z navrhovaných projektů však nebyly realizovány díky nedostatečnému množství financí.

berního oficiála (1908), berního správce (1919) se stal v roce 1921 berním ředitelem. Plně se podílel na společenském životě v Novém Městě na Moravě. Od roku 1914 byl členem městského zastupitelstva. V letech 1926-1945 působil jako starosta Nového Města. Kromě jiného byl předsedou pěveckého spolku Smetana, předsedou kuratoria Horáckého muzea, ředitelem městské spořitelny, Okrašlovacího spolku atd. Jako starosta se dočkal vytoužené svobody a odchodu Němců. Dlouhotrvající zhoršující se zdravotní stav mu však byl osudným. Zemřel 27. května 1945. Byl pohřben na katolickém hřbitově za velké účasti obyvatelstva. (*Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 105.*)

²¹ *Pamětní kniha obce Nového Města na Moravě, první díl, 1922-1938, s. 10.*

Obecní kronikář zaznamenal situaci v kronice Nového Města takto: „*Obec naše měla tři kostely, z nich dva římskokatolické, jeden ev. bratrský, pětitřídní školu obecnou, trojtřídní občanskou a státní reálku sedmitřídní. Je tu stanice železné dráhy Brno - Tišnov - Německý Brod, poštovní, telegrafní a telefonní úřad. Dále okresní politická správa, okresní soud, berní úřad, berní správa, důchodová finanční kontrola, cejchovní úřad, evidence Katastru daně pozemkové. Dále správa ř. katolická a ev. bratrská. ... Z institucí vzdělávacích zmínky zasluhuje Horácké muzeum a Veřejná knihovna. ... Obyvatelstvo města živí se polním hospodářstvím, řemesly, lnářstvím a chovem dobytka. ... Působí zde dva advokáti, notář a tři lékaři. Město má dosti rozsáhlý chudobinec a isolační nemocničku.*“²²

²² Pamětní kniha obce Nového Města na Moravě, první díl, 1922-1938, s. 1.

2 V PŘEDVEČER MNICHOVA: ROK 1938

Počátek nového roku 1938 nepřinesl Novému Městu na Moravě žádné výraznější změny a znepokojení. Město žilo plně pokojným životem malého okresního městečka.

Přestože přinesly zimní měsíce nového roku 1938 proměnlivé počasí, mohly být v Novém Městě konány tradiční lyžařské závody a závody ve skoku.

Nezahálela nová výstavba bytových jednotek a nemovitostí, kultura, sport a ani veřejný život. V plném proudu byla rovněž i sezona plesů, balů, věnečků a maškarních.²³

K nejdůležitějším událostem první poloviny roku 1938 patřila stavba okresní nemocnice. Nové Město se tak stalo strategicky důležitým zdravotnickým centrem okresu.

2.1 STAVBA NEMOCNICE²⁴

O zřízení okresní nemocnice se jednalo již od roku 1935. I přesto, že o stavbu nemocnice usilovaly i blízká města Bystřice a Žďár, byla zvolena orgány s příslušnou kompetencí stavba „uprostřed“ okresu.

První dílčí přípravné úkony započaly již roku 1936. Stavba nemocnice byla financována z půjčky 2,5 milionu Kč. Finančně se rovněž podílelo Nové Město, městem uvolněné fondy, místní finanční ústavy, novoměstský velkostatek, občané v rámci dobrovolné sbírky a ostatní obce Novoměstského okresu.²⁵

Stavba byla projektována arch. inž. Bedřichem Rozehnalem²⁶ z Brna na pozemku o výměře cca 5 ha, který byl darován Novým Městem. Pozemky potřebné pro stavbu nemocnice byly v této souvislosti městem odkoupeny.

²³ *Z města a okolí*, Farní věstník novoměstský (dále FVN) X., 1. 2. 1938, s. 3.

²⁴ *Stavba jubilejní okresní nemocnice v Novém Městě na Moravě*, HL 30.-35, 26. 8. 1938, s. 1.; *Slavnost položení základního kamene ke stavbě nemocnice v Novém Městě na Moravě*, HL 30.-35., 26. 8. 1938, s. 1.; *Jubilejní okresní nemocnice v Novém Městě na Moravě*, HL 30.-35., 2. 9. 1938, s. 2-3.; *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 5.

²⁵ V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 144.

²⁶ Ing. Bedřich Rozehnal se narodil roku 1902. Vystudoval architekturu v Brně. Od 30. let začal vystupovat jako samostatný architekt a otevřel si vlastní architektonickou kancelář. V době války pracoval na moravských nemocničních projektech. Po válce, finančně zajištěný a úspěšný, získal místo na brněnské technice. V roce 1948 byl odvolán ze své funkce a vyhozen ze školy. Po vykonstruovaném procesu byl na čtyři roky uvězněn. Po dvou letech byl na žádost přátel - členů slavného Smetanova tria - dekretem prezidenta Novotného propuštěn. V roce 1968 byl soudně rehabilitován, byl mu navrácen profesorský titul a vrátil se na stavební fakultu v Brně. V roce 1973 byl penzionován. Architektuře se věnoval až do své smrti v roce 1984. Rozehnal změnil standart nemocničního prostředí na Moravě. Symbolizoval svým rozsáhlým dílem i osudem architektonickou kulturu Brna a Moravy v 1. polovině 20. století. Mezi jeho architektonická díla patří

Budoucí nemocniční areál měl mít pět budov zhotovených z cihelného zdiva ztuženého železobetonovými pilíři. Areál nemocnice měla tvořit dvoupatrová hlavní budova s operačním křídlem a lůžkovým oddělením s kapacitou 130 lůžek, hospodářská budova, izolační pavilon pro 24 pacientů, prosektura a obytná budova pro ředitele a správce. Ochranu zajišťovala tepelná a zvuková izolace. Nechyběla zde kuchyně, prádelna, rentgen, operační sály, sterilizace, laboratoře, horské slunce a elektroterapie. Nemocnice byla rovněž napojena na městský vodovod.

Vybavení nemocnice bylo vybráno na základě zkušeností velkých nemocnic, patřilo k nejmodernějšímu, co tehdejší trh mohl nabídnout.

Se základními terénními pracemi bylo započato v polovině června 1938. Práce byly realizovány brněnskou firmou stavitele Josefa Špačka.

Slavnost k položení základního kamene budoucí novoměstské nemocnice se konala v neděli 21. srpna 1938. Významný okamžik zpestřoval kulturními vložkami místní pěvecký a hudební spolek Smetana a bystrický Sokol. Události byly přítomni političtí činitelé, zástupci různých úřadů, spolků a korporací. Nechyběl okresní hejtman A. Dworzak či ministři Zadina, Nečas²⁷ a Černý.

Předpokládalo se, že stavba nemocnice bude dokončena do konce roku 1939, tak aby normální provoz započal 1. lednem roku 1940. Události let 1938 a 1939 však optimistické plány stavbu na čas přerušily.

nemocniční komplexy v Bratislavě, Brně, Hodoníně, Kyjově, atd. (Petr PELČÁK - Vladimír ŠLAPETA - Ivan WAHLA, Bedřich Rozehnal (1902-1984), Brno, 2009.)

²⁷ Jaromír Nečas se narodil 17. listopadu 1888 v Novém Městě na Moravě. Vystudoval fakultu stavebního inženýrství v Brně. Válečná léta první světové války prožil jako nevoják - technický důstojník nedaleko fronty, kde budoval nejrůznější stavby a opevnění. Do politiky se aktivně zapojil po roce 1918 v rámci sociální demokracie. Od roku 1921 působil v kanceláři prezidenta republiky, kde se staral o podkarpatské (před první světovou válkou pracoval jako inženýr státní stavební služby na Podkarpatské Rusi, po první světové válce působil jako tajemník Žatkoviče, byl znalcem místních poměrů a sociální situace, vydal řadu publikací, ve kterých upozorňoval na problémy) a židovské záležitosti. V roce 1925 byl zvolen za Podkarpatskou Rus poslancem. V letech 1935-1938 zastával funkci ministra sociální péče. Angažoval se na mezinárodní scéně především v oblasti sociálních otázek. Po okupaci se stal místopředsedou Národní strany práce. 15. června 1939 přijal místo předsedy Nejvyššího cenového úřadu (fakticky funkce ministra protektorátní vlády), které argumentoval tím, že chtěl pomoci a prospět národu (udržení cenové relace, ochrana čsl. důstojníků - zaměstnanců, z nichž někteří byli v odboji, apod.). Díky svému vlivu se zasloužil o propuštění mnoha osobností českého politického i společenského života. Rovněž byl zapojen do odbojového uskupení Politické ústředí. V roce 1940, z důvodů stíhání gestapem za protiněmecké aktivity, emigroval do Francie a následně do Anglie, kde byl jmenován státním ministrem exilové vlády. V roce 1941 ministrem pro hospodářskou obnovu. Manželka Marie s dcerou Věrou, které zůstaly v protektorátu, byly deportovány do Terezína a následně do Osvětimi. 29. října 1942 zahynula v Osvětimi Nečasova manželka, 14. ledna 1943 dcera. V roce 1942 Nečas exilovou vládu opustil. Zemřel 30. ledna 1945. (Archiv Horáckého muzea (dále AHM), fond II. světová válka - Jaromír Nečas, kartón č. 76, 12.709 NM-B., 12.677 NM-B., 12.678 NM-B.; Politik se konce již války nedočkal, Vysočina XLV., 3. 2. 2005, s. 6.)

Ambulantní provoz nově vybudované novoměstské nemocnice byl zahájen až 15. listopadu 1940. Od prosince se začalo s přijímáním pacientů. Na základě rozhodnutí okresního výboru se prvními primáři nemocnice stali MUDr. František Matis a MUDr. Miloš Štursa. Kromě nich zde pracovalo dalších pět lékařů - sekundářů.²⁸ Za ošetrovatelky byly povolány milosrdné sestry sv. Kříže.²⁹

V roce 1941 byly nemocniční budovy zabrány pro německé děti z Říše. Plný provoz nemocnice byl zahájen až v únoru 1942, kdy personál nemocnice tvořilo 85 zaměstnanců.

V letech 1940-1941 došlo k výstavbě chorobince (tzn. útulku pro staré a nemohoucí osoby) a obytného domu pro řádové sestry. Plány na oba objekty vypracoval opět Bedřich Rozehnal. Stavba chorobince byla realizována firmou Josefa Špačka, na stavbě domu pro řádové sestry se podílela místní firma Antonína Nesnídala a Karla Šťastného.³⁰

Hlavní část novoměstského nemocničního komplexu byla vybudována v letech 1938-1941. Ještě na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století však probíhaly dokončovací práce, konečné terénní úpravy a stavba technického zázemí. K dalším úpravám nemocnice došlo v 70-90. letech 20. století a v letech 1996-2004. Ačkoli rekonstrukce nemocnice vyhověla moderním potřebám zdravotnictví, byly nevratně zničeny doklady rané Rozehnalovy tvorby.

2.2 ČÁSTEČNÁ MOBILIZACE A OBECNÍ VOLBY

V březnu 1938 se objevily první patrnější předzvěsti změny. Rozpínavá moc nacistického Německa v čele s Adolfem Hitlerem nabývala konkrétnějších a patrnějších rysů. Republika a jednotlivá města dala jasně najevo svůj postoj hájit svoji vlast a nezávislost, i se zbraní v ruce, v rámci částečné

²⁸ *Ze schůzí okres. výboru*, FVN XI., 10. 9. 1939, s. 4.; *Veřejná okresní nemocnice v Novém Městě na Mor.* HL 32.-37., 8. 11. 1940, s. 2.; *Nemocnice v Novém Městě na Mor. Zahájila 15. listopadu 1940 provoz. Od 1. prosince 1940 přijímá nemocné.* HL 32.-37., 22. 11. 1940, s. 6.

²⁹ První milosrdné sestry sv. Kříže se do Nového Města odebraly 15. října 1940. Jejich práce však byla omezována přítomností řemeslníků, stavitelů a ne zcela dokončenou stavbou nemocnice. Kvalitní pracovní výkony rovněž znemožňoval nedostatek materiálu, potravin a otopu. Vypuknutí druhé světové války a nedostatek pracovních sil na optimismu nepřidaly. V 50. letech byl sestrám nucen státní plat, vojenské knížky a byly přesvědčovány k odložení řeholního oděvu. Jejich odmítnutí vedlo k omezením. Přijímání civilního personálu a ošetrovatelky bylo předzvěstí blížícího se konce. V červnu 1956 bylo sestrám oznámeno přeložení do psychiatrické léčebny v Jihlavě. Díky změně plánu však byly přeloženy do Proseče u Polné a do Černovic u Tábora. (Pavla KŘIVÁNKOVÁ, *Působíště moravské provincie Milosrdných sester sv. Kříže od roku 1872, Kroměříž 2006*, s. 126-127.)

³⁰ *Stavba chorobince v Nov. Městě bude zahájena již na jaře*, HL 32.-37., 23. 2. 1940, s. 5.; *Stavba chorobince v Nov. Městě zadána*, HL 32.-37., 24. 5. 1940, s. 3. V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 160.;

mobilizace, kterou vyhlásil prezident republiky Edvard Beneš 21. května. Odezvu měla mobilizace i v Novém Městě na Moravě. Je patrné, že politická situace nebyla Novému Městu lhostejná. Zvědavost vedla občany k četbě novinových článků a politických rozprav.³¹

V květnu se uskutečnily poslední předválečné obecní volby, které byly posledními na několik dalších let. Občané tak mohli dát naposledy najevo, svobodně a jasně, svůj politický názor a smýšlení. Události let 1939-1945 tento akt znemožnily.

2.2.1 OBECNÍ VOLBY³²

22. května 1938 se v Novém Městě na Moravě uskutečnily obecní volby, při nichž předložilo kandidátku 10 politických stran a uskupení. Z 1 563 platně odevzdaných hlasů jednoznačně zvítězila strana lidová, pro kterou se rozhodlo 429 voličů. Lidovci tak získali v 30 členném městském zastupitelstvu 9 křesel. 5 mandátů získala shodně živnostenská strana, kterou volilo 244 lidí a národní socialisté, pro něž se rozhodlo 262 občanů. 4 zastupitele získali republikáni (196 hlasů), 3 sociální demokraté (142 hlasů), 2 pokroková strana (116 hlasů). Po 1 křesle si rozdělili Sdružení křesťanského dělnictva (72 hlasů) a komunisté (49 hlasů). Národní sjednocení, které získalo 31 hlasů a Národní liga s 22 hlasy, nezískaly dostatečný počet hlasů pro získání zastupitelského křesla.

Oproti výsledkům obecních voleb z roku 1931 si polepšili republikáni a sociální demokraté, kteří získali jedno zastupitelské místo navíc. O dvě křesla více získali národní socialisté. Naopak, živnostníci jedno křeslo ztratili. O dvě křesla si pohoršila pokroková strana. Stejný počet zastupitelských míst obdrželi komunisté a lidovci.

Starostou města byl opětovně zvolen 9. června berní ředitel Rudolf Litochleb, zástupce živnostenské strany. V čele Nového Města působil od roku 1926, kdy nahradil MUDr. Šimona Škrlu ze strany národně demokratické. Profesor reálky Josef Fiala za lidovou stranu a trafikant, válečný invalida Josef Svoboda za stranu národně socialistickou, byli zvoleni jakožto náměstci.

Protokol o schůzi obecního zastupitelstva, Nového Města na Moravě, ze dne 15. července 1938, zachytil několik slov nově zvoleného starosty: „*Po čtvrté*

³¹ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 1.

³² SOkA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Aktový materiál (spisy po roce 1850). Obecní volby (1886-1942), e.č.373, i.č.765.; *Obecní volby v Novém Městě na Mor.*, HL 30.-35., 27. 5. 1938, s. 4.

ujímám se úřadu jako starosta. Ujímám se jej s nejlepším úmyslem pracovati pro rozvoj města a dobrého občanstva. Úkoly dnešní samosprávy, jmenovitě samosprávy obecní mají zcela jiný ráz, než v době předválečné a v době před několika málo roky. ... Doba je příliš vážná, aby pro malichernosti rozséval se rozkol a neshody mezi členy zastupitelstva, čekají nás úkoly velmi vážné, neboť naše město, jak lze od krátké doby pozorovati jest na vzestupu a záleží na nás, abychom si tuto vzestupnou tendenci udrželi. ... Sledujme všichni jen jednu myšlenku a to prospěti co nejvíce městu a státu, abychom si uchovali čistý štít před těmi, kteří přijdou po nás.“³³

Na schůzi obecního zastupitelstva byly také jednotlivým, nově zvoleným členům přiděleny specifické referáty, které se týkaly všeobecného chodu města, kultury, hospodářství, apod. a zvoleny obecní komise.³⁴

2.3 ČERVEN - ČERVENEC 1938

Letní počasí měsíce dávalo alespoň na chvíli zapomenout na zhoršující se mezinárodní politickou situaci. V Novém Městě a okolí oživily rybníky, plovárny i potoky. Silnice a okolní lesy zaplnili trampové a skauti.³⁵ Naplno se rozjela turistická sezóna, která byla doplněna o řadu kulturních akcí.

Již na přelomu května a června se uskutečnil československo - polský večer, jehož cílem bylo ocenit významného novoměstského rodáka a spisovatele MUDr. Josefa Svítily,³⁶ respektive spisovatele Jana Kárníka. Za navázání československo - polských vztahů převzal Svítíl diplom čestného členství československo - polských klubů v zemi Moravskoslezské.³⁷

Společenstvo řezníků a uzenářů v Novém Městě na Moravě uspořádalo 5. června pod záštitou Zemské jednoty v Brně „Slavnost svěcení a rozvinutí praporu.“ Akce se uskutečnila v rámci jubilejního dvacátého roku existence samostatné Československé republiky.

³³ SOkA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1937-1940, 15. 7. 1938, b.p., e.č. 213, i.č. 220.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ *Z města a okolí*, FVN X., 1.7.1938, s. 2.

³⁶ Svítilovy zásluhy pro město i jeho činnost v rámci kultury byly oceněny Novým Městem u příležitosti jeho 70. narozenin, kdy mu bylo 20. září 1940 uděleno městským zastupitelstvem čestné občanství města. (*SOkA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1940-1944, 20. 9. 1940, b.p., e.č. 214, i.č. 221.; Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 27.*)

³⁷ *Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 1.; Manifestace česko - polské vzájemnosti v Novém Městě na Moravě, HL 30.-35., 3. 6. 1938, s. 1-2.*

Ve dnech 18. a 19. červa hostilo Nové Město slet dorostu a členstva sokolské župy Pernštejnské, který byl předzvěstí X. všesokolského sletu v Praze, který se konal ve dnech 4. až 6. července.³⁸

Prosluněné letní měsíce, které přinesly Novému Městu příznivé počasí, byly taktéž vhodné ke stavebním a investičním akcím. Ve městě byla postavena kanalizace, rekonstruovány silnice a vydlážděny některé ulice. Započalo se se stavbou činžovního nájemního domu a desítek rodinných domků. Byla opravena fasáda Horáckého muzea³⁹ a výrazného rozšíření se dočkal i místní římskokatolický hřbitov.⁴⁰

K nepřehlédnutelnému projevu vlastenectví a hrdosti došlo 17. července, kdy byly odhaleny pamětní desky ruských legionářů - novoměstských občanů Antonína Beranovského a Františka Seidla. Bronzové desky z dílny akademického sochaře Františka Žemličky byly umístěny na rodných domech legionářů.⁴¹ Obec na zřízení pamětních desek přispěla, na základě rozhodnutí zastupitelstva města ze dne 28. ledna, částkou 500 Kč.⁴² Slavnost byla doplněna o recitaci a zpěv vlasteneckých básní a písní.

2.4 TRAGICKÝ MĚSÍC ZÁŘÍ

*„Rok 1938 nebyl posledním slovek krize, nýbrž začátkem obrovským mocenských přesunů po celém světě.“*⁴³ Tak zněly úvodní řádky na titulní straně Horáckých listů. Byla to doba, kdy se vztahy mezi národy a státy začaly měnit.

2.4.1 ÚJEZDNÍ MĚŠŤANSKÁ ŠKOLA

Vedle budoucí dramatické změny státoprávního charakteru došlo v Novém Městě na Moravě, na základě rozhodnutí Ministerstva školství a národní osvěty, k přeměně novoměstské měšťanské školy na újezdni měšťanskou školu. Tato změna umožnila dětem z přiškolených vesnic možnost důkladnějšího a komplexnějšího vzdělání, než jakou jim doposud nabízely malotřídní školy. Dosavadní budova měšťanské školy však díky této transformaci přestala postačovat.⁴⁴ Bylo tedy nutné podniknout kroky, které by vedly ke stavbě nové budovy. Ve školním rozpočtu

³⁸ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 2.

³⁹ Tamtéž, s. 2.

⁴⁰ SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1937-1940, 1. 4. 1938, b.p., e.č. 213, i.č. 220.

⁴¹ *Z města a okolí*, FVN X., 1. 8. 1938, s. 3.

⁴² SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1937-1940, 28. 1. 1938, b.p., e.č. 213, i.č. 220.

⁴³ *Do nového roku*, HL 31.-36., 6. 1. 1939, s. 1.

⁴⁴ V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 150.

na rok 1939 se tedy s potřebou nové budovy újezdní měšťanské školy počítalo. Díky zabrání československého pohraničí se však zkomplikovala finanční stránka - příspěvek od zemské správy a okresu.⁴⁵

2.4.2 MOBILIZACE A MNICHOVSKÁ DOHODA

Události září 1938 na dlouhou dobu poznamenaly chod a charakter našeho státu. *"Začal měsíc naplněný smutkem a bolestí všech Čechů. Nad naší vlastí začaly se stahovat těžké mraky a rozpoutaly se bouře, v níž jsme museli se zařatými pěstmi a zuby bezmocně přihlížet tomu, jak odvěký nepřítel našeho národa Němec, ztělesněný v postavě zločinného A. Hitlera, odervával od našeho národního a státního území pohraniční oblasti, které od dávných dob chránily naše země před nepřítelem."*⁴⁶ Takto zachytil zářijové události novoměstský kronikář.

Obyvatelstvo Československé republiky, stejně tak i Novoměstští, tušilo a uvědomovalo si závažnost nastalé situace, nicméně tak závažné a tragické důsledky přece jenom neočekávalo. Vyhlášení stanného práva v sudetoněmeckých oblastech a následná mobilizace přinesla do jisté míry uvolnění napětí a naději. *„Ve tvářích všech byla patrná odhodlanost a pevná vůle bránit svoji vlast. Šli ti, kdo museli, povzbuzováni okolím, snad i s radostí a vědomím, že něco přece jenom udělat mohou. I zásadní změny, které zasahovaly do života obyčejných lidí (zatemňování, nepravidelní jízdní řád, nedostatek informací, atd.) byly tolerovány a přijímány.“*⁴⁷

Pak přišel Mnichov. Mnichov, který zasáhl obyvatelstvo jako úder blesku. Konec měsíce září přinesl konečné řešení v otázce zhoršující se mezinárodní a česko - německé situace. Na schůzi A. Hitlera, B. Musoliniho, N. Chamberlaina a É. Daladiera v Mnichově, 29. září, bylo rozhodnuto o osudu Československa. To mělo do 10. října odstoupit pohraniční oblasti Německu, Polsku a Maďarsku. Přestože byli zástupci Československa přítomní, k samotnému jednání přizváni nebyli. Mnichovská dohoda byla počátkem konce Československého státu, demokracie a svobody. Byla vyvrcholením snah Sudetoněmecké strany K. Henleina a A. Hitlera o rozbití demokratického Československa a dalším krokem k ovládnutí Evropy.

⁴⁵ SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1937-1940, 9. 9. 1938, 27. 1. 1939, 31. 1. 1940, b.p., e.č. 213, i.č. 220.

⁴⁶ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 5-6.

⁴⁷ *Jak přijalo Horácko všeobecnou mobilizaci*, HL 30.-35., 30. 9. 1938, s. 1.; *Mobilizace na radu západních velmocí*, HL 30.-35., 30. 9. 1938, s. 1-2.

Neblahým důsledkem Mnichovské dohody byl kromě jiného zásah do hospodářství a průmyslu. Československo ztratilo průmyslové oblasti, byly přerušeny železniční tratě a silnice, republika ztratila své přirozené hranice.

Prvotní pocity neuvěření vystřídaly obavy. Održením pohraničních oblastí se totiž německá státní hranice přiblížila Novému Městu téměř na dohled. Pod taktovku Německa se dostalo celé Svitavsko a větší část Poličska, bez samotného města Poličky, a muniční továrny u Korouhve.⁴⁸

Vlivem zářijových událostí byl ochromen veřejný život. Veřejná shromáždění, zábavy, divadla, koncerty i biografy byly zakázány. Obchodní podnikání zaostávalo. I přes plné zásobování obchodů byl na Horácku pocíťován nedostatek soli, cukru, benzínu a petroleje. Velká poptávka byla po plynových maskách, zatemňovacím papíru, po svíčkách, lihu, elektrických bateriích, masových konzervách apod. Obyvatelstvo vykonávalo jen nejnútnejší práce.⁴⁹

2.5 ŘÍJEN 1938: PŘESUN OBYVATELSTVA A POSVĚCENÍ ZVONŮ

5. října 1938 si obyvatelstvo vyslechlo z rozhlasových přijímačů další těžkou ránu. Dosavadní prezident Československé republiky Dr. Edvard Beneš se rozhodl rezignovat na prezidentský úřad s ohledem na dosavadní změnu politické situace a o několik dní později, 22. října, republiku opustil.

V prvních dnech měsíce října se zbytek Československé republiky potýkal s přílivem vystěhovalců z pohraničí, ale také z větších českých i slovenských měst. Oblast Novoměstského okresu nebyla výjimkou. Nové Město se tak stalo domovem lidí z pohraničních oblastí a Brna. Do Nového Města se přestěhovala i část vojenské posádky z muniční továrny v Korouhvi u Poličky.⁵⁰

V souvislosti s odstoupením pohraničí Německu došlo také k přesunutí státních zaměstnanců. Zaměstnanci německé národnosti byli služebně přeloženi na zabrané území. JUDr. Alois Dworzak, dosavadní okresní hejtman, byl přeložen společně se třemi dalšími úředníky německé národnosti do Moravské Třebové. Správou novoměstského okresu byl dočasně pověřen vrchní komisař politické správy Václav Zábrša. Novým okresním hejtmanem pro novoměstský okres byl

⁴⁸ *Horácko sousedí s Německem*, HL 30.-35., 14. 10. 1938, s. 1.

⁴⁹ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 5-9.; *Památní kniha evangelické církve v Novém Městě*, s. 303-304.; *Veřejný život ochromen*, HL 30.-35., 7. 10. 1938, s. 2.; *Nedostatek soli, cukru, benzínu a petroleje*, HL 30.-35., 7. 10. 1938, s. 1.; *Z města a okolí*, FVN X., 1. 11. 1938, s. 3-4.

⁵⁰ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 9.

na počátku listopadu jmenován Jan Lacina, rada politické správy, přeložený do Nového Města z Kroměříže.⁵¹

V ovzduší naplněným smutnou náladou byly dne 30. října posvěceny nové zvony evangelického kostela, které nahradily zvony, které byly odevzdány za I. světové války. Slavnost proběhla v rámci oslav 40. výročí posvěcení nového evangelického kostela a 20. výročí vzniku samostatného Československého státu. Slavnosti se zúčastnilo na 750 obyvatel, přítomní byli rovněž i někteří duchovní z blízkého okolí. K jednomu dosavadnímu zvonu, který nesl název Josef II., přibily tři nové zvony - Mistr Jan Hus, Jan Ámos Komenský a Tomáš Garrigue Masaryk.⁵² Nové zvony plnily svoji funkci až do roku 1942, kdy byly odebrány pro válečnou potřebu.

2.6 ZÁVĚR ROKU 1938

Na konci roku 1938 byly ustanoveny jediné dvě politické strany - vládní Strana Národní jednoty (republikáni, lidovci, národní sjednocení, živnostníci, část národních socialistů) a mimovládní, „trpěná,“ Národní strana práce (sociální demokracie, část národních socialistů). Strana Národní jednoty byla na Horácku ustanovena 27. listopadu 1938. Ustavující schůze okresních organizací se uskutečnila 1. prosince. Vznik nové strany byl přijat většinou obyvatel s „nadšením a s přáním, aby byla strana vedena novými lidmi, mladšími, kteří by byli zárukou nového života a ducha.“⁵³ Strana se těšila veliké oblibě a počet členů se během dvou měsíců vyšplhal na 6000.

Z celorepublikových událostí je nutné zmínit volbu nového prezidenta republiky. Na základě rozhodnutí Národního shromáždění se jím stal dosavadní prezident Nejvyššího správního soudu, Dr. Emil Hácha. Pro většinu obyvatel Nového Města představovalo jméno nově zvoleného prezidenta velkou neznámou.⁵⁴ Obyvatelstvo Nového Města na Moravě považovalo postavu prezidenta Háchy za „postavu trapně bezmocnou, která byla nastrčena jako Němcům přijatelná, která ale neměla ani vlivu, ani moci.“⁵⁵ Skutečnou hlavou státu zůstal dr. E. Beneš.

⁵¹ V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 150.

⁵² *Památní kniha evangelické církve v Novém Městě*, s. 304.; V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 150.

⁵³ *Ustavení nové státní strany Národní jednoty na Horácku*, HL 30.-35., 25. 11. 1938, s. 1.; *Druhorepublikové Horácko: Nejisté vyhlídky*, Vysočina IL., 5. 2. 2009, s. 4.

⁵⁴ *Dr. Emil Hácha navržen na stolec prezidentský*, HL 30.-35., 25. 11. 1938, s. 1.

⁵⁵ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 52.

3 ROK 1939: VYPUKNUTÍ II. SVĚTOVÉ VÁLKY

„Prorokovat politickou budoucnost dnes mohou jedině věštkyně, astrologové a jasnovidci. Politikové k tomu nemají odvahy. ... Rok 1938 nebyl posledním slovem krise, nýbrž začátkem obrovských mocenských přesunů po celém světě. Zatím politické zemětřesení zastihlo střední Evropu - a těžce dolehlo na nás. ... Politický program roku 1939 bude svědkem častých diplomatických schůzek, pletek v politickém zákulisí, ideologických bojů, ale bude také, jak se zdá např. ve Francii a SSSR svědkem velkých přesunů ve vnitřní politice. Pokud se týká naší vnitřní politiky, bude rok 1939 ve znamení obrovské spolupráce a úsilí o vybudování druhé republiky.“ Tak zněly úvodní řádky na titulní straně Horáckých listů z ledna roku 1939.⁵⁶

Do nového roku 1939 vstupoval celý zbytek okleštěné republiky s nejistotou i s nadějí v budování nového státu - tzv. druhé republiky. Málokdo však tušil, že druhé republice zbývalo několik týdnů „života.“

Změny politických a hospodářských poměrů radikálně zasáhly do života každého města a vesnice. Horácko vstupovalo do roku 1939 v nové geografické poloze. Z ryze vnitrozemského okresu se po Mnichovské dohodě a záboru sudetských oblastí stal okres takřka pohraniční.

3.1 PROTEKTORÁT

Od počátku března kolovaly celým Novým Městem zmatené a protichůdné informace. V polovině měsíce získaly konkrétní ráz. Vytvoření samostatného Slovenského státu a setkání prezidenta Háchy s Hitlerem bylo vyvrcholením krize Československé republiky. Vynucený souhlas prezidenta bývalé Československé republiky s „dobrovolným“ svěřením republiky pod ochranu Německa, fakticky znamenal počátek konce. Prakticky ihned po „domluvě“ se do republiky začaly hrnout vojenské jednotky nacistické armády.

15. března 1939 navštívil Adolf Hitler Prahu. Na důkaz potupy veškerého obyvatelstva se ubytoval na Hradčanech. 16. března dal pokyn k zřízení tzv. protektorátu Čechy a Morava (Böhmen und Mähren). Vytvoření protektorátu fakticky znamenalo ztrátu svobody a samostatnosti. Okupaci s cílem potlačení všeho českého.⁵⁷

⁵⁶ *Do nového roku*, HL 31.-36., 6. 1. 1939, s. 1.

⁵⁷ *Vůdce Hitler v Praze. Přijímá český národ po ochranu německé říše*. HL 31.-36., 17. 3. 1939, s. 1., *Slovensko samostatným státem pod protektorátem Německa*. HL 31.-36., 17. 3. 1939, s. 1.

Spontánní reakce na okupaci byla v zásadě odmítavá a v každém případě protiněmecká. Obyvatelstvo zachvátila bolest a obava z toho, co bude dál. Šířil se bojkot všeho německého a s nadějí se poslouchal zahraniční rozhlas. Naděje a víra v lepší budoucnost přetrvávala.

Ve dnech, kdy se odehrávaly tyto zásadní změny celorepublikového charakteru, byla na Horácku tuhá zima s velkým množstvím sněhu. Nepříznivá povětrnostní situace vzbuzovala v obyvatelstvu Nového Města naději, že se do města okupantská vojska jen tak nedostanou. Nedostaly.

I přes negativní a omezující prvky, které byly zavedeny bezprostředně po okupaci, zde existovala snaha po zachování určité integrity a činnosti obyvatelstva. Pasivní a oddaný postoj byl minimální.⁵⁸

Prakticky ihned po obsazení naší vlasti nacisty byly zakládány organizace a skupiny nejrůznějšího charakteru. Od částečně legálních až po ilegální. Jejich cíle byly různorodé. Nicméně, spojoval je nesouhlas s německou okupací a s Německem vůbec. Některé, nově vznikající organizace, byly charakteru celostátního, některé působily pouze lokálně. Vznikly jich však celé řady. Nacisté ovšem také nezaháleli.

3.2 NÁRODNÍ SOURUČENSTVÍ

Národní souručenství bylo jedno z Němci povolených organizací. Bylo vytvořeno s cílem stát se celonárodní organizací s oporou a podporou protektorátní vlády i prezidenta. Základním úkolem bylo zajištění kulturní a hospodářské svébytnosti českého národa. Nahrazovalo zrušené politické strany a sdružovalo téměř veškerý veřejný život. Oficiálně se mělo stát nástrojem k spolupráci s Němci. Na její půdě se však dařilo vytvářet základny pro různé formy obrany české autonomie. Od roku 1941 byly orgány Národního souručenství podřízeny Němcům a do jeho řad prosazeni kolaboranti.

Skupiny Národního souručenství vznikaly prakticky v každé obci. V Novém Městě se jejím vedoucím stal advokát JUDr. Karel Peňáz. Místní skupiny spadaly pod okresní organizace. V čele té Novoměstské stál Gustav Suchý z Nového Města. Jeho zástupcem byli Jaromír Veselý (továrník z Německého – Sněžného) a František Nečas (rolník z Nové Vsi). Organizace měla svého jednatele zapisovatele, hospodáře, sociálního referenta, apod. Okresní organizace spadala

⁵⁸ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 11-13.

pod krajskou organizaci v Brně.⁵⁹ V důsledku zvyšujících se německých omezení a blížícího se konce války se organizace spokojovala s vybíráním členských příspěvků a plněním úkolů, které byly zadány nadřízenými institucemi.⁶⁰

Napříc stinným událostem měsíce března pokračoval v Novém Městě „obyčejný“ život. Městské zastupitelstvo na svých jednáních rozhodlo o rozšíření městského vodovodu a rovněž také o stavbě nových obytných domů. V nově vytvořeném rozpočtu Nového Města na rok 1940 byla brána v potaz větší potřeba financí. Ta souvisela s čilým stavebním ruchem a předpokladem větších oprav obecních budov (například budovy reálky).⁶¹

K rozvoji turistického ruchu okresu měla přispět, v červenci, nově zavedená dálková autobusová linka Nové Město na Moravě - Svatka - Skuteč. Linka procházela nejznámějším krajem Českomoravské vysočiny, který do té doby postrádal pravidelné dálkové spojení. Kvůli nízké vytiženosti spojů a technickým nedostatkům byl však už v říjnu 1939 provoz autobusové linky pozastaven.⁶²

V první půli měsíce září pak došlo ke zkolaudování obecního nájemního domu, který měl vyřešit nepříznivou bytovou situaci zaměstnanců okresního úřadu a železniční stavební správy. Obecní nájemní dům vznikl na základě plánů brněnského architekta Jaroslava Špačka, stavbu realizoval s velkými obtížemi místní stavitel František Šmíd. Nově vzniklý objekt tvořilo šest bytů - 4 dvoupokojové byty a 2 jednopokojové byty.⁶³

Život obyvatelstva v protektorátu byl omezován celou řadou nařízení a vyhlášek, které upravovaly nejrůznější sféry života. Radikální zásahy se týkaly především židovského obyvatelstva.

Od obyvatelstva se žádala především bezpodmínečná kázeň, respektive uposlechnutí všech pokynů a příkazů německých úřadů, ať už charakteru

⁵⁹ *Okresní vedoucí Národního souručenství na Horácku jmenování*. HL 31.-36., 28. 4. 1939, s. 1.; V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 152.

⁶⁰ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 51.

⁶¹ SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1937-1940, 16. 6. 1939, b.p., e.č. 213, i.č. 220.

⁶² *Zprávy z města a okolí*. FVN XI., 5. 7. 1939, s. 5.

⁶³ SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1938-1940, 4. 7. 1938, 11. 7. 1938, 27. 4. 1939, 5. 6. 1939, 23. 6. 1939, 20. 7. 1939, 28. 10. 1940, b.p., e.č. 219, i.č. 226.; V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 154.

vojenského nebo civilního. V souvislosti s vyhláškami bylo obyvatelstvo rovněž seznámeno s postupy, které by byly „nuceni“ uplatňovat při neuposlechnutí.

Z příkazů nadřízených orgánů byly vytvářeny soupisy, seznamy a statistiky nejrůznějšího charakteru. Byl tak vytvořen například seznam zaměstnanců okresního úřadu v Novém Městě, seznam zemědělských podniků větších 100 ha, seznam židovských podniků, soupis arijských živnostenských podniků, seznam arijských podniků, statistická šetření či seznam výrobních podniků. Němci se zajímali o samotné firmy, jejich majitele, počet zaměstnanců, obor výroby, obrat i kapitál.⁶⁴

Bylo také provedeno sčítání občanů německé národnosti. Kromě jména a příjmení, zahrnoval i povolání, bydliště, datum narození, domovskou obec, stav, počet dětí a jejich stáří. V Novém Městě na Moravě podle výsledků sčítání žili tři obyvatelé německé národnosti.⁶⁵

Němce zajímalo prakticky vše, co by bylo možné prakticky využít.

3.3 VYPUKNUTÍ II. SVĚTOVÉ VÁLKY

1. září 1939 napadlo Německo Polsko. Fakticky tak došlo k rozpoutání další války světového charakteru. Vypuknutí druhé světové války nebylo náhlým činem, nýbrž výsledkem složité a nejednoznačné mezinárodní situace ve třicátých letech 20. století.

Obyvatelstvo Nového Města na Moravě přijalo zprávu o vypuknutí války s určitými, pochopitelnými, obavami. Nejistota a pochybnosti však byly kompenzovány určitou nadějí. Víra v politické i národnostní osvobození od Německa byla patrná. 1. září došlo také k prvnímu zatýkání Čechů v protektorátu jako rukojmích. Následovaly nařízení týkající se protiletectvé ochrany a zatemňování.⁶⁶

3.3.1 PŘÍDĚLOVÉ HOSPODÁŘSTVÍ

20. září bylo na základě vyhlášky Ministerstva obchodu, průmyslu a živností zavedeno přidělové hospodářství. Základem se staly potravinové lístky, které

⁶⁴ SOkA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1055, č.j.178/39, Seznam státních a samosprávních zaměstnanců okresu Nové Město na Mor.; č.j.376/39, Seznam zaměstnanců okresního úřadu v Novém Městě na Mor.; kartón č.1056, č.j. 211/8, Soupis zemědělských podniků; č.j. 211/37, Soupis židovských zemědělských podniků; č.j. 211/61, Seznam podniků s více než 20 zaměstnanci; č.j. 211/118, Statistická šetření o průmyslových podnicích na okrese; č.j. 211/144, Seznam průmyslových podniků; č.j. 211/234, Statistika o výrobním podnikání.

⁶⁵ SOkA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1057, č.j. 3/7, Sčítání občanů německé národnosti.

⁶⁶ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 17-18.

obdržela každá domácnost. Lístky byly přidělovány domácnostem na základě seznamů osob v dané lokalitě bydlících. Tak byl na základě počtu vydaných potravinových lístků zjištěn počet novoměstského obyvatelstva. Nové Město na Moravě mělo tedy k roku 1939 3 300 obyvatel. V souvislosti se zavedením přidělového hospodářství vzniklo na městském úřadě zásobovací oddělení, které lístky vydávalo na základě kontrolních listů, které obdržela každá domácnost. Listy obsahovaly všechny potřebné údaje, mimo jiné také to, zdali byl příjemce lístků Čech, Němec nebo Žid. Národnost totiž upravovala výši přidělu. Samotné lístky byly vydávány na čtyři týdny. Kromě potravinových lístků dostal člověk odběrný list na uhlí a dříví a také tzv. šatenku.⁶⁷

„Tak vydávány lístky na mouku, maso, tuky, vejce, mléko, kávoviny, luštěniny, těstoviny, cukr, kuřivo, poukazy na obuv, žactvo, prádlo, kovové předměty, petrolej, benzin a podobně. Obchodníci dostávali zboží pouze na zvláštní odběrní listy, které také vydávalo zásobovací oddělení. Zavedena zvláštní potvrzení, bez nichž nebylo dovoleno semlítí nebo šrotovati obilí. Domácí porážky vepřů mohly být prováděny jen po předchozím povolení.“⁶⁸

Vzhledem k zemědělskému a venkovskému charakteru Nového Města nebyly zpočátku zásobovací potíže tak hroživé jako například ve velkých městech. Nicméně, s přibývajícimi léty se nedostatek potravin, surovin a jiných předmětů stal faktickým problémem. Jedním z řešení se stal prodej a nákup na černém trhu. Zde byly ovšem ceny až několikanásobně vyšší.

V souvislosti se zavedením přidělového hospodářství a potravinových lístků byla rovněž vydána i vyhláška týkající se zákazu hromadění zásob. Kontrolu pak měla provádět četnická stanice. Vyhláška byla vydána „v zájmu zachování klidu a pořádku.“ Neuposlechnutí „by mohlo mít pro každého jednotlivce nejtěžší následky.“⁶⁹

3.3.2 17. LISTOPAD

Nacistické perzekuce a omezení se týkaly prakticky veškerých stránek života. Tak bylo zakázáno oslavit, pro Čechy tak významný státní svátek, 28. říjen. Čím pevnější byl útlak Němců, tím více a silněji se alespoň vzpomínalo. V Novém

⁶⁷ *Velký vzrůst Nového Města na Mor.* HL 31.-36., 27. 10. 1939, s. 4.; *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 71.

⁶⁸ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 69.

⁶⁹ SOKA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1056, č.j. 211/155, Opatření o překotném zásobování.; *Vyhláška*. HL 31.-36., 22. 9. 1939, s. 4.

Měště vládl zdánlivý klid, avšak Praha nezapomněla. ... „Zprávy, které k nám došly, mluvily o trikolorách, veřejném zpěvu státní hymny, davech lidí na ulicích tiše demonstrujících, ale také o provokacích Němců a o bojích německé policie a esesmanů s českým obyvatelstvem.“⁷⁰ ... Zranění a smrt studenta medicíny Jana Opletala a jeho pohřeb 15. listopadu se stal manifestací českých studentů proti okupaci. 17. listopadu byly pro „rušení pořádku“ české vysoké školy uzavřeny, devět studentů zastřeleno a mnoho dalších pozatýkáno.

Kromě uzavření vysokých škol došlo v dalších letech také k redukci středního školství - tzn. k redukci české inteligence. Ze studia byli postupně vylučováni studenti židovského původu, byl omezován počet škol, studentů a především studentek. Nedostatečný aritmetický průměr či nedostatečná známka vedly k vyloučení ze studia. Rasová čistota se stala podmínkou ke studiu. I studijní osnovy se dočkaly změn. Byla zavedena povinná výuka němčiny na úkor hodin jiných. V roce 1942 měly být na základě nařízení Ministerstva školství zničeny všechny doposud používané učebnice, čítanky, mapy, obrazy i pomůcky, které neodpovídaly změněným státoprávním poměrům.⁷¹

3.4 NĚMECKÁ SPRÁVA

Po několikaměsíčním věznění na brněnském gestapu byl 8. listopadu ředitel novoměstského velkostatku Ing. Hubert Pelikán donucen podepsat svou rezignaci. Tímto krokem tak došlo ke změně ve vedení velkostatku - nadačního ústavu Marie Školské a faktického dokončení převzetí nadace do správy SS.

Ing. Hubert Pelikán byl zatčen 28. června 1939 německou tajnou státní policií. Důvod jeho zatčení nebyl z počátku nikomu znám. Sdělení okresního hejtmána ze dne 12. července 1939 tvrdilo: „Byl vzat do vazby pro to, že jednal výslovně proti stanovám a pro nesprávnosti, jichž se měl dopustiti ve svém úřadě.“ Pro nadační velkostatek byl zřízen komisařský správce, který získal práva ředitele velkostatku.⁷² Přestavená nadačního ústavu - paní Pavla, baronka z Dücker -

⁷⁰ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 19.

⁷¹ V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 156, 167.; *Školní kronika obecné školy v Novém Městě na Mor., 1937 -*, s. 35.; *Reálka v Novém Městě na Moravě. Kronika ústavu v letech 1940/41 - 43/44*, s. 20.

⁷² SOKA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1055, č.j. 310/39, Zatčení ředitele Nadačního velkostatku; č.j. 367/39, Jmenování Petera Fritze komisařských správcem; č.j. 393/39, Důvody zatčení ing. Huberta Pelikána.; *Shromáždění úředníků a zřízců nadačního velkostatku v Nov. Městě na Mor.* HL 31.-36., 10. 11. 1939, s. 1.

Haslau⁷³- která byla své funkce zbavena výnosem ze dne 7. října 1938 byla sice navrácena do čela nadace, prakticky se však na jejím řízení nepodílela.

Nadace⁷⁴ se dočkala vnučené německé správy a její sídlo bylo přesunuto z Brna do Berlína. V Novém Městě bylo zřízeno pouze nadační ředitelství. Řízením nadace byl pověřen 1. června 1939 SS-Obersturmbannführer Peter Fritz,⁷⁵ jeho zástupcem byl jmenován SA-Sturmbannführer Ludwig Pongratz. Společně s nimi řídilo nadaci dalších pět pracovníků německé národnosti.⁷⁶

S postupujícím časem rostly pravomoci nadačního ředitele. Rozhodnutím jihlavského oberlandratu byl Peter Fritz 25. dubna 1941 kooptován do obecního zastupitelstva a byl pověřen funkcí prvního náměstka starosty.⁷⁷ Od 17. ledna 1941 byly zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva vedeny dvojjazyčně. Němčiny se využívalo od 17. února 1941 i při zápisech ze schůzí městské rady.⁷⁸

Působení Petera Fritze v Novém Městě nezůstalo bez trvalé památky. Fritz původně bydlel v novoměstském zámku na Vratislavově náměstí. V roce 1940 si však z titulu nadačního ředitele nechal postavit stavitelem Karlem Šťastným ve Školní ulici č. p. 460 rodinnou vilu, kam se v roce 1942 přestěhoval.

⁷³Na jaře 1945 se před postupující frontou uchýlila do Nového Města na Moravě. Po osvobození nemohla z důvodu německé národnosti vykonávat funkci představené nadace. Československé občanství jí bylo navráceno v roce 1950. Dožila na novoměstské faře. Zemřela 14. prosince 1960. Je pohřbena ve společné hrobce šlechticů Ústavu nadace Marie Školské v Brně. (*Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 109-110; Pamětní kniha lesního závodu Nové Město na Mor, svazek I., 1125-1945, Poslední přestavená nadace Marie Školské, s. 1.*)

⁷⁴Nadační ústav Panny Marie Školské se stal novoměstskou vrchností v roce 1699, jako vyrovnání dluhu Leopolda z Dietrichštejna. V čele stála představená, samotné panství pak bylo spravováno hejtmanem sídlícím na novoměstském zámku. Nadační ústav Panny Marie Školské v Brně vznikl v r. 1698 z odkazu Johanny Františky Prisky, hraběnky z Magni, roz. Berger z Bergu, která na doživotní zaopatření 12 slečen (ze stavu panského, rytířského a měšťanského) zakoupila dům se dvěma zahradami v Brně a dědinu Medlánky. Ředitelka ústavu byla vybírána markraběnkou moravskou. Přijímané dívky byly ve věku 12 až 20 let a katolického vyznání. Ústav přijímal jak aristokratky, tak i měšťanské dívky, čímž se odlišoval od ústavů podobného typu. Počáteční poměr 2:1(šlechtičny:měšťansky) se po roce 1918 vyrovnal na 1:1. Dívky byly odlišovány hierarchií ústavních odznaků - zlaté nosily šlechtičny, stříbrné měšťanky. (*K. ŽÁK, Historický průvodce Novým Městem na Moravě, s. 22.; Pamětní kniha lesního závodu Nové Město na Mor, svazek I., 1125-1945, Správa světské nadace šlechticů Mariánská škola, rok 1945, s. 1-4.*)

⁷⁵Petr Fritz (13. března 1891, Thalham, Bavorsko) se vojensky angažoval již od roku 1911. Po první světové válce se přiklonil k nacionalismu a roku 1931 vstoupil do NSDAP. Členem SS se stal 22. prosince 1931. Pracoval u zemské policie a pohotovostního oddílu. Manželství s Němkou vyznávající katolické náboženství zůstalo bezdětné. (*Historie vzniku a vývoje lesního závodu: Historie vzniku a vývoje lesního závodu, rok 1939, s. 2-4.*)

⁷⁶*Pamětní kniha lesního závodu Nové Město na Mor, svazek I., 1125-1945, Historie vzniku a vývoje lesního závodu, rok 1944, s. 1.*

⁷⁷SOKA f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1940-1944, 25. 4. 1941, b.p., e.č. 214, i.č. 221.

⁷⁸SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1940-1944, 17. 1. 1941, b.p., e.č. 214, i.č. 221.; SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1940-1945, 17. 2. 1941, b.p., e.č. 220, i.č. 227.

Peter Fritz uprchl z Nového Města na Moravě v neděli 6. května 1945, 3 dny před osvobození Města Sovětskou armádou.

Fritzovo jméno se v Novém Městě na Moravě objevilo ještě jednou. Na základě tvrzení Historie vzniku a vývoje lesního závodu (v jiných pramenech a dokumentech není zmíněno), žádal Petr Fritz v roce 1971 lesní závod o pracovní potvrzení, že v letech 1939-1945 pracoval jako ředitel nadačního velkostatku, aby dosáhl vylepšení svého důchodu. Po konzultaci ředitele lesního závodu s Okresní správou veřejné bezpečnosti a podnikem Státní lesy Brno byla žádost odeslána k vyřízení na Ministerstvo lesního hospodářství.⁷⁹

⁷⁹ *Historie vzniku a vývoje lesního závodu: Historie vzniku a vývoje lesního závodu, rok 1939*, s. 4.

4 NOVÉ MĚSTO NA MORAVĚ V DOBĚ VÁLKY: 1940-1944

Události let 1940 až 1944 přinesly celou řadu omezení a nařízení, které zasahovaly a manipulovaly s veškerým obyvatelstvem. Na jedné straně zde byla patrná snaha o zachování obyčejného a relativně klidného života, na druhé straně odmítnutí nastalé situace a snaha o změnu byly pochopitelné a logické.

První polovina 40. let 20. století přinesla mnoho nového. Nic nebylo ponecháno v původním stavu a prakticky vše bylo změněno. Obyčejný život, školství, kultura, doprava, vedení města, apod.

Relativně klidné a volné počáteční roky byly vystřídány zhoršenými životními podmínkami a možnostmi.

Díky přírodním podmínkám a geografické poloze se Nové Město stalo několikrát „hostem“ lyžařských kurzů vládního vojska. Konaly se i tradiční lyžařské závody o Zlatou lyži Českomoravské vysočiny.⁸⁰

V souvislosti s rozvojem cestovních a turistického ruchu došlo rovněž k opravám a úpravám náměstí, silnic a chodníků. Rozsáhlou rekonstrukci prodělalo Vratislavovo náměstí. Jeho „*nemožná tvářnost, nedůstojná okresního města*“ vedla zastupitele Nového Města k rozhodnutí provést vhodné úpravy. Z předložených návrhů byla nakonec vybrána verze akademického sochaře Vincence Makovského. Změny si vyžádaly 400 000 investici.⁸¹

Doprava na trati Brno - Havlíčkův Brod byla omezena na šest spojů. Spolehlivost a dochvilnost byla ovšem výjimečná. Autobusová doprava byla udržována pouze na hlavních linkách.⁸²

Rozšíření se dočkal i katolický hřbitov. Nová část hřbitova byla posvěcena při náboženské slavnosti 2. listopadu 1941.⁸³

Všeobecně byly veřejné investice a akce v letech 1937-1940 zadávány českých firmám a na práci se podílelo vesměs české dělnictvo.⁸⁴

Díky velkému nedostatku vody, došlo také k posílení městského vodovodu, jehož kapacita byla díky rozvoji města a nárůstu obyvatel nepostačující. Proto byly

⁸⁰ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 22.

⁸¹ Tamtéž, s. 28.

⁸² Tamtéž, s. 75.

⁸³ Tamtéž, s. 32.

⁸⁴ SOkA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1058, č.j. 422/1940, Zadávání veřejných investic a dodávek.

hledány nové lokality se zdroji vody. Krizová situace posílena suchem v roce 1942 byla vyřešena pramenem z Vávrovy louky u Pohledce.⁸⁵

4.1 KULTURA

V prvních letech druhé světové války byla kultura jedním z mála, co dávalo zapomenout na nepříznivou dobu. Na základě zpráv z Horáckých listů je patrné, že se v Novém Městě uskutečnilo několik desítek filmových a divadelních představení. Rovněž bylo možné navštívit několik plesů, koncertů a tanečních zábav. Dvakrát Nové Město hostilo cirkus. Časté byly i výstavy obrazů či jiných výtvarných prací.⁸⁶ Na malý kulturní ruch si Nové Město alespoň z počátku stěžovat nemohlo. K povznesení kulturní úrovně přispělo i zřízení druhého biografu⁸⁷ či hostování Horáckého divadla od 24. února do 5. března 1941.⁸⁸

Mimo to byla realizována i celá řada architektonických projektů, z nichž nejvýraznější byla dostavba Albrechtovy vily (1940), podle projektu brněnského architekta Bohuslava Fuchse.⁸⁹ Dalším významným počinem byla stavba Míčkovy vily (1940). Ta byla stavěna podle projektu pražského architekta Lva Krčí.⁹⁰

Kulturní vyžití a činnost však byla s postupnými válečnými lety kontrolována a omezována.

V roce 1941 bylo tiskovým odborem předsednictva ministerské rady v Praze zastaveno vydávání Horáckých listů. Týdeníku, jenž byl nazvaný podle části regionu, do kterého spadaly oblasti Žďárska, Novoměstska, Bystřicka a Velkomeziříčska. Po válce nebylo vydávání Horáckých listů obnoveno. I přes patrné zásahy protektorátní vlády a jejich nařízení vůči pramenům periodického charakteru, hrály noviny důležitou roli. Od roku 1939 vycházely noviny s podtitulem „List Národního souručenství.“ Od roku 1940, byl patrný nárůst reklam a historických vsuvek, které byly publikovány na úkor informací a zpráv

⁸⁵ SOkA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1940-1944, 12. 5. 1944, b.p., e.č. 214, i.č. 221.; *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 36-37.

⁸⁶ *Zábavní činnost v Novém Městě na Moravě*. HL 32.-37., 26. 1. 1940, s. 5.

⁸⁷ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 23.

⁸⁸ *Co měsíc dal*, FVN XII., 23. 3. 1941, s. 4.

⁸⁹ Bohuslav Fuchs (1895-1972) byl významným českých architektem, urbanistou, pedagogem, výtvarníkem a čelním představitelem českého funkcionalismu (tzv. brněnské architektonické školy). Publikoval a organizoval výstavy. Významnou roli sehrál v oblasti užitého umění. Z téměř sta urbanistických návrhů a pětiset architektonických projektů, bylo přes sto padesát realizováno. Bohuslav Fuchs mimořádným způsobem ovlivnil brněnskou meziválečnou architekturu. Jeho tvorba nastartovala progresivní vývoj a posunula Brno mezi výtvarná centra evropské moderní architektury. (*Iloš CRHONEK, Architekt Bohuslav Fuchs : celoživotní dílo, Brno 1995.*)

⁹⁰ V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 161.

o mezinárodním či celorepublikovém dění. Noviny poskytovaly informace o sportu a pro obveselení čtenářů zde byly publikovány i veselé příběhy a drby.⁹¹

I výstavy a jiné kulturní a výchovné akce dostávaly značný propagandistický charakter (například zřízení Moravcova kuratoria, Veřejné osvětové služby či Svazu pro spolupráci s Němci, apod.). Kultura byla často upozaděna „lživými informacemi,“ válečnými poměry či situací na frontách. Mezi vyhledávané určité nepatřily.

Událostí podobného charakteru byl například veřejný projev České ligy proti bolševismu konaný 30. dubna 1944, pod heslem „*Tvoříme jednotnou frontu všech Čechů proti bolševismu.*“ Mezi účastníky akce byly především osoby veřejně činné, jež měly návštěvy takovýchto akcí nařízené. V podobném duchu se nesla i výstava o Sovětském svazu konaná v březnu 1944. Výstava informovala o kulturních a náboženských poměrech. Nevyhnula se ale ani sociální či bytové situaci.⁹²

Byly organizovány také oficiální oslavy Háchových a Hitlerových narozenin, či vzpomínky na zřízení protektorátu.

„Pořad býval stereotypní. Nejdůležitější bývala řeč, jejíž vypracovaný text byl poslán z Prahy a která byla bez zájmu přečtena někým z profesorů nebo učitelů, kdo byl právě k tomuto úkolu k pramalé své radosti vedoucím vybrán (odmítnutí bylo vyloučeno, poněvadž následovalo udání a nepříjemné vyšetřování nadřízenými úřady), a povinné bez jakýchkoliv projevů souhlasu nebo nesouhlasu shromážděnými účastníky vyslechnuta. Ostatek pořadu vyplnil nejčastěji orchestr učitelského ústavu, který obyčejně zahrál ta čísla, která měl právě nacvičena, a německá hymna, kterou nařízeno vyslechnout stoje a se vztyčenou pravicí, slavnost ukončovala. ... Kdo nemusel, nechodil. Nezávislé vrstvy novoměstského obyvatelstva zůstávaly zásadně doma. Ostatní účastníci chodili proto, že museli.“⁹³

4.2 ŠKOLSTVÍ

Značné změny proběhly i v oblasti školství. Již od počátku roku 1940 bylo jednáno o návrhu okresního školního výboru o rozdělení pětitřídní smíšené obecné školy na samostatnou školu chlapeckou a dívčí. 1. září 1940 byla škola rozdělena.

⁹¹ *Horácké listy: Noviny nežijí dlouhá léta jako lidé*, Vysočina IL., 29. 1. 2009, s. 4.

⁹² *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 40.; V. KŘESADLO - Miroslav KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 172-173.

⁹³ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 50.

Vzhledem k nedostatku prostoru však nebyla správa školy oddělena. Spojeny zůstaly i kabinety a inventář.⁹⁴

V souvislosti s nacistickou likvidací všeho českého v Jihlavě byl 1. září 1940 do Nového Města na Moravě, na základě rozhodnutí Národohospodářského svazu západomoravského, přemístěn koedukační učitelský ústav, respektive žáci a žákyně posledních dvou ročníků a dva profesori s rodinami. Ústav byl umístěn do budovy reálky. Počítalo se s jeho postupným zánikem. Správou ústavu byl pověřen ředitel reálného gymnázia Ladislav Staněk. Studenti a učitelé byli ubytováni v soukromých bytech a pro stravování byla zřízena menza.

Přítomnost studentů a učitelů koedukačního ústavu pozitivně ovlivnila veřejný a kulturní život města. Spokojeni byli rovněž i učitelé reálného gymnázia, kteří si při klesajícím počtu studentů doplňovali svoji úvazky v ústavu.

Protože nedošlo k plánované likvidaci koedukačního učitelského ústavu, byla na počátku roku 1944 rozdělena správa reálného gymnázia a ústavu. Do čela učitelského ústavu byl jmenován Jaromír Jedlička, který působil jako profesor na gymnáziu ve Velkém Meziříčí. Po skončení války byl ústav rozhodnutím Ministerstva školství a osvěty přesunut v červenci 1945 zpět do Jihlavy.⁹⁵

V druhé polovině školního roku 1940/1941 byla do Nového Města přemístěna německá obecná škola z Porýní. Pro ubytování žáků byla využita část novostavby okresní nemocnice. Vyučování probíhalo v některých učebnách reálky, které byly škole propůjčeny. Protože byla budova reálky využívána několika školami, probíhalo vyučování odděleně. Učitelský ústav a reálka vyučovaly odpoledne, zatímco německá škola dopoledne.⁹⁶

Změny se dočkala i měšťanská škola, která byla, výnosem Ministerstva školství a národní osvěty z 21. srpna 1941, změněna na „hlavní školu.“ Jednalo se o školu výběrovou a odcházelo do ní 40 % nejlepších žáků 4. třídy obecní školy.⁹⁷

⁹⁴ SOkA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1937-1940, 31. 1. 1940, b.p., e.č. 213, i.č. 220.; *Školní kronika obecné školy v Novém Městě na Mor.*, 1937 - , s. 26.; *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 21.;

⁹⁵ SOkA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1938-1940, 23. 1. 1939, b.p., e.č. 219, i.č. 226.; *Reálka v Novém Městě na Moravě. Kronika ústavu v letech 1940/41 - 43/44*, s. 7, 11, 28, 36-37.; V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 158, 171.

⁹⁶ *Reálka v Novém Městě na Moravě. Kronika ústavu v letech 1940/41 - 43/44*, s. 7.

⁹⁷ *Školní kronika obecné školy v Novém Městě na Mor.*, 1937 - , s. 31.

Reálka v Novém Městě byla rozhodnutím Ministerstva školství a národní osvěty přeměněna 1. září 1941 na osmi třídní reálné gymnázium.

Na základě jednání zástupce Ministerstva školství a zástupců města bylo rozhodnuto o zřízení odborné školy pro ženská povolání. Dvouroční škola, otevřená 1. listopadu 1941, byla umístěna v budově měšťanské školy. Ředitelkou byla jmenována Žofie Ondrážková. Ve školním roce 1944/1945 bylo vyučování zastaveno. Zcela obnovena byla až po osvobození.⁹⁸

18. listopadu 1941 po rok a půl trvajících jednání povolilo Ministerstvo zemědělství zřízení Lidové školy hospodářské pro jinochy a dívky.

Nařízením Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 16. listopadu 1943, byly zrušeny místní a újezdní školní rady. Funkce zrušených řad přešly na starostu města, Rudolfa Litochleba, který je „přenechal“ výnosem okresního úřadu ze dne 18. ledna 1944 dosavadnímu předsedovi školní rady Josefu Petrovi.⁹⁹

Školní rok 1944/1945 byl poznamenaný tím, že celý 8. ročník byl nasazen do zbrojní výroby. Vyučování bylo navíc často přerušováno v důsledku poplachů.¹⁰⁰ Pro válečné účely německé armády byla 26. ledna 1945 zabrána budova školy německým vojskem. Škola se musela během dvou hodin vyklidit a vyučování bylo zastaveno. Vyučování žáků probíhalo v provizorních podmínkách, v Kině Charita, v hasičské sborovně, krátce pak i v evangelickém kostele. Od 27. dubna 1945 se neučilo vůbec. Důvodem byly obavy z blížící se fronty.¹⁰¹ Při květnových událostech byla budova zabrána Rudou armádou. Vyučování bylo částečně obnoveno 11. června 1945, poté co byly uvolněny některé prostory ve druhém poschodí. 8 uvolněných tříd však využívaly jak měšťanská škola, tak i obě obecní školy a reálné gymnázium.

Ladislav Staněk, ředitel reálného gymnázia v letech 1939/1940-1943/44 zaznamenal v kronice reálky, před nuceným odchodem, své pocity: *„Oddechl jsem si vždy zhluboka po odchodu inspekce z ústavu, když se mi zase podařilo ukázat, že ústav pracuje i v duchu loyální tolerance vůči režimu, nejenom jako pořádná*

⁹⁸ SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1940-1945, 14. 10. 1941, b.p., e.č. 220, i.č. 227.; SOKA f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1940-1944, 17. 10. 1941, b.p., e.č. 214, i.č. 221.; *Školní kronika obecné školy v Novém Městě na Mor.*, 1937 -, s. 32, 39.; *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl. 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 31.

⁹⁹ *Školní kronika obecné školy v Novém Městě na Mor.*, 1937 -, s. 38.

¹⁰⁰ V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 173.

¹⁰¹ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 41-42, 44.

česká škola. ... Snažil jsem se o to nejenom já ... v mezích možností udělat pro naši studující mládež to maximum, jež se tehdy udělat dalo. ... Vzdálenost sídla školy od polit. center nevedla ovšem nikterak tomu, aby si života školy všimaly orgány gestapa. ... Zjišťovaly, zda-li se na ústavě nekonají peněžní sbírky na Benešovy akce, nejsou-li na žákovských záchodech politicky nežádoucí nápisy a symboly, není – li na ústavě žák, který v kruhu kamarádů prohlašoval, že Hitler je vůl ... Vyšetřovali, zda správce ústavu s prof. Sborem nedělá protiněmeckou propagandu po okrese.“¹⁰² Ladislava Staňka nahradil ve funkci Wladimir Hawranek, dosavadní správce reálného gymnázia v Uherském Hradišti, který se znelíbil tamním nacistům. Odborné a ani pedagogické znalosti nového správce však nebyly na příliš vysoké úrovni.¹⁰³

4.3 STÁTOPRÁVNÍ ZÁSAHY

Německé požadavky a jejich realizace byly usnadněny faktickým vedením novoměstského nadačního velkostatku nacistou Peterem Fritzem. Jeho jmenování prvním náměstkem starosty Litochleba v dubnu 1941 znamenalo jen omezení. Rada i zastupitelstvo města byly postaveny před vrchní německý dohled, bez souhlasu Fritze nemohlo být realizováno téměř nic. Slíbil sice, že „bude všemožně podporovat a hájit zájmy města a jeho obyvatelstva,“¹⁰⁴ ale opak byl spíše pravdou. V rukách okupantů tak byla prakticky veškerá moc a prostředky, které využívaly k prosazení svého a k potlačení všeho českého.

Po odstoupení člena městské rady Ing. Vavříka navrhl Petr Fritz na schůzi obecního zastupitelstva, 5. prosince 1941, povolání Františka Čápa, dirigenta pobočky Moravské banky v Novém Městě na Moravě, dosavadního člena finanční komise. Bez ohledu na platný volební řád se měl Čáp stát členem městské rady, obecního zastupitelstva a finanční komise. I přes námitky členů zastupitelstva byl Čáp povolán. „Fritz podotýká, že svůj návrh podává na základě zmocnění p. Oberlandrata a v tom případě, kdyby jeho návrh nebyl obecním zastupitelstvem dostatečně podporován, bude p. František Čáp jmenován do městské rady a finanční komise a zastupitelstva přímo p. Oberlandratem.“¹⁰⁵ Na sklonku roku 1942 byl František Čáp jmenován členem knihovnické rady, „aby tu pravděpodobně

¹⁰² Reálka v Novém Městě na Moravě. Kronika ústavu v letech 1940/41 - 43/44, s. 32.

¹⁰³ Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 43.

¹⁰⁴ Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21.5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 28.

¹⁰⁵ SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1940-1944, 5. 12. 1941, b.p., e.č. 214, i.č. 221.; Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 32.

dozíral na nákupy knih pro městskou knihovnu, které by odpovídaly vkusu a přání okupantů.¹⁰⁶

Jmenování Reinharda Heydricha zastupujícím říšským protektorem v září 1941 bylo počátkem „mučení, trýznění nevinných, zatýkání, zabavování majetku, vyhánění pokojných lidí z domů a statků, cesta bolesti a nesmírného utrpení, ale také cesta hrdinství a pevné víry v lepší a šťastnější budoucnost, cesta oddané solidarity a vzájemné pomoci, která posilovala mučené i umírající, i ty všechny ostatní, kteří cítili nad sebou tíhu německého násilí.“¹⁰⁷ Právě po nástupu Reinharda Heydricha Nové Město pocítilo naplno nacistické perzekuce. Městu se nevyhnuly ostré zákroky hospodářské povahy, vyvlastňování pozemků, podniků či omezování společenského a kulturního života.¹⁰⁸

4.3.1 PLAKÁTY, VYHLÁŠKY A JINÉ OPATŘENÍ

Život obyvatelstva byl po celou dobu omezován celou řadou vyhlášek, nařízení a opatření, které nařizovaly a informovaly o nejrůznějších činnostech a skutečnostech. S obsahem byli obyvatelé nejčastěji seznamováni prostřednictvím vylepování, rozhlasu a novinových zpráv. Zahrnovaly prakticky vše.

Vyhlášky přinášely „informace“ o popravách a pátráních, o protiletecké ochraně, ochraně veřejných budov, pošty, železnice a zařízeních sloužících k zásobování obyvatelstva. Upravovaly však také i problematiku veřejného pořádku a dopravní kázně. Řešily symboly Říše (vlajky, prapory a standarty) a protektorátu, držení zbraní, třaskavin a střeliva, placení daní, sbírky kovů, šatstva a obuvi nebo dárcovství krve. Sbírkové byly organizovány nejčastěji k narozeninám Adolfa Hitlera či k oslavě vítězství Říše. Vyhlášky zemědělského charakteru stanovovaly ceny masa, tuků, jatečního dobytka či povolání ke žni. Neméně časté byly i finanční sbírky, které se pochopitelně nasetkávaly s příliš velkou oblibou. Často se objevovaly i politické plakáty a plakáty oslavující německá vítězství.¹⁰⁹

4.3.2 ODSTRANĚNÍ POMNÍKŮ A PAMÁTNÍKŮ, LIKVIDACE ZVONŮ¹¹⁰

V květnu 1940 bylo nařízeno okamžité odstranění „závad ve vnějším označení,“ které by upomínalo na státoprávní poměry Československé republiky. Odstraněny měly být všechny štíty, návěstí, legionářské obrazy, znaky republiky,

¹⁰⁶ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 37.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 30.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 52.

¹⁰⁹ AHM, f. protektorát 1939-1945; Písemnosti a plakáty, kartón č. 62, 8975-8976 NM-B; 8978-9103 NM-B; 9128-9149 NM-B.

¹¹⁰ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 25.

pečeti a razítka. Do 28. června musely být, podle nařízení okresního úřadu v Novém Městě, odstraněny i všechny pomníky a památníky.

Odstraněn byl Šturmův Pohřeb v Karpatech a socha Františka Palackého. Z Vratislavova náměstí zmizela i busta Tomáše Garrigua Masaryka. Sejmutí se dočkaly i pamětní desky legionářů Seidla a Beranovského. Stejný osud potkal také pamětní desku, která byla umístěna na rodném domě Štursy.

Podobný osud potkal i kostelní zvony. Ty byly od konce roku 1941 sepisovány a od dubna 1942 shromažďovány v novoměstské okresní sběrně zvonů.

Ne všechny pomníky, památníky a zvony však byly nenávratně zničeny. Především díky šťastné shodě okolností byla zachráněna busta T. G. Masaryka, pamětní deska Štursy a legionáře Seidla.

4.3.3 PŘEJMENOVÁNÍ ULIC¹¹¹

Podle nových směrnic pro přejmenování ulic, náměstí, sadů apod. bylo v říjnu 1940 provedeno přejmenování ulic. Přejmenovány měly být všechna místa, jejichž název je neslučitelný s protektorátním zřízením. Od ledna 1940 byly Novým Městem předkládány seznamy ulic, náměstí, sadů apod., které bylo, nebo nebylo nutno přejmenovat.

V Novém Městě byla 3 náměstí: náměstí Vratislava z Pernštýna, Palackého a Komenského, a 13 ulic: Masarykova, Brněnská, Luční, Bobrovská, Žďárská, Janská, Jana Štursy, Leandra Čecha, Josefa Šimka, Monseova, Malá, Školní a Pod starou radnicí. I přes úmysl městské rady ponechat názvy ulic a náměstí se některé dočkaly změny názvu. Přejmenována byla Masarykova ulice, které byl navrácen její původní název z doby Rakouska - Uherska, Nové Domy. Vratislavovo náměstí bylo rozděleno na dvě samostatné části, přičemž druhá část u zámku dostala jméno Zámecké náměstí. Na návrh Petera Fritze byla v roce 1941 přejmenována Školní ulice na Viktoriagasse.

¹¹¹ SOKA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1057, č.j.3/6, Přejmenování ulic, náměstí, sadů, 3/25, Přejmenování ulic, náměstí, sadů, 3/49, Přejmenování ulic, náměstí, sadů, 3/51, Přejmenování ulic v Novém Městě, Žďáře, zámku Žďáře a Bystřici nad Pern.; SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1938-1940, 28. 10. 1940, b.p., e.č. 219, i.č. 226.; SOKA, fond města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1940-1945, 1. 9. 1941, b.p., e.č. 220, i.č. 227.; *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 31.; V. KRÉSADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 159.

4.3.4 PŘIPOJENÍ PŘIBYSLAVSKÉHO OKRESU¹¹²

Vládním nařízením č. 389/40 Sb. z 26. září 1940, podle kterého se upravily obvody a sídla některých okresních úřadů, byl celý bývalý soudní okres Přibyslav (29 obcí) a 4 obce bývalého soudního okresu německobrodského (tzn. Česká Bělá, Cibotín, Macourov a Krátká Ves) připojeny k politickému okresu Nové Město na Moravě. Tímto státoprávním zásahem stoupl počet obyvatelstva o cca 46 000 a rozloha se zvětšila o 23 842 ha.

Nově vzniklé obvody správních úřadů nerespektovaly historickou hranici mezi Čechami a Moravou, což přinášelo celou řadu komplikací. Ty se týkaly otázek převzetí silnic, zaměstnanců, financí, okresních fondů a především dluhů. Problematický byl i nedostatek místa pro zaměstnance. Ten byl vyřešen využitím budovy hospodářského družstva č.p. 126.

4.3.5 OBECNÍ SAMOSPRÁVA

Samospráva obce (tzn. městská rada a zastupitelstvo) fungovala sice „na papíře“ po celou dobu okupace bez podstatnějších změn, ve skutečnosti však byla postavena pod přísný dozor německých úřadů. Orgány ztratily ve své podstatě pravomoc rozhodovací a staly se pouze orgány poradními.

Po celou dobu okupace zasedalo zastupitelstvo zvolené na základě voleb roku 1938. Bylo však doplněno „vhodnějšími a spolehlivějšími“ lidmi - Peter Fritz, František Čáp, Karel Šťastný.¹¹³

Nepříliš bohatý program a minimum zasedání městského zastupitelstva jsou dokladem postupného rozkladu protektorátní zprávy v letech 1944/1945. V roce 1944 se uskutečnila schůze městského zastupitelstva pouze dvakrát. K důležitějším bodům programu patřilo zvýšení platů městských zaměstnanců, zřízení neuniformované protektorátní kriminální policie a schválení rozšíření místního vodovodu. Návrh na rozpočet města, škol či kostelů vypracován nebyl.¹¹⁴

¹¹² SOkA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1059, č.j. 27/1941, Začlenění soudního okresu Přibyslav, č.j. 178/1941, Rozsah agendy, počet zaměstnanců, potřeba zaměstnanců, správa veřejných budov.; *Novoměstský okres*, HL 32.-37., 15. 11. 1940, s. 4.; *Novoměstsko*, HL 32.-37., 20. 12. 1940, s. 4.; V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 159.

¹¹³ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 25, s. 66.

¹¹⁴ SOkA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1940-1944, 12. 5. 1944, b.p., e.č. 214, i.č.221.

Poslední schůze městského zastupitelstva se konala 16. dubna 1945. Bližší informace týkající se zasedání však nejsou známy, jelikož nevznikl žádný zápis o jednání.¹¹⁵

Chování představitelů a úředníků úřadů bylo uspokojivé. Většina hájila zájmy obyvatelstva města a všemožně se snažila pomoci. *„Budiž zapsáno pro paměť budoucím alespoň svrchovaně odvážné upravení policejních přihlášek tajemníkem Smejkalem po atentátu na Heydricha, kdy všem osobám, které nebyly řádně policejně přihlášeny a neměly příslušné průkazy, hrozil trest smrti, i jejich rodinám.“*¹¹⁶

4.4 GERMANIZACE A OBYČEJNÝ ŽIVOT¹¹⁷

Jedním z četných projevů nacistické okupace byl zesílený germanizační tlak vůči českému obyvatelstvu. Nicméně reálné poněmčení novoměstského obyvatelstva bylo fakticky nemožné. Proti nepatrnému množství Němců (rodáků, příchodích či přihlášených) stála naprostá většina Čechů. Díky minimu Němců nevznikla v Novém Městě žádná německá škola a ani nacistická organizace. Němců bylo v Novém Městě na Moravě málo a až na výjimky se veřejně neprojevovali. Z důvodu hmotného zisku, zabezpečení, ziskuchtivosti, snaze o zalíbení se novým pánům či z vlastních „sobeckých“ cílů se však někteří obyvatelé přihlásili k německé národnosti.

Je nepochybné, že některým obyvatelům Nového Města na Moravě protektorátní poměry vyhovovaly. Obecné mínění většiny obyvatelstva však bylo značně odlišné a jejich postoje jednoznačně odmítavé.

Nenávist vůči všemu českému byla patrná všude. Rozpuštěn byl novoměstský Sokol, Orel, oddíl Junáka či spolek akademiků a abiturientů novoměstské reálky Horálek. Majetek spolků byl zabaven ve prospěch Němců. *„I když formálně byly spolky rozpuštěny a činnost zastavena, žili jejich příslušníci v tajné soudržnosti dále. ... Scházeli se v soukromí, aby alespoň tak udržovali zdání existence spolků, o nichž se Němci domnívali, že je rozpuštěním zničili. ... A když nadešel vítězný konec, mohli členové těchto spolků ihned nabídnout své služby svobodnému státu.“*¹¹⁸

¹¹⁵ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 25, s. 41.

¹¹⁶ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 67.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 45, 46, 48, 52, 58.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 58.

Celá řada Novoměšťáků byla v době druhé světové války nasazena na nucené práce do Říše či do protektorátu. Mnohým ovšem pomohli primáři místní nemocnice, kteří na svoji vlastní zodpovědnost léčili a ošetřovali „zdánlivě nemocné.“¹¹⁹

Obyvatelstvo žilo v permanentní nejistotě. „*Veřejná morálka narušena především v poklesu mravní odpovědnosti jednotlivce vůči ostatní společnosti. ... Malá občanská solidarita se projevovala v nechuti prodávat nezbytně nutné potraviny, kterých byla tak málo i jiné potřebné věci. ... Rodinné vztahy v celku rozrušeny nebyly. ... Ani alkoholismus se nijak zvlášť neprojevil. ... Zvýšená zdravotní péče projevila se v tom, že se neobjevily průvodní zjevy každé války, epidemické nemoci. ... Nedostatek látek pro lidské tělo nezbytných měl za následek podstatné oslabení lidských organismů, a tím i snížení odolnosti vůči rozmanitým chorobám. ... Vzrůst tuberkulózy, rakoviny a chorob nervových.*“¹²⁰

Typický byl občasný nedostatek některých druhů potravin (luštěnin, rýže, mouky, chleba, masa, tuku), či surovin (především uhlí, koksu a petroleje). Ceny byly stanoveny úřady, avšak docházelo k jejich vzestupu a ke vzniku černého trhu.¹²¹

Vzhledem k charakteru Nového Města na Moravě však nedošlo k pronikavějším změnám v oblasti výroby produktů pro válečné potřeby.

Pro Nové Město na Moravě se užívalo dříve používaného názvu, Neustadt.

4.5 LETECKÁ HAVÁRIE: ÚNOR 1944

Letecká havárie, která se odehrála v únoru 1944, patří k nejznámější letecké akci druhé světové války, která se odehrála v blízkosti Nového Města na Moravě.

Celá událost se odehrála v oblasti Kapliska nad Novým Městem. Zde se za velmi špatné viditelnosti zřítily dvě německá bojová letadla - stěmhlavé bombardéry - Junkers Ju 87 Stuka.

Piloti obou strojů byli pravděpodobně z důvodů malé zkušenosti a velké oblačnosti nuceni nouzově přistát v hlubokém sněhu (z důvodu naléhavosti výcviku a nedostatku pilotů byly přípravy prováděny i za méně příznivého počasí, povětrnostních podmínek a viditelnosti). Jeden ze strojů přistál kolmo a převrhl se podvozkem vzhůru. Druhý těžce havaroval.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 74.

¹²⁰ Tamtéž, s. 76-77.

¹²¹ SOkA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1057, č.j. 5/40, Měsíční situační zprávy (veřejný klid, zásobování, zaměstnanost, mimořádné události).

Díky zásahu německé správy, která vydala nad celou záležitostí informační embargo, je událost nejednoznačná. Jedna z verzí říká, že se mohlo jednat o cvičební let dvou opravovaných strojů z kouřimské továrny. Zranění piloti byli ošetřeni v novoměstské nemocnici.

Havarované stroje střežila po několik dní německá police. Po vymontování navigačních přístrojů přenechala hlídku protektorátní policii. Přes snahu o utajení se místním obyvatelům podařilo havarovaná letadla čtyřikrát nekvalitně vyfotografovat a fotografie vyvolat a uchovat. Letadla byla odstraněna až v březnu 1944 a převezena pravděpodobně do Německého Brodu, kde se nacházelo jedno z letišť.¹²²

V následujících měsících se nad Českomoravskou vysočinou začaly objevovat letadla spojeneckého letectva. Od září byly přelety čím dál tím častější. V závěru roku 1944 pak bylo slyšitelné i časté bombardování.¹²³

Od roku 1944 přibývalo jasných a zřetelných důkazů o rozkladu Říše, které se ovšem nacisté snažily všemožnými způsoby zakrývat. Obyvatelstvo bylo skrze česko - německá provolání protektorátní vlády vyzýváno k zachování klidu a pořádku. Byly rovněž připomínány i důsledky, které by následovaly pro pachatele i rodinu při neuposlechnutí. Nespočet provolání bylo důsledkem četných seskoků parašutistů a působení partyzánských skupin.¹²⁴

Události válečných let 1940 až 1945 přinesly nemalé změny. Obavy a nejistota prvních let války však byla brzy vystřídána nadějí a vírou v optimistický a příznivý konec a nový začátek.

Válka a německé perzekuce nebyly záležitostí jednoho a něčeho. Byly to události, které zasahovaly všechny a ovlivňovaly všechno. Některého méně, některého více. Něco nepatrně, něco jasně a zřetelně.

¹²² AHM, fond II. světová válka - Německé letadlo, kartón č. 76, 11.161 NM-B.

¹²³ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 41, 43.

¹²⁴ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 40.

5 ŽIDOVSKÁ OTÁZKA V NOVÉM MĚSTĚ NA MORAVĚ

Nové Město patřilo po celou dobu své dlouhé historie k národnostně jednotným českým, respektive moravským městům. Homogenitu Nového Města na Moravě jasně dokládají soupisy obyvatelstva. V nich nalézáme jen zcela výjimečně příslušníky jiné národnosti než české. Zpravidla se jednalo o příslušníky německé a židovské národnosti.

Zatímco v roce 1880 žilo v Novém Městě 41 Němců, v letech 1900 a 1910 obývalo Nové Město jen 18 obyvatel německé národnosti. Pouhých 5 Němců se přihlásilo v roce 1921. Poslední předválečné sčítání obyvatelstva proběhlo v roce 1930. Z 2570 obyvatel, které město v té době mělo, se pouze 10 obyvatel hlásilo k německé národnosti.¹²⁵

S obyvatelstvem židovského původu tomu bylo podobně. V roce 1880 se přihlásilo k židovskému vyznání 65 obyvatel. Pouze 31 jich bylo v roce 1900. Ve třicátých letech žilo v Novém Městě 14 obyvatel, kteří se hlásili k židovskému vyznání.¹²⁶ Novoměstské židovské rodiny se hlásily k československé národnosti, nežily v ústraní a na společenském životě města se plně podílely. Nábožensky spadaly pod Velkomeziříčský rabinát.

Rodina Brady a rodina Skuteckých patřily, v období druhé světové války, mezi jediné zástupce židovské menšiny v našem městě.

Díky silicím německým protižidovským opatřením v poněmčeném Brně, se do Nového Města uchýlily další židovské rodiny a jednotlivci. Důvodem byla naděje, že v Novém Městě s minimální německou menšinou, budou relativně v bezpečí a vyhnou se přímé nacistické perzekuci. Brněnská ustanovení byla totiž v některých bodech přísnější.¹²⁷

Od roku 1939 začali nacisté v protektorátu podnikat první kroky, které směřovaly proti Židům. Byly zaváděny rasistické zákony. Volnost a svoboda židovského obyvatelstva a jejich majetku tak začala být značně omezována. Bylo jim zakazováno prakticky vše. Mnozí nečekali a dobrovolně republiku opustili.

¹²⁵ J. BARTOŠ - J. SCHULZ - M. TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*, s. 118.

¹²⁶ Tamtéž, s. 118.

¹²⁷ *Protižidovské opatření v Brně*, HL 31.-36., 18. 8. 1939, s. 2.

I židovské rodiny v našem městě značně pociťovaly změnu situace, nicméně, domovy neopouštěly. S Novým Městem byly pevně spjaty.¹²⁸

Našli se však i tací, kteří měli dostatek hrdosti a především odvahy. Nařízení, které vedlo k nošení Davidovy hvězdy, jednoho z nově přistěhovaných Židů natolik rozčarovalo, že si přišel na kabát látku s nevystřiženou hvězdou. Chodil s tímto zlepšovákem po náměstí a jasně tím poukazoval na svoji hrdost a odvalu. Čin tohoto Žida však natolik rozeznil správce Mariaschulstiftu SS Obersturmbanführera Petera Fritze, že si vytkl za cíl zcela očistit Nové Město od Židů (tzv. „judenfrei“). 23. listopadu 1941 proběhlo první zatýkání zletilých novoměstských Židů. Zatčení byli odvezeni na gestapo do Jihlavy. Odtud jejich cesta směřovala výhradně do koncentračních táborů. Židovský majetek byl zabrán a do jeho čela byli dosazeni němečtí správcové. Hlavním cílem se stalo co největší sebeobohacení.¹²⁹

5.1 RODINA BRADY¹³⁰

Především díky přeživšímu Jiřímu Brady máme dostatek informací a vzpomínek týkající se bezprostředního života rodiny.

Rodina Brady bydlela v domě č. p. 13 na Vratislavově náměstí. Rodina, původem z Žamberka, si dům zakoupila v roce 1883. Už rok poté, v roce 1884, si zde Adolf Brady s ženou Karolínou otevřeli obchod s potravinami. Byli to lidé velice oblíbení a uznávaní. Protože však zůstali bezdětní, vzali si na výchovu synovce Karla Metzla (narozen 28. května 1898) a neteř Hedviku Metzlovou (původem z Třeboně). Adopce proběhla až o několik let později, v roce 1925.

Nádherné dětství, které Karel strávil v Novém Městě, z něj udělalo nadšeného Novoměšťáka, který se celou duší podílel na životě ve městě. Působil jako herec v ochotnickém divadle, byl členem Sokola a Sportovního klubu, dobrovolným hasičem a fotbalistou. Finančně podporoval nejenom Sportovní klub,

¹²⁸ *Židé se stěhují*, HL 31.-36., 10. 3. 1939, s. 1.; *Nariadení říšského protektora o židovském majetku*, HL 31.-36, 30. 6. 1939, s. 3.

¹²⁹ Jaromír ČERNÝ. *Byli jedni z nás*, Novoměstský okrašlovací spolek 2003, s. 5-6.

¹³⁰ AHM, fond II. světová válka - region. materiály, zaměření památníků, oběti, kartón č. 48, 11.711 NM-B, 12.548 NM-B, 12.679 NM-B, 12.690 NM-B, 12.802-12.803 NM-B, 13.228-13.229 NM-B, 13.244 NM-B, 13.489 NM-B.; SOKA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1056, č.j. 211/37, Soupis židovských zemědělských podniků; č.j. 211/65, Dotazníky o židovských podnicích; č.j. 211/230, Dotazníky o židovských podnicích (jméno majitele, zaměstnanci); J. ČERNÝ, *Byli jedni z nás.*; Karen LEWINE, *Hanin kufřík. Příběh dívky, která se nevrátila*, Portál 2003.; Hannelore BRENNER-WONSCHICKOVÁ, *Děvčata z pokoje 28. Práteleství, naděje a přežití v Terezíně*, Brno 2007.

ale také fotbalisty a přispíval na charitu. V roce 1927 se oženil. Jeho vyvolenou se stala, o téměř deset let mladší, Markéta Dubská (narozena 22. prosince 1907).

Díky aktivitě a pílí, kterou manželé projevovali, postupně přebírali vedení podniku. Ve 30. letech 20. století rozšířili obchod o velkoobchod a výkup. Vykupovali brambory, žito, krůty, vajíčka, máslo, které pak prodávali nejenom do Prahy, ale i Německa a Rakouska.

Dokument o „poárijšťování“ židovských podniků v Novém Městě na Moravě, vydaný 4. července 1939 Četnickou stanicí v Novém Městě na Moravě, uvádí, že rodina se zabývala podnikatelskou činností. Konkrétně obchodem se smíšeným a koloniálním zbožím a výčepem pálených lihových nápojů.¹³¹

Karel Brady byl oblíbený, Markéta Brady pak laskavá a veselá. Jejich dům byl otevřený všem umělcům (hudebníkům, malířům, básníkům, sochařům a spisovatelům). Mezi jejich hosty patřili takový velikáni, jako byl například Vincenc Makovský, Karel Němec nebo Josef Jambor. Podporovali však také chudé, kteří živořili na předměstí.

Jiří a Markéta měli dvě děti. 9. února 1928 se jim narodil syn Jiří. 16. května 1931 pak dcera Hana. Jak je patrné ze vzpomínek Jiřího Brady, měly děti nádherné dětství: „*Hana prožívala radostné a bezstarostné dětství, stala se z ní holčička, kterou všichni obdivovali a milovali. Měla plavé vlásky a modré oči. Lyžovala a bruslila. ... V létě jezdila na kole nebo jsme se společně plavili na nedalekém potoce v neckách a hráli si na námořníky. Ačkoliv byla o tři roky mladší než já, držela se výborně, když jsme se prali.*“¹³² Chodily do státní školy. Přestože nebyli Bradyovi ortodoxní židovskou rodinou, rodiče chtěli, aby o svém původu děti alespoň něco věděly. Jednou týdně navštěvovaly svého učitele, se kterým si o zvycích a dějinách Židů povídaly. Jiří navíc každé pondělí, jezdil do Velkého Meziříčí do synagogy.

Poté co se v roce 1938 začala situace v Německu a následně i v Rakousku zhoršovat, začali rodiče pociťovat strach. I přes rady přátel však o odchodu neuvažovali. Nacistická okupace Československa však relativní klid, spokojenost a rozkvět podniku ukončila. Ještě téhož roku přišlo na Karla Brady falešné udání.

¹³¹ SOkA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1056, č.j. 211/65, Dotazníky o židovských podnicích; č.j. 211/230, Dotazníky o židovských podnicích (jméno majitele, zaměstnanci).

¹³² AHM. F. II. světová válka - region. materiály, zaměření památníků, oběti, kartón č. 48 - Hanna's suitcase.

Důvodem byla snaha dlužníků zbavit se věřitele. Byl zatčen a vězněn na jihlavském gestapu dva měsíce.

Na podzim 1940 bylo Židům zakázáno navštěvovat školy. Díky tomu, že rodina byla dostatečně finančně zabezpečená, si mohli rodiče dovolit soukromé učitele.

Na začátku roku 1941 byla paní Markéta předvolána na gestapo do Jihlavy. Důvodem byla finanční pomoc, kterou posílala svému bratrovi, jenž utekl za okupace do Belgie. Poté, co nacisté Belgii obsadili, odhalili tuto výpomoc. Z Jihlavy byla okamžitě poslána do ženského koncentračního tábora Ravensbrück. V říjnu 1942 byla deportována do Osvětimi. 29. října 1942 zemřela v plynové komoře.¹³³ Ze vzpomínek přeživších spoluvězeňkyní je patrné, že ani v tak těžkých chvílích, jako byl život v koncentráku, neztrácela paní Markéta optimismus.

Poté, co byl 23. listopadu 1941 zatčen a odvezen do Jihlavy i Karel Brady, zůstaly děti samy. Důvodem zatčení Karla Brady byla výše zmiňovaná hrdość neznámého Žida. V Jihlavě se mu podařilo nějaký čas zůstat, leštil na gestapu parkové podlahy. Přestože měl relativní volnost, utéct nechtěl. Děti, které zůstávaly doma, pro něj byly důležitější. Osudu však neunikl. Při heydrichiádě byl deportován do Brna na Cejl, zařazen do transportu do Osvětimi 11. června 1942. Zde zemřel 14. července 1942.¹³⁴

Osířelých dětí se ujala i přes obrovské riziko Karlova sestra Hedvika a její manžel Ludvík Hájek. Následující měsíce se snažili teta se strýčkem udělat pro děti vše. Idyla relativního „rodinného života“ však trvala jen do 14. května 1942, kdy byly obě děti předvolány do Třebíče. Do Terezína přijely děti 18. května 1942. I Hedvika byla později deportována do Terezína, nicméně se jí podařilo přežít. Manžel Ludvík, který byl křesťanem, byl deportace ušetřen.

V Terezíně strávily děti dva roky. Hana bydlela v dětském domově L410, Jiří v dětském domově L417. O Hanu se staral architekt Artur Eisler, Jiřího ing. Geschmay, který působil jako vedoucí tepelné služby. Jiří se stal jeho učedníkem. Pomáhalo mu to při práci v Terezíně, zachránilo ho to v Osvětimi a stalo se to jeho celoživotním řemeslem.

¹³³ AHM, fond II. světová válka - region. materiály, zaměření památníků, oběti, kartón č. 48, 12.691 NM-B.

¹³⁴ Tamtéž, 12.691 NM-B.

V druhé polovině roku 1944 si nacisté pomalu, ale jistě začínali uvědomovat, že válku prohrají. Rozhodli se tedy pro likvidaci co největšího možného počtu lidí. Z Terezína bylo vypraveno 10 transportů. Do prvního z nich byl zařazen Jiří (28. září 1944¹³⁵). Hana odjela s předposledním transportem 23. října 1944.¹³⁶ Na bratra, od kterého byla odloučena, se nesmírně těšila. Po příjezdu však byla Hana označena jako „nepráceschopná“ a poslána „doprava“ - na smrt. Den příjezdu do Osvětimi se stal dnem její smrti. Bylo jí třináct let.

Jiří přijel do Osvětimi 28. září 1944. Díky několika šťastným náhodám, radám a zdravému rozumu se zachránil. Dostal se k pracovníkům ve vagónce v Gleiwitzu. V závěru války byl účasten pochodu smrti. Díky zmatku, který probíhal mezi Němci, se dostal na ruskou frontu, která se zastavila na řece Odře. Z ruské fronty byl spolu s přáteli poslán do Katovic. Českým transportem se dostal přes Krakov, Tarnov, Přemysl, Lvov a Maďarsko, blíže k domovu. Do Nového Města na Moravě se Jiří vrátil v polovině května. Radost z návratu domů byla vystřídána smutkem. Zůstal sám. Několik měsíců si musel léčit zdravotní následky (ztráta sluchu, voda na pohrudnici) v novoměstské nemocnici.

Ve dvaceti letech složil zkoušku z měšťanky. V roce 1949 odmaturoval na obchodní akademii v Praze. Původní nápad odjet do Izraele si rozmyslel a neuskutečnil. Nicméně se mu podařilo dostat se do Kanady, kde žil jeho vzdálený příbuzný. Zde si založil vlastní firmu. Po roce 1968 pomáhal českým emigrantům. Po listopadu 1989 se začal angažovat ve prospěch své vlasti (např. ve prospěch svobodného tisku), stál u zrodu Česko - kanadské obchodní komory. V roce 1995 se mu podařilo vydat knihu „Je mojí vlastní hradba ghatt?“, která vznikla na základě dochovaných svazků časopisů Vedem. Ten vznikl na pokoji číslo 1 v L 417.

Se smrtí svojí sestry se nikdy nevyrovnal. Jako určité vyrovnání se z minulostí a se smrtí svých rodičů, blízkých a především sestry, je kniha Hanin kufřík, která vznikla díky počínu Fumiko Išioky, ředitelky Tokijského vzdělávacího centra o holocaustu. Pro účely výstavy jí bylo zapůjčeno několik předmětů, mimo jiné i kufř s nápisem Hanna Brady 625, geb.10./V. 1931, WaisenKind. Kufřík vyvolal tolik spekulací a zájmu, že se Fumiko rozhodla vlastníka vypátrat.

¹³⁵ Tamtéž, 12.548 NM-B.

¹³⁶ Tamtéž, 12.548 NM-B.

Přes Osvětím a Terezín, kde získala potřebné informace, vedly její kroky k Jiřímu Brady. Kruh se uzavřel.

5.2 RODINA SKUTECKÝCH¹³⁷

Jelikož rodina Skuteckých byla v době II. světové války nacisty zcela vyvražděna, máme o nich jen minimum informací.

Skutečtí bydleli v domě č. p. 4 na Vratislavově náměstí. Pocházeli z okolí Nedvědice a do Nového Města se přistěhovali v roce 1893. Rodina podnikala, zabývala se prodejem pálených lihových nápojů a likérů, výrobou sodovek a menším hospodářstvím. Rodina vlastnila také několik hektarů zemědělské půdy.

Mořic Skutecký, který se narodil 8. listopadu v Olešnici, přebral po smrti svého otce Filipa v roce 1907 rodinný obchod v Novém Městě. Díky svým osobním schopnostem, mezi které patřila především pracovitost a svědomitost, obchod zvelebil. Svým přístupem a jednáním si získal nejenom úctu zaměstnanců, ale i lidí v okolí. Byl štědrým člověkem, který se plně podílel na kulturním a politickém životě města. Přestože se do veřejného života nikdy netlačil, byl zvolen do obecního zastupitelstva. Hospodářské zkušenosti plně uplatnil jako předseda lesní a člen finanční komise. Finančně podporoval jak jednotlivce, tak i skupiny (mimo jiné podporoval stavbu sokolovny, Okrašlovací spolek, Sbor dobrovolných hasičů, studentský spolek Horák a Sportovní klub). Od r. 1907 byl členem Sokola. Byl nedílnou součástí života města a váženým občanem. Nikdy nepociťoval projevy antisemitismu vůči sobě nebo vůči své rodině. Možná proto je později nebral zcela vážně. Nedbal ani rad a varování přátel. Stalo se mu to osudným.

23. listopadu 1941 byli Mořic Skutecký a jeho nejstarší syn Karel bez varování zatčeni. Oba byli posléze deportováni do koncentračního tábora. Mořic Skutecký zemřel 4. února (uváděno i 5. února) 1942 v koncentračním táboře Mauthausen.¹³⁸ Dle informací Dr. V. Tomáška, spoluvězně, ukončil svůj život vrhnutím se do elektrických drátů. O úmrtí jeho syna Karla není jednoznačná zpráva, ale předpokládá se, že zahynul také v Mauthausenu.

¹³⁷ Tamtéž, 12.690 NM-B. SOKA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1056, č.j. 211/37, Soupis židovských zemědělských podniků; č.j. 211/65, Dotazníky o židovských podnicích; č.j. 211/230, Dotazníky o židovských podnicích (jméno majitele, zaměstnanci)..; *Šedesátiny dobrého člověka*, HL 28.-33., 6. 11. 1936, s. 1.; J. ČERNÝ, *Byli jedni z nás*, s. 6-8.

¹³⁸ AHM f. II. světová válka - region. materiály, zaměření památníků, oběti, kartón č. 48, 12.691 NM-B.

Další členové rodiny, konkrétně manželka Bedřiška (uváděno i Jindřiška) a synové Rudolf a Filip, byli ne dlouho poté, 18. května 1942, zatčeni a z Třebíče deportováni do Terezína. Nezůstali zde však dlouho. Okamžitě byli zařazeni do transportu. Jindřiška a Filip byli zabití 25. května 1942 v Lublinu,¹³⁹ Rudolf 31. července 1942 v Majdanku.¹⁴⁰

5.3 BRNĚNSKÉ ŽIDOVSKÉ RODINY¹⁴¹

O brněnských židovských rodinách, které se do Nového Města na Moravě uchýlily, toho mnoho nevíme. Nacistickou likvidaci nepřežili:

Leo Eisler, po matce příbuzný s rodinou Brady (maminka byla sestrou Karolíny Brady). Přestože pocházel ze smíšeného manželství, nacistům neunikl. Zemřel 20. února 1943 v Osvětimi. Bratr Otto Eisler, známí brněnský stavitel a architekt utekl před nacisty do Norska a posléze do Švédska. Štěstí mu nepřálo, byl zatčen a poslán do Osvětimi. Podařilo se mu však přežít. Zemřel až v roce 1968.

Rodina Feinová. Dr. Norbert Fein (†15. března 1942, Osvětim) a Anna Feinová (†25. května 1942, Lublin). Dcera Alice Feinová, skrývající se se svým snoubencem Bohumírem Běhulou v nedalekém Domanínku, byla prozrazena. Gestapem odvezena na Kounicovy koleje a 4. června 1942 oběšena.

Josef Rotter († 20. února 1942, Mauthausen) a Elsa Rotterová (†25. května 1942, Lublin).

Ing. Viktor Pan zabit nacisty pravděpodobně už v roce 1941 (†23. září 1941, Osvětim).

JUDr. Jindřich Hoffmann. Zahynul 10. srpna 1941 v Buchenwaldu.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 165.

¹⁴¹ AHM, f. II. světová válka - region. materiály, zaměření památníků, oběti, kartón č. 48, 12.691 NM-B.; J. ČERNÝ, *Byli jedni z nás*, s. 24-25.; Miroslav ŠAJNAR, *Nikdo nesmí být zapomenut, nic nesmí být zapomenuto. Fakta o obětech okupace 1939-1945 na okrese Žďár nad Sázavou*. Žďár nad Sázavou, 1978, s. 22-24.

6 PROTINĚMECKÝ ODPOR, ODBOJ A PARTYZÁNI

I přes všechna nacistická opatření a omezení se český národ zcela zlomit nepodařilo. Naopak, s přibývajícímí léty války se začalo formovat rozsáhlé hnutí odporu proti německým okupantům a kolaborantům.

Druhá světová válka byla dobou despotismu a pokoření. Avšak ani vidina těch nejpřísnějších a nejkřutějších trestů, které byly nacisty neustále připomínány, neodradily mnohé spoluobčany, aby se aktivně zapojily do domácího odboje. Druhá světová válka byla dobou, která prověřovala charaktery a vlastnosti lidí.

Obyvatelstvo Nového Města na Moravě, které bylo vesměs české národnosti, nezůstalo pasivní a s německou nadvládou a válečnou situací se smiřovalo jen stěží. Měsíční situační zprávy, které byly vydávány Okresním četnickým velitelstvím v Novém Městě na Moravě, sice informovaly vyšší nadřízené orgány o tom, že *„nálada obyvatelstva je dobrá a shoduje se se stanoviskem vlády protektorátu Čechy a Morava, ... že je v okrese naprostý klid, ... že nebyl zjištěn žádný případ ilegální letákové akce, řetězových dopisů, šeptané propagandy, zakázaný poslech cizího rozhlasu, tajné spolčování, vyzbrojování apod.“*¹⁴² ...ale opak byl spíše pravdou. *„Jak měl prostý člověk cítit režim, který jej utiskoval, zbavoval osobní svobody, zavíral do koncentračních táborů a nejlepší syny národa posílal na popraviště. Spíše odpor a nenávisť mohl pociťovat, úctu a lásku však nikoliv.“*¹⁴³

Faktem je, že se našli tací, kterým protektorátní zřízení vyhovovalo a hmotně z něho těžilo. Smutným dokladem spolupráce s Němci bylo anonymní udavačství - z nepřejčnosti, ze zlomyslnosti, z důvodu vylepšení postavení či hmotného zabezpečení. Většina obyvatel Nového Města s ním však nesouhlasila. Odpor k nacistům a Říši byl upevňován a posilován informacemi, které byly získávány poslechem zahraničního rozhlasu.

I některé instituce se v rámci svým možností pokoušely usnadnit obyvatelům život a řešit a „tutlat“ vzniklé problémy. Snahou okresního úřadu v čele s J. Lacinou bylo udržení pořádku a klidu. Pracovníci četnictva zase informovali ty, kterým hrozilo zatčení, či jiné nepříjemnosti s Němci. A umírněnými posudky či likvidací nebezpečných spisů chránily obyvatelstvo. Úředníci a zřizenci poštovního úřadu

¹⁴² SOkA, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1057, č.j. 5/40, Měsíční situační zprávy (veřejný klid, zásobování, zaměstnanci, mimořádné události).

¹⁴³ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 33.

pak zadržovali a ničili anonymní udání, která byla posílána gestapu. Snažili se také učitelé a církve.¹⁴⁴

Do Nového Města, jakožto středu bývalého politického okresu byla soustředěna celá řada německých policejních a potlačovacích aparátů jako například bezpečnostní služba, protipartizánské jednotky či neuniformovaná policie.

Po událostech roku 1938 a březnové nacistické okupaci v roce 1939, odešli někteří za hranice vlasti a vstoupili do nových legií, v nichž chtěli bojovat za osvobození své země. Jednalo se o lidi s rozdílnými životními zkušenostmi i politickými názory. Spojovala je však nenávisť vůči fašismu a láska k vlastní vlasti.

Českomoravská vysočina a hluboké a rozlehlé lesy Žďárských vrchů se staly vhodným útočištěm pro působení výsadekářských skupin a odbojových skupin, které spolupracovaly s celou řadou místních spoluobčanů. Na Novoměstsku působil domácí odboj, který se prolínal s činností západních a východních desantů. K hlavním činnostem patřilo rozšiřování ilegálních letáků a literatury, pomoc rodinám a ukrývání lidí, kteří byli donuceni odejít do ilegality.

Na počátku odbojové činnosti stála Obrana národa.

6.1 OBRANA NÁRODA¹⁴⁵

Prakticky ihned po německé okupaci vznikla Obrana národa.¹⁴⁶ Na území politického okresu Nové Město na Moravě se stal velitelem odbojové organizace odborný učitel měšťanské školy Josef Tulis.¹⁴⁷ V čele této organizace stál

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 64.

¹⁴⁵ AHM, f. II. světová válka - Obrana národa, Sokol, kartón č. 76, 6211 NM-B, 11.071 NM-B, 11.589-11.598 NM-B, 11.613 NM-B, 11. 626 NM-B, 11.809 NM-B, 11.613 NM-B.; Josef TULIS, *Obrana národa na Novoměstsku. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině*. Nové Město na Moravě 1995, s. 5-20.; V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 153.

¹⁴⁶ U zrodu Obrany národa stáli především vysocí důstojníci bývalé československé armády. Zapojili se však také civilisté, sokolové a legionáři. Od počátku byla budovaná a řízená jako vojenská odbojové organizace - ilegální armáda. Původním úkolem bylo vyvolání a řízení všeobecného povstání proti okupantům v případě napadení Německa spojenci. Později se přeorientovala na zpravodajskou a sabotážní činnost. Zajišťovala rovněž spojení s exilovou vládou v Londýně či převádění osob do zahraničí. Organizačně kopírovala strukturu armády a správního členění státu. Politický okres představoval pluk, který ve městech a městečkách vytvářel místní jednotky a čety. (J. TULIS, *Obrana národa na Novoměstsku. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině*.)

¹⁴⁷ Josef Tulis, narozen 5. února 1894 v Novém Městě na Moravě. Kromě pedagogické činnosti byl veřejně činný v novoměstských spolcích a institucích (Horácké muzeum, Sokol, Okrašlovací spolek, Okresní péče o mládež). Během první světové války byl nasazen na frontě. Od roku 1922 učil na měšťanské škole v Novém Městě, v roce 1943 se stal jejím ředitelem. Během druhé světové války byl aktivním účastníkem protifašistického odboje, za což byl vězněn v Breslau. Zemřel 23. prosince 1975 v Novém Městě na Moravě. (AHM, f. II. světová válka - Obrana národa, Sokol, kartón č. 76,

od 15. června 1939 do 22. srpna 1944. Jako jeho zástupce byl určen škpt. v zál. ruský legionář František Mikeš, ředitel Hospodářského družstva v Novém Městě na Moravě.

Josef Tulis byl ihned po okupaci naší vlasti nacisty kontaktován tehdejším škpt. gšt. Václavem Kratochvílem (náčelník štábu oblastního velitelství v Brně), který ho požádal o vyhledání spolehlivých a zcela vlasti oddaných občanů, jež by tvořili základ domácí odbojové organizace. Z důvodu nepříznivých povětrnostních podmínek a blížícího se zimního období byl Josef Tulis nucen záležitosti odložit na pozdější příznivější dobu - konkrétně jarní měsíce.

V květnu 1939 byl Josef Tulis jmenován (za přítomnosti škpt. gšt. Čestmíra Jelínka, škpt. gšt. Václava Kratochvíla a plk. Nesvedy) v Brně velitelem vojenské organizace domácího odboje Obrana národa v politickém okrese Nového Město na Moravě. 15. června 1939 složil za přítomnosti zemského velitele Obrany Národa, generála Bohuslava Všetečky, přísahu věrnosti, bezpodmínečné poslušnosti a mlčenlivosti.

Hlavním úkolem nově jmenovaného velitele se stalo organizování bojových jednotek. Důležitým úkolem bylo rovněž i navázání spojení s tělovýchovnými jednotami a dělnickými organizacemi. Tulis se měl také pokusit o navázání spojení se sousedními okresy - Tišnov, Velké Meziříčí a Polička.

Protože byla Obrana národa vytvořena jako „ilegální armáda“ její hlavní činností bylo vojenství. V místních organizacích byly prováděny přípravy pro pozdější akci - průzkumy terénu, zjišťovány stravovací i ubytovací možnosti, apod. Podle rozkazu krajského velitele ON plk. Karla Čapka měly novoměstské oddíly osvobodit prostor Moravská Třebová - Svitavy - Polička. Vlastní bojová činnost byla znemožněna faktickým nedostatkem zbraní.

V Novém Městě na Moravě byl dopravní službou (tzn. opatřováním aut a pohonných hmot) pověřen správce novoměstského lihovaru Josef Mlíka a úředník Zemědělské pojišťovny František Zástěra. Zpravodajství se věnoval obchodník Eduard Soška či evangelický farář Václav Kejř. Cenné informace poskytoval i Vincenc Makovský. Do činnosti obrany národa bylo do určité míry zapojeno i četnictvo (vrchní strážmistr Hynek Hájek, Josef Konařík a Filip Tulis), které podávalo zprávy o činnosti a rozkazech německých úřadů (zatykače, připravované

11.809 NM-B.; J.TULIS, Obrana národa na Novoměstsku. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině. s. 24.)

akce, apod.). I mezi úřednictvem Okresního úřadu v Novém Městě na Moravě byli nalezeni obětaví spolupracovníci (Vladimír Černý, Ludmila Kafková, Vlasta Okurková). Důležitou roli hrála rovněž i Okresní nemocnice v Novém Městě. Díky obětavé činnosti primáře MUDr. Františka Matise a MUDr. Františka Hendrycha bylo zabráněno odsunu mnoha mladých lidí na práci do Reichu. Úlohu sehráli i zaměstnanci pošty a především obyčejní lidé.

Kromě vojenské činnosti hrála důležitou roli i charitativní činnost. Rodinám, které byly postiženy zatčením či popravou svých živelů, byly poskytovány finanční prostředky, ale i potraviny (především mouka, chléb, luštěniny a tuk).

K informovanosti obyvatelstva bylo používáno letáků a časopisů. Spojení mezi Prahou a Brnem obstarával škpt. v zál. František Mikeš.

Po prozrazení v roce 1940 byli zemští i krajští velitelé a i někteří činovníci novoměstské Obrany národa gestapem zatčeni a popraveni - v Brně v Kounicových kolejích, Mauthausenu, Osvětimi či v Praze na Pankráci. Tři členové padli v boji. Velké množství však přežilo konec války a z věznic a koncentračních táborů se vrátili domů. Přesto si oslabená organizace uchovala určitou soudržnost až do 22. srpna 1944, kdy byl gestapem zatčen i Josef Tulis. Po zničení okresní organizace Obrany národa a zatčení jejího velitele se zbytek spojil s jednotkami skupiny R-3.

6.2 ILEGÁLNÍ LETÁKY

K dalším projevům protiněmeckého odporu v Novém Městě na Moravě patřilo vylepování, respektive pozměňování propagačních plakátů a letáků, které byly vydány okresním úřadem.

20. července 1941 o šesté hodině ranní byly na dvou sloupech elektrického vedení, nalezeny četníkem letáky s pozměněným textem. Původní letáky obsahovaly velké písmeno „V“ a nápis „*Německo vítězí pro Evropu na všech frontách.*“ V nalezených letácích bylo slovo Německo začerněno tuší a nad písmeno V bylo doplněno slovo Anglie. Nově vzniklý text byl doplněn v obou rozích pěticipými nepravidelnými hvězdami a zkratkou ČSR (napsáno červenou tužkou). Pátrání, které se po pachatelích rozjelo, skončilo bez sebemenšího úspěchu.¹⁴⁸

¹⁴⁸ SOkA, f. Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č. 1059, č.j. 347/1941, Četnická stanice v Novém Městě na Moravě podává zprávu o přepisování německých letáků.

6.3 ATENTÁT NA HEYDRICHA

27. května 1942 byl na zastupujícího říšského protektora při jeho cestě z Panenských Březan spáchán atentát, který provedli českoslovenští parašutisté. Zpráva o atentátu byla následně rozšířena v odpoledních hodinách prostřednictvím rozhlasových zpráv.

Jak je patrné z kronikářských zápisů, obyvatelstvo Nového Města přijalo zprávu s pocitem úlevy a uspokojení. Optimistické pocity však byly tlumeny jakousi negativní a nejistou předtuchou toho, co bude dál. Události na sebe nenechaly dlouho čekat.¹⁴⁹

28. května bylo nad celým protektorátem vyhlášeno stanné právo, byly vylepeny plakáty, slibována odměna 10 milionů korun a zastrašováno nejrůznějšími tresty pro ty, jež by věděli a neoznámili to. 4. června Reinhard Hendrich zemřel. Německý hněv dosáhl svého vrcholu. Nastala doba hromadného zatýkání a poprav. 10. června byla pro výstrahu vypálena hornická vesnice Lidice a 24. června byla podobně zničena vesnice Ležáky. 18. června byli po zradě vypátráni českoslovenští parašutisté.

Ani Nové Město na Moravě nebylo ušetřeno vlny německého teroru. Za heydrichiády byli popraveni členové odbojové organizace Obrany národa - František Mikeš z Radňovic, Metoděj Čejka, JUDr. Oldřich Smíšek a Zdeněk Šír.¹⁵⁰

Na základě německého nařízení vzpomenu na schůzi novoměstského městského zastupitelstva starosta Litochleb v krátkém projevu tragickou smrt zastupujícího říšského protektora Heydricha. Zároveň měl zajistit, aby se všechny významnější osoby okresu podepsali do kondolenčních listin.¹⁵¹

Události druhé poloviny roku 1942 byly důležitým mezníkem v dalším vývoji českých zemí. „Zuřením Němců, které mělo nad celým národem rozšířit obavu, děs, hrůzu a strach, vzbudilo mocný ohlas v celém světě, ovšem opačný, než si Němci přáli.“¹⁵²

¹⁴⁹ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 35-36.

¹⁵⁰ Miroslav ŠAJNAR, *Nové Město na Moravě za Heydrichiády*, Novoměstský zpravodaj (dále NZ) VII, září 1983, s. 19-21.

¹⁵¹ SOKA, f. města Nové Město na Moravě 1458-1945(1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1940-1944, 5. 6. 1942, b.p., e.č. 214, i.č. 221.

¹⁵² *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 36.

6.4 PROJEVY NESOUHLASU A NEKÁZNĚ MEZI STUDENTY

*„Zdravé jádro naší školní mládeže, hlavně starší, která už prošla třídami škol republikánských, nemohla však být zasažena tímto novým zhoubným duchem protektorátního školství. Bylo posilováno doma rodiči, četbou a poslechem zahraničního rozhlasu, aby i ve škole, kde rozumní učitelé a profesori tajně i zjevně ukazovali svůj pravý poměr k Říši tím, že předepsanou a nařízenou učebnou látku vykládali tak, že pravé stanovisko vyučujících bylo všem žákům jasné. Bylo ovšem třeba opatrnosti, poněvadž pokusům udavačství, hlavně na gymnáziu nechybělo.“*¹⁵³

Právě studenti reálného gymnázia dali při slavnosti, kterou pořádalo Kuratorium pro výchovu mládeže, 20. dubna 1944 u příležitosti narozenin Adolfa Hitlera, najevo svůj nesouhlas. Při německé hymně, kterou bylo nutno vyslechnout ve stoje a se vztyčenou pravicí studenti 7. ročníku pravici nezvedli. Projev studentské nekázně byl zaznamenán přítomnými Němci. Vyšetřování gestapem skončilo udělením policejní výstrahy vedení školy. V případě dalšího podobného incidentu pak měli být třídní profesori bezodkladně pracovně nasazeni do Říše.

Profesorský sbor a novoměstská veřejnost však nebyly ve svém postoji k celé události zcela jednotní. Někteří jedinci byli nakloněni myšlence poskytnout gestapu jméno původce nekázně. Naštěstí k tomu, především díky přičinění Ladislava Staňka, nedošlo.

Na základě dubnového incidentu, celé řady anonymních udání o výchově studentů v nepřátelském duchu vůči Říši a předchozím problémům Staňka s novoměstskými Němci (především se správcem velkostatku Fritzem) byl Ladislav Staněk, jakožto "nepohodlný," přeložen k 1. září 1944 do Vsetína.¹⁵⁴

6.5 RADA TŘÍ - „GENERÁL SVATOŇ“¹⁵⁵

Vysočina se pro své výhodně zeměpisné podmínky stala vhodným útočištěm pro odbojové a výsadkářské skupiny. Rada tří (R-3),¹⁵⁶ jejíž jádro se zformovalo

¹⁵³ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21.5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 51-52.

¹⁵⁴ *Reálka v Novém Městě na Moravě. Kronika ústavu v letech 1940/41 - 43/44*, s. 30,31,35.; V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 173.

¹⁵⁵ AHM, fond II. světová válka - R-3, kartón č. 76, 11.603 NM-B.; 12.716.

¹⁵⁶ Byla jednou z největších odbojových organizací v protektorátu. Politicky byla demokratická. R-3 vycházela z programu PVVZ, vojensky se orientovala na závěrečné ozbrojené povstání. Zformulovala se na přelomu let 1942/1943. Jádro organizace však sahalo do počátku okupace - spolupráce prof. Dr. Josefa Grňi, divizního generála ing. Vojtěcha Boris Luži, škpt. Karla Veselého-Štainera, pplk. Josefa Svatoně a kpt. Josefa Robotky v PVVZ a Obraně národa, které byly v letech 1939-1941 fakticky zničeny. Nová organizace vznikla z iniciativy Grňi, Luži a Veselého-Štainera.

ze zbytku Obrany národa a Petičního výboru, Věrní zůstaneme právě na Vysočině, lokalitu přesahovala. Přestože se soustředila hlavně na Novoměstsko, Poličsko a Velkomezeříčsko, vliv měla i na Pardubicku, v Železných horách, Pelhřimovsku a v Posázaví.

Na Moravě měla R-3 10 skupin. Její jádro se zde započalo organizačně vytvářet v roce 1943. V prostoru Nového Města na Moravě působila skupina „Generál Svatoň,“ která patřila mezi nejsilnější a postupně navázala kontakty s jinými odbojovými organizacemi a ilegality. V roce 1945 získala kontakt na ruské partyzány.

Do roku 1943 hrála roli především konspirativní a organizační činnost. Od května 1944 vlastnila skupina vlastní radiostanici „Milada,“ kterou zachytila při seskoku paravýsadku CALCIUM.¹⁵⁷ Radiostanice byla umístěna v novoměstském lihovaru a zajišťovala přímé spojení s londýnským odbojovým centrem.

V čele skupiny stál gen. Svatoň - „Doubek.“ Ten byl však 1. listopadu 1944 zastřelen gestapem. Vedení převzal Oto Kafka - „Zdeněk Bříza“. Skupina byla přejmenována na „Generál Svatoň.“ Zasahovala od Chrudimska a Hlinecka až po Novoměstsko a Velkomezeříčsko. Ve 266 obcích měla 21 oddílů a 1700 členů. Na Novoměstsku to byl oddíl Soška a Metoděj.

V závěru války se i přes nedostatek zbraní zúčastnila skupina květnového povstání. K nejdůležitějším spolupracovníkům z Nového Města patřil Eduard Soška a Cyril Musil.

Celá řada lidí, která se angažovala v odboji, spolupracovala s partyzánskými útvary. Patřil mezi ně především Eduard Soška,¹⁵⁸ který v září 1944 uprchl před

Původně tzv. Přípravný revoluční výbor, Jaro a od roku 1944 Rada tří. Organizace byla řízena z Londýna a měla informovat spojence o náladě v Čechách a válečném průmyslu. R-3 chtěla organizačně podchytit jednotlivce i skupiny ze starých rozbitých organizací a ilegality. Do roku 1944 patřily k hlavním činnostem R-3 sabotáže a zpravodajská činnost. Zajišťovala ilegální byty parašutistům, stravu, podporovala partyzánské hnutí, činnost západních desantů nebo pomáhala válečným zajatcům. Hlavním problémem a velkou nevýhodou bylo to, že neměla zbraně. Od roku 1944 se tedy dostávala s vedením zahraničního odboje do sporů. (AHM, f. II. světová válka - R-3, kartón č. 76, 12.716 NM-B.)

¹⁵⁷ Paraskupina CALCIUM seskočila z 3. na 4. dubna na Chrudimsku. Skupina se po celé řadě problémů dostala do penzionu Cyrila Musila. Parašutisté a jejich vysílačka byli pro novoměstský odboj nesmírně cenná. Byla využita v novoměstském lihovaru a pracovala prakticky do konce války. (Zdeněk JELÍNEK, Cyril Musil. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině, Nové Město na Moravě 1992, s. 10.)

¹⁵⁸ Obchodník z Nového Města na Moravě, který byl činný v podzemním hnutí na Novoměstsku od počátku okupace. Nejprve v Obráně národa, později přes přítele Cyrila Musila propojen s prof. Josefem Grňou. V odboji se uplatňoval především jako zpravodaj. Od roku 1944 působil v ilegalitě.

gestapem z Nového Města na Moravě, a úředník nadačního velkostatku Otto Kafka. Úzké spojení s partyzány udržoval i Ludvík Brabec,¹⁵⁹ autodopravce, který se k nim připojil v lednu 1945. S partyzány spolupracoval i správce mlékárny Kaláb,¹⁶⁰ správce lihovaru Mlíko či úředník pojišťovny Zástěra. Výjimečnou postavou byl Cyril Musil. Důležitou roli hrál i Hynek Hájek, velitel místní četnické stanice.¹⁶¹

V odbojové činnosti se uplatnil především místní lihovar, který byl využíván jako úkryt pro partyzány a paravýsadky. Rovněž se zde tiskly protifašistické letáky a byla zde umístěna vysílačka. Jako odbojové centrum byl novoměstský lihovar odhalen až v závěru války, 17. dubna 1945. Došlo zde k přestřelce mezi odbojárem Cyrilem Musilem a Aloisem Vyhňákem (člen skupiny PLATINUM-PEWTER). Správce lihovaru Josef Mlíka odešel do ilegality. Přestože byla jeho manželka Libuše vyslýchána gestapem, nic neprozradila.¹⁶²

6.6 PARTYZÁNI¹⁶³

Vysočina se díky vhodným přírodním podmínkám, členitému terénu a hustým lesním porostům, stala strategicky důležitým bodem.

Do roku 1944 se v oblasti Českomoravské vysočiny objevovaly především výsadky z Velké Británie, které měly připravit masové povstání. Celý plán skončil díky nedostatku zbraní. Partyzánské oddíly z Ruska se na Vysočině začaly objevovat až na podzim 1944. Někteří členové západních výsadků se pak začali

Spolupracoval s partyzánskou skupinou generála Svatoně, konkrétně působil jako pobočník velitele pplk. Josefa Svatoně. Soška byl společně s generálem Svatoněm zastřelen v listopadu 1944 u Proseče v Čechách. (AHM, f. II. světová válka - R-3, kartón č.76, 12.408 NM-B.; Pavel KOUTENSKÝ, *Soška: důstojník, který se rozhodl bránit svého zraněného velitele, Vysočina. XLVII., 1. 3. 2007, s. 16.*)

¹⁵⁹ Rodina Brabcová byla do odboje zapojena Eduardem Soškou. Zajišťovali potraviny a starali se o ruské zajatce. Ludvík Brabec také jako autodopravce převážel partyzány a obstarával zpravodajskou činnost. (AHM, fond II. světová válka - R-3, kartón č. 76, 12.834 NM-B.)

¹⁶⁰ Adolf Kaláb pracoval jako vedoucí provozu mlékárny v Novém Městě na Moravě. Po zavření vysokých škol zaměstnával vysokoškoláky, čímž je ochraňoval před nasazením na nucené práce. Pro pronásledované rodiny a ilegality obstarával tuky a potravinové lístky. Shromažďoval benzin, který byl využit partyzánskými skupinami a revolučním národním výborem v květnu 1945. Od června 1944 byl zapojen do skupiny „Generál Svatoň.“ Zajišťoval zásobování paraskupin a ilegalistů. Působil rovněž jako spojka a zajišťoval přesun ilegálního materiálu. (AHM, f. II. světová válka - R-3, kartón č.76, 6213 NM-B., 9782 NM-B.)

¹⁶¹ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 62.

¹⁶² AHM, f. II. světová válka - Odboj a osvobození, kartón č. 76, 6209 NM-B.; AHM, f. II. světová válka - R-3, kartón č. 76, 9782 NM-B V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 176.

¹⁶³ Ladislav HAVLÍČEK, *Konikovská tragédie*, NZ VII., květen 1983, s. 20-21.; Zdena MARKOVÁ, *Partyzánské hnutí na Novoměstsku*, NZ., VIII., květen 1984, s. 1-2.; Vojtěch ŽAMPACH, *Partyzánské portréty*, Brno 1980, Bořivoj NEBOJSA, *Jak to bylo s partyzány*, Brno 1998.

napojovat na sovětské výsadky, které na tom byly lépe se zbraněmi a organizovaností.

Partyzánská činnost byla na Vysočině založena na systému malých pohyblivých skupin, které využívaly příznivého přírodního terénu. Byly to například Jermak, Jan Kozina, Dr. Miroslav Tyrš, Mistr Jan Hus, Zarevo, později Vpřed a Kirov, a také Prokop Holý. Činnost jednotlivých partyzánských skupin nebyla izolovaná, neustále docházelo k jejich vzájemné spolupráci a prolínání.

Přestože činnost jednotlivých partyzánských skupin nebyla totožná, lze obecně říci, že se snažily o likvidaci kolaborantů a zrádců, vyhazovaly mosty, vypouštěly líh z lihovarů, rozšiřovaly ilegální letáky, pomáhaly zakládat národní výbory, rozvíjely politickou aktivitu, apod. K mohutnému vzepětí protifašistického a partyzánského hnutí došlo na podzim roku 1944. Výrazněji se však uplatnily až v závěru války. Přesto byla jejich činnost důležitá především z morálních důvodů a pro povzbuzení obyvatelstva. „*A když se lesy kolem Nového Města na Moravě začaly plnit partyzány, odhodlanými bojovníky proti okupantskému násilí, i obyvatelé našeho města rozmnožili jejich řady. I když se v době okupace neprojevovala partyzánská činnost přímo ve městě nějak pronikavě, stačilo k postrašení Němců pouze vědomí, že tu jsou.*“¹⁶⁴

V samotném Novém Městě žádná partyzánská skupina, pochopitelně nepůsobila. Jednotlivé skupiny byly rozptýlené především na odlehlejších místech a v lesích. V nejbližším okolí Nového Města na Moravě operovaly tři ruské partyzánské oddíly – Černý - Čapajev,¹⁶⁵ Miroslav Tyrš¹⁶⁶ a Jermak.¹⁶⁷ Protože o sobě všechny tři oddíly věděly, spolupracovaly.

¹⁶⁴ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 62.

¹⁶⁵ Vznikl na základě působení organizace Rada tří. Byl tvořen z lidí v ilegalitě, těch, kteří byli pronásledováni a z uprchlých vojáků. Oddíl spolupracoval s hajným Jaroslavem Zeleným z Roženeckých Pasek, který byl napojen na odbojáře Eduarda Sošku či rolníka Františka Laštovičku z Koníkova. V čele stál nadporučík sovětského letectva Nikolaj Pavlovič Bachmutský. Skupina se podílela na odvetné akci proti přibyslavským četníkům, kteří 2. října 1944 zavraždili gen. Lužu. V roce 1944 byl Bachmutský zastřelen gestapem. Zbytek skupiny přešel k oddílu Miroslav Tyrš (čeští příslušníci) a Jermak (ruští příslušníci). (*AHM, fond II. světová válka - R-3, kartón č.76, 12.716 NM-B*)

¹⁶⁶ Sovětská partyzánská jednotka, která se na naše území dostala na podzim 1944. Při přistání se ovšem dostala do prostoru obsazeného SS a ztratila vysílačku. V čele stál poručík Rudé armády Ivan Andrejevič Labunskij. Oddíl působil v oblasti Věcova a Lisku. Byl tvořen výsadkem z 25. října 1944. Vinou špatné navigace a výsadku po skupinách došlo k rozdělení na tři skupiny. Z původních 15 členů se na místo určení dostalo pouhých 8. V závěru války útočila na trať Brno - Havlíčkův Brod. (*Miroslav ŠAJNAR, Bez boje není svobody, Bystřice nad Pernštejnem, s. 19.*)

¹⁶⁷ Oddíl působil v prostoru Bystré, Dalečín, Olešnice. Skupina zasahovala také na Tišnovsko, Bítešsko, Žďársko, Velkomezeříčsko, Jihlavsko a Novoměstsko. Jádrem tvořil asi 15členný výsadek, který seskočil 30. 9. 1944 u Ruprechtic na Vyškovsku. Na Novoměstsku byla pod vedením pplk.

S partyzánskými skupinami působící v okolí Nového Města na Moravě spolupracovala, i přes hrozbu přísných trestů, celá řada obyvatel, kteří poskytovali partyzánům především informace, úkryt, potraviny, oděvy, či jiné nezbytnosti nutné k přežití.

Rozmáhající se partyzánská činnost přiváděla okupační orgány doslova k zuřivosti. Do Nového Města tak byly nasazeny zvláštní protipartyzánské oddíly, tzv. jagkomanda.

V závěru války se uplatnily především v bojích s menšími německými oddíly. Odzbrojovaly četnické stanice a narušovaly dopravu. Skutečným bojových akcí se na Českomoravské vysočině odehrálo minimálně.¹⁶⁸ „*Zvláště koncem války u nás aspoň na papíru střílel skoro každý strom a vykazovaly se stovky německých mrtvých. Zrovna tak narůstala až v květnových dnech členská základna partyzánů. Ještě v prosinci 1944 měly oddíly doslova nepatrný počet členů: M. J. Hus 25, Dr. M. Tyrš 20, J. Kozina pouhých 8. Na konci války Jermak 300, Tyrš 200, Kozina 500.*“¹⁶⁹ Po válce se za partyzána označoval kde kdo.

6.7 VZPOMÍNKY NA SPOLUPRÁCI V ODBOJI

Celá řada rodin z Nového Města na Moravě a okolí byla zapojena do protiněmecké činnosti. Rodina Hájkova a rodina Musilova však patřila mezi ty nejaktivnější a nejdůležitější.

6.7.1 RODINA HÁJKOVA¹⁷⁰

Rodina Hájkova byla do odboje zapojena jako celek.

Hynek Hájek (tzn. otec) se narodil 1. února 1899 v Přerově. V Novém Městě na Moravě pracoval jako vrchní strážmistr četnictva. Do odboje byl zapojen v Obraně národa prostřednictvím štábního kapitána v záloze Františka Mikeše (ruský legionář, ředitel Hospodářského družstva, zástupce velitele Obrany národa). Od června 1944 spolupracoval s novoměstským odbojářem Eduardem Soškou, správcem lihovaru Josefem Mlíkou a Otto Kafkou, kteří byli zapojeni do odbojové organizace Rada tří - „Generál Svatoň.“ Po odchodu Sošky do ilegality stál v čele této skupiny společně s Josefem Mlíkou.

Maxima Fjodoroviče Petrovského. Jejich úkolem bylo shromažďovat uprchlé rudoarmejce z německého zajetí. (M. ŠAJNAR, *Bez boje není svobody*, s. 19.)

¹⁶⁸ M. ŠAJNAR, *Bez boje není svobody*, s. 22-25.

¹⁶⁹ B. NEBOJSA, *Jak to bylo s partyzány*, s. 23.

¹⁷⁰ AHM, f. II. světová válka. R-3, kartón č.76, 11.602 NM-B.; Pavel KOUTENSKÝ, *Odbojáře rodina tajně pohřbila na zahradě*, Vysočina XLVII., 15. 3. 2007, s. 16.

Z funkce velitele četnické stanice vyplývala Hájkovi řada možností, jak získávat zprávy a informace, které předával vedení skupiny R-3, měl přístup k důvěrným hlášením, udáním kolaborantů apod. Poté co byl 30. června 1944 předčasně penzionován, věnoval se plně práci v odboji. Manželka Marie svého muže v odbojové činnosti všemožně podporovala.

Do odbojové činnosti byl zapojen i syn Miroslav Hájek narozený 21. května 1919. V letech 1937-1939 působil jako dobrovolník v československé armádě. V odboji působil jako spojka a sháněl a připravoval zbraně. Později odešel do ilegality v rámci skupiny „Generál Svatoň.“ Pracoval zde jako spojka a pomáhal při přesunech parašutistů (např. kpt. Pernický a rtm. Musil).

Druhý syn Vladimír Hájek, narozený 7. června 1921, studoval do zavření vysokých škol v Brně strojní inženýrství. Následně byl přijat k dráze, kde byl v roce 1943 vyškolen pro dopravní službu. Jako výpravčí drah byl v červenci 1943 poslán do Německa. 15. dubna 1944 uprchl domů. Přestože byl stíhán německou policií, nebyl dopaden. Po návratu domů se zapojil do odbojové činnosti a odešel do ilegality. Stejně jako bratr Miroslav pracoval v novoměstském oddílu skupiny „Generál Svatoň“ jako spojka. Protože s bratrem prošli telegrafním výcvikem, byli určeni pro radiotelegrafní službu.

Dcera Vlasta Hájková, narozená 25. února 1924, pracovala jako telefonistka a telegrafistka na poštovním úřadě v Novém Městě a měla tudíž možnost odposlouchávat hovory německých okupačních úřadů. 15. dubna 1944 se provdala, ze strachu před totálním nasazením, za Josefa Hudečka, který byl zapojen v Obráně národa.

Hynek Hájek zahynul 13. března 1944 při předání náhradní radiostanice partyzánskému oddílu Dr. Miroslav Tyrš. Byl zastřelen německou hlídkou. Aby přicházející neminuli, vyběhli jim Hynek Hájek se synem Miroslavem vstříc. Místo setkání s tyršovci však narazili na německou hlídku z Nového Města, která zahájila palbu. Hynek Hájek byl na místě mrtev, Mirek těžce raněn. Odbojáři se v domnění, že byli Hájkovi zajati, stáhli zpět do Nového Města. Přicházející partyzáni k Olešné. Zraněný Mirek Hájek odtáhl otcovu mrtvolu do polí. Přes četné zranění došel do Nového Města, kde se mu dostalo pomoci. Mrtvola Hynka Hájka byla tajně pohřbena na zahradě Hájkových. Důstojně byl pohřben až 15. srpna 1945.

Členové rodiny Hájkových se aktivně zúčastnili květnových bojů v roce 1945.

6.7.2 RODINA MUSILOVA¹⁷¹

Cyril Musil se narodil 26. listopadu 1907 ve Studnicích u Nového Města na Moravě. Již od mládí tihnul k lyžování a tak nebylo divu, že se propracoval až do československé reprezentace. V roce 1936 se účastnil Zimních olympijských her v Garmisch-Partenkirchenu. Na lyžařských kurzech československé armády se seznámil s poručíkem Karlem Štainerem. Na Studnicích vybudoval lyžařský penzion, který byl v době protektorátu vyhledávaným rekreačním střediskem.

Do odbojové činnosti se zapojil prakticky ihned po obsazení republiky. Pomáhal ilegálně žijícím, ale také sovětským uprchlíkům, pro které v lese vybudoval bunkr. V penzionu poskytoval úkryt paravýsadkům (např. Tungstein¹⁷²) i odbojovým pracovníkům (například Štainera, Grňu a Lužu). Jeho penzion patřil k nejdůležitějším střediskům nekomunistického odboje v oblasti Vysočiny. Odehrávaly se zde schůzky Karla Štainera-Veselého a prof. Dr. Josefa Grňi. Penzion poskytoval ubytování ilegalistům, ale byl i místem pro přebírání dopisů a vzkazů.

Do odbojové činnosti byla zapojena i Musilova manželka Růžena, která dělala spojku odbojářům a parašutistům. V roce 1955 byla za velezradu odsouzena k sedmnácti letům vězení. Předčasně byla propuštěna v roce 1961 na amnestii.

Odbojová činnost Cyrila Musila vyvrcholila v roce 1945, kdy se aktivně účastnil několika shozů zbraní či západních výsadků.

V roce 1949 byl v inscenovaném procesu odsouzen na 20 let vězení. Z káznice v Ilavě se mu podařilo utéct. Přes Rakousko do Kanady. Zemřel v roce 1977 za nevyjasněných okolností.

¹⁷¹ AHM, f. II. světová válka - region. materiály, zaměření památníků, oběti, kartón č. 48, 13.166 NM-B; 5180 NM-B.; Z. JELÍNEK, *Cyril Musil. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině.*; Pavel KOUTENSKÝ, *Cyril Musil musel před komunisty utéct do Kanady.* Vysočina XLVII., 15.2.2007, s. 17.

¹⁷² Paravýsadek Tungstein tvořil npor. Rudolf Pernický a rtm. Leopold Musil, kteří seskočili do protektorátu 21. prosince 1944. V důsledku těžké protiletadlové palby Němců byl seskok proveden nepřesně. Místo ve Vortové na Českomoravské vysočině seskočili parašutisté u Kutné Hory (cca 100 km jinde). K Cyrilu Musilovi do Studnic se dostali až po sedmi dnech. Cílem seskoku bylo předání náhradních krystalů do radiostanice pararoje Calcium a zajištění leteckého spojení mezi protektorátem a Británií (k čemuž nakonec nedošlo). Paravýsadek přinesl naváděcí maják Eureka, který sloužil k navádění při výsadbách lidí, zbraní, materiálů. Skupina se angažovala i v rámci květnového povstání při organizaci povstaleckých jednotek u Nového Města na Moravě. Rudolf Pernický byl určen okresním vojenským velitelem. (Pavel KOUTENSKÝ, *Pernický seskočil z Wellingtonu místo ve Vortové v Kutné hoře, Vysočina XLVII., 1.2.2007, s. 16;* Z. JELÍNEK, *Cyril Musil. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině, s. 13, 18.*)

7 KONEC DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V NOVÉM MĚSTĚ NA MORAVĚ

7.1 KVĚTEN 1945: OSVOBOZENÍ MĚSTA¹⁷³

O posledních dnech německé okupace nás informuje především kronika Nového Města na Moravě. V kratší verzi je závěr války zaznamenán také ve školní kronice.

Sebevražda Hitlera, pád Berlína, kapitulace německých armád a postup spojeneckých vojsk naznačovaly blížící se konec. Tajně se konaly schůzky bývalých aktivních důstojníků československé armády a obyvatelstva s partyzány, s cílem rychlého a efektivního převzetí moci po pádu Němců.

Na začátku jara 1945 byly, z obavy před blížící se frontou, vybudovány na komunikacích vedoucích do města zátaras. Mužské obyvatelstvo Nového Města vybuďovalo, na základě pracovní povinnosti, zátaras na silnicích k Olešné, Pohledci a Maršovicím. Zátaras byly postaveny také uvnitř města - u lidového domu na Masarykově ulici, u lihovaru, na Brněnské ulici, na Bobrovské ulici a na Žďárské ulici. K ochraně byl vykopán také příkop před a za katolickým hřbitovem.

Od konce dubna bylo přerušeno poštovní spojení a omezována železniční doprava. Díky nedostatku elektrického proudu byla omezena možnost poslechu zahraničního rozhlasu. Informace, které kolovaly městem, byly naprosto zmatené.

26. dubna 1945 bylo vojsky II. ukrajinského frontu maršála Malinovského dobyt Brno. Poslední dubnové dny tak byly naplněny očekáváním vytouženého konce okupace. Poté, co byla 5. května zachycena výzva pražského rozhlasu o pomoc v pražském povstání, se daly události do pohybu. *Toto volání znamenalo ventil, který uvolnil napětí, v němž žilo město v posledních dnech. ... Lidé se shlukovali na ulicích, nebo se vzájemně navštěvovali v bytech, kde rozmlouvali*

¹⁷³ AHM, f. II. světová válka - Osvobození NM, kartón č.76, 9784 NM-B, 6222 NM-B, 6223 NM-B.; *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 80-100.; *Školní kronika obecné školy v Novém Městě na Mor.*, 1937 -, s. 42-45.; *Pamětní kniha lesního závodu Nové Město na Mor.*, svazek I., 1125-1945, *Historie vzniku a vývoje lesního závodu, rok 1945*, s. 2-8.; Dr. Josef LOPAŠOVSKÝ, *Vzpomínka na dny osvobození Nového Města na Moravě v květnu 1945*, Vysočina XXV., 16. 5. 1975, s. 1.; Dr. Josef MIKULEC, *Obrázky z osvobození. Jak bylo osvobozováno území okresu Žďár nad Sázavou sovětskou armádou*, Vysočina XXVII., 22. 5. 1975, s. 1.; 29. 5. 1975, s. 1.; 5. 6. 1975, s. 1.; Zdeněk KONEČNÝ - František MAINUŠ, *Kronika osvobození Jihomoravského kraje*, Brno 1962, s. 141-144.; V. KŘESADLO - M. KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, s. 176-180.

a debatovali.“ ¹⁷⁴ Obyvatelstvo bylo přesvědčené o tom, že dlouho očekávaný konec německé okupace je tu.

7.1.1 6. KVĚTNA 1945

Již 6. května došlo z obavy před blížící se Rudou armádou k evakuaci německého obyvatelstva. Od deváté hodiny ranní byly před budovou měšťanské školy přistaveny autobusy a nákladní automobily, do nichž nastupovali příslušníci Schutzkomanda, místní německé obyvatelstvo i obyvatelstvo z přilehlých obcí, které bylo shromážděno v zámecké budově nadačního velkostatku. Němci brali vše, co se dalo. „*Kolem vozů přecházeli němečtí četníci, bez elánu, zkrotlí, připraveni k odjezdu z míst, kde se jim po celou dobu válka tak krásně žilo. Nenávist proti nám Čechům, klidně a důstojně vyčkávajícím, co bude dále, šlehala jim z očí.*“ ¹⁷⁵ Před polednem opustili Nové Město také ředitel nadačního velkostatku Peter Fritz a ředitel reálného gymnázia Wladimir Hawranek.

Nově ustanovený revoluční národní výbor, z členů podzemního odbojového hnutí, ponechal řešení aktuální situace (z důvodu nedostatečné moci pro jednání), až do odpoledního příchodu partyzánů. Zástupci revolučního národního výboru převzali do svých rukou prozatímně správu města a promluvili k zaplněnému náměstí o významu a důležitosti této historické chvíle. Během shromáždění občanů na náměstí nechali někteří obyvatelé spustit zátarasy, aby tím znemožnili ustupujícím německým vojákům vjezd do Nového Města. Zátarasy však byly naneštěstí spuštěny ve chvíli, kdy se ve městě jedna kolona ocitala. Protože vojáci nemohli z města vyjet, bezradně jim projížděli. Malým incidentem, který ovšem mohl mít dalekosáhlé následky, se stal počin jednoho německého vojáka, který při průjezdu kolem radnice postřelil učitele Milana Jelínka. Němci si vynutili odstranění zábran a opustili město.

V půl desáté se na domě na Vratislavově náměstí objevil první prapor v československých barvách (impulsem k jeho vyvěšení se staly pravděpodobně zprávy z Prahy či projev spontánního nadšení a nesmírné touhy). Stal se impulsem k vyvěšení dalších praporů a strhnutí a zatření německých nápisů a názvů.

Kolem čtvrté hodiny odpolední dorazil do Nového Města na Moravě partyzánský oddíl z Odrance, který provedl personální změny na vedoucích místech okresního úřadu a novoměstské nemocnice.

¹⁷⁴ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 82.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 83.

Určitým vystřízlivěním z nadšení z dosažené svobody se stal příjezd německého pancéřovaného vlaku od Žďáru. Jeho velitel nařídil okamžité odstranění všech praporů a vlajek. V případě neuposlechnutí této výzvy mělo dojít k ostřelování města. Obyvatelstvo uposlechlo výzvy Němců, nicméně vlak, který projížděl do 9. května na trati Žďár - Olešná, se stal trvalým ohrožením a nejistotou.

7.1.2 7. KVĚTNA 1945

Prakticky od brzkých ranních hodin docházelo k shlukování obyvatelstva města, které hovořilo o nastalé situaci a očekávalo, co přinesou nejbližší hodiny.

V deset hodin odpoledne byl revoluční národní výbor informován velitelem pancéřovaného vlaku, že v případě neklidu bude ve městě ihned zahájena palba z děl. Cílem ostřelování se měly stát především ty domy, na kterých předešlého dne vlály československé a ruské vlajky.

Začalo fungovat místní vojenské velitelství, které působilo v budově reálného gymnázia. Hlavním cílem vojenského velitelství bylo zachycení všech zpráv, které by se týkaly pohybu, složení a velikosti německého vojska. Okresním vojenským velitelem byl jmenován Rudolf Pernický.

V odpoledních hodinách se sešel revoluční národní výbor, který byl ustanoven po dohodě s partyzány. V desetičlenném seskupení měli tři místa komunisté, dvě lidovci, po jednom národní socialista a národní demokrat, dvě pozice byly bezpartijní a jedna patřila malozemědělcům. Bezesporu je patrné, že předválečnému rozložení politických sil složení revolučního národního výboru neodpovídalo. Spíše bylo předzvěstí budoucího poválečného vývoje.

Na schůzi revolučního národního výboru byla projednána změna správy nadačního velkostatku (nadlesní Ludvík Hájek), vedení pobočky Moravské banky (disponent Karel Pokorný), byla zajištěna správa písemných dokumentů o bývalých německých správcích a kolaborantech a zajištěno zásobování města.

Obyvatelstvo bylo přesvědčeno o tom, že se ustupující německá armáda (od Olomouce a Brna) vyhne nekvalitním „horským“ silnicím našeho kraje. Trvalým zdrojem neklidu byl však projíždějící pancéřovaný vlak.

7.1.3 9. KVĚTNA 1945

Byl prvním dnem příměří. O půlnoci totiž vstoupila v platnost naprostá německá kapitulace. Proto zavládlo všeobecné přesvědčení, že se nic podstatného již nemůže stát. Naneštěstí, bojové operace poznalo město a jeho obyvatelé až na samém konci války.

„Kolem třetí hodiny ranní nastal ve městě nezvyklý ruch. Silnicemi od východu a jihovýchodu začaly proudit do Nového Města masy ustupujících německých armád od Olomouce a Brna. Tanky, obrněná vozidla, dělostřelectvo, automobilové kolony, pěchota, jízda, všechno v organizovaném sice, ale nesmírně rychlém ústupu směrem na západ.“¹⁷⁶ Průchod městem využili Němci k likvidaci vojenského materiálu (především dokumentů, map a kancelářského vybavení). Rychlý postup Němců byl podmíněn obavami z ruského zajetí a rozhodnutím, dát se zajmout raději Američany.

Jeden z ustupujících oddílů německé armády - armádní štáb generála Winklera - se v Novém Městě zastavil. Důstojníci SS si na četnickou stanici nechali předvolat představitele městské správy, kterým nařídili, aby z řad významnějších obyvatel města vybrali rukojmí. Ti měli být zastřeleni v případě, kdyby se někdo odvážil bránit ustupujícímu německému vojsku. *„Tu brzy po osmé hodině ranní nastaly nejdramatičtější okamžiky pro město v celém revolučním květnovém období.“* Protiletadlová německá baterie zaujala ve městě pozice a začala ostřelovat ruská letadla, která sledovala ústup německých jednotek. Ruská letadla odpověděla bombardováním. Útok byl proveden ve dvou vlnách a trval pouze několik minut. Přestože se obyvatelstvo snažilo úkryt, došlo k ztrátám na životech. Těžce poškozeno bylo i několik domů, hlavní vchod do budovy sokolovny, roh kostelní věže, vchod na kůr a malovaná okna katolického farního kostela. Poškozena byla i většina průčelí domů na náměstí a také velké množství okenních tabulí. Obyvatelstvo Nového Města v samém závěru války prožilo to, o čem jen slýchalo. Výbuchy bomb, výstřely z děl, rachot kulometů, hukot letadel. Přestože již k dalšímu útoku nedošlo, stačil jen hukot vzdálených letadel, aby se každý ihned schoval do bezpečí.

Ustupující německá armáda zanechala nepřehlédnutelné stopy v podobě rozbitých oken, odhozených střelných zbraní, munice, spálených aut, opuštěných povozů a volně pobíhajících koní.

„K večeru se obyvatelstvo připravovalo na noc v úkrytech, hlavně ovšem ve sklepech. Bázlivější odcházeli do okolních vesnic, poněvadž se domnívali, že zde lépe přečkají kritickou noc. ... Noc byla krásná a hrůzná zároveň, plná tušení

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 89.

a očekávání. Spal málokdo. ... Na náměstí hořely trosky německých aut a vraků.“¹⁷⁷

7.1.4 10. KVĚTNA 1945

V brzkých ranních hodinách ustal hluk ustupujících německých vojsk. Nad městem se rozhostil klid. Lidé se probouzeli z krátkého spánku.

Po třetí hodině ranní se městem rozšířila zpráva, že jsou tu Rusové. Do města přijel 50 členný dobře ozbrojený oddíl ruského vojska pod vedením nadporučíka Schlosberga. Oddíl baterie protitankových děl měl přerušit proud ustupujících Němců a začít s jejich odzbrojováním. Pro obyvatelstvo však znamenal příchod Rudé armády ochranu a bezpečí. Především však konec války.

Ve snaze vyhnout se ruskému zajetí objížděly německé jednotky Nové Město přes pole do Ochozy a k Rokytnu a Vlachovicím. Ti, kteří se Nového Městu nestačili vyhnout, byli odzbrojeni Rudou armádou. Při přestřelce na Komenského náměstí byl zabit jeden ruský důstojník a okresní četnický velitel poručík František Hubáček. Němci byli donuceni kapitulovat.

Školní kronika uvádí, že během dne bylo v Novém Městě odzbrojeno na 40 000 mužů. Odzbrojování bylo prováděno i Čechy (většina však neměla o fungování zbraní sebemenší ponětí, zbraně proto byly vydávány jen těm, kteří za sebou měli vojenskou službu), především členy národního výboru, důstojníky, Sokoly a skauty. Odzbrojení Němci byli odesíláni směrem na Žďár a Bobrovou. Muži od sedmnácti do čtyřiceti let shromažďovali v aleji u sokolovny vozidla, na dvoře velkostatku koně a vojenský materiál.

Katastrofálně mohla skončit hrozba německého pancéře, který si chtěl vynutit průjezd městem, osvobození zajatců a cestu na západ k Američanům. Jednání velitelů, při kterém ruský velitel poukázal na to, že je jedno jestli se nechají zajmout v Novém Městě nebo dále, vedla k ultimativnímu rozhodnutí. Nevzdají-li se Němci do třinácté hodiny, nastane boj. Když Němci pochopili vážnost příprav, se kterými Rudá armáda ihned započala, bojechtivost je přešla, pancéř opustili a uprchli.

Obrázek, který nabízelo Nové Město v revolučních květnových dnech, byl pro obyvatele malého a klidného města nezapomenutelný. Dlouho očekávaná svoboda byla konečně zde. Národní výbor však čekala obrovská práce, kdy bylo

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 92.

nutné zajistit především zásobování města a jeho bezpečnost. Po celý den vládl ve městě nesmírný ruch. „*Po počátečních rozpacích začalo nemilosrdné rabování (jinak toto nepěkné chování našich spoluobčanů nazvat nelze) vozů. Kuřivo, potraviny, cukr, textilie, rozhlasové přijímače, psací stroje ... prostě všechno.*“¹⁷⁸

7.1.5 11. KVĚTNA 1945

Do Nového Města dorazily další, tentokrát větší a motorizované, oddíly Rudé armády. Během dopoledne přijeli také ubytovatelé armádního velitelství a štábu 40. armády generálporučíka Filipa Fedosejeviče Žmačenka. V budově reálného gymnázia bylo umístěno velitelství a štáb. Obyvatelé vil na Nivě museli ve prospěch Rudé armády vyklidit buď zcela anebo alespoň částečně svá obydlí. Generálové a vyšší důstojníci byli ubytováni v moderních novostavbách, nižší důstojníci a vojáci po celém městě. Na 7 tisíc příslušníků Rudé armády zůstalo v Novém Městě více jak dva měsíce.

Přestože nebylo domu, ve kterém by nebyl umístěn ruský voják, vítalo obyvatelstvo nadšeně a radostně Rudou armádu. Projevy nespokojenosti způsobené faktickou převahou ruského vojska (7 tisíc versus 3 a půl tisíce) byly pochopitelné a problémy s vlastním ubytováním a zásobováním obrovské (z počátku totiž nefungoval klasický zásobovací přísun pro Rudou armádu).

Národní výbor vydal řadu opatření, jejichž důsledkem bylo odstranění všech těch, kteří se provinili kolaborantstvím v době okupace. Jednalo se o správce reálného gymnázia, učitelského ústavu, okresní veřejné nemocnice, okresní nemocenské pojišťovny, některé úředníky a obyvatelstvo.

7.1.6 DALŠÍ KVĚTNOVÉ UDÁLOSTI

K prioritním úkolům následujících dnů patřilo odstranění trosk a vojenského materiálu a pochytní několika set koní, kteří se potulovali kolem města. Problémem však byl nedostatek pracovních sil. Počáteční pracovní chuť a nasazení obyvatelstva rychle upadala. Aby byly alespoň zčásti odstraněny trosky a materiál v ulicích, nařídil místní národní výbor obecnou pracovní povinnost pro muže od čtrnácti do šedesáti let. K aktivnímu zapojení vyzýval však i ženy.

Množství úkolů, které bylo třeba plnit a vládní nařízení (národní výbory se podle košického vládního programu staly širokou základnou lidové demokracie - v podstatě převzaly funkci a působnost rady a zastupitelstva města) vedlo revoluční národní výbor k tomu, že vyzvalo vedoucí politických stran ve městě,

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 96.

aby jmenovali své zástupce do rozšířeného místního národního výboru. Stejně jako zástupitelů mělo být v národním výboru třicet členů.¹⁷⁹

Vděčnost Rudé armádě za osvobození Nového Města na Moravě vedla představitele národního výboru k rozhodnutí uspořádat její slavnostní přivítání. Průvod konaný 21. května 1945 završily projevy zástupců města, srdečná slova armádního i posádkového velitelství a národní hymny. Následoval koncert a radostná veselice.¹⁸⁰

K dalšímu utužení vztahů Nového Města na Moravě a Rudé armády došlo 27. května 1945, kdy byl uspořádán den mládeže - pestrý zábavný pořad se zpěvem a hudbou.¹⁸¹

Nadšení a euforie z osvobození byla narušena smutnou událostí. 27. května 1945 zemřel po dlouhé nemoci starosta Nového Města, Rudolf Litochleb. Pravomoci vyplývající z jeho funkce přešly do rukou revolučního národního výboru.¹⁸²

7.2 PERZEKUCE¹⁸³

Ani Novému Městu na Moravě se nevyhnuly ztráty nejcennější - ztráty na lidských životech. Desítky dalších spoluobčanů strávili několik měsíců v koncentračních táborech nebo ve věznicích protektorátu. Důvody k jejich zatčení byly rozmanité.

7.2.1 VĚZNĚNI¹⁸⁴

Jako rukojmí byli po vypuknutí války zatčeni učitel Josef Khun (září 1939 - březen 1941, Buchenwald, Dachau) a odborný učitel Rudolf Musil (září 1939 - prosinec 1940, Dachau, Buchenwald).

Josef Tulis byl zatčen kvůli účasti v ilegální organizaci Obrana Národa. Byl odsouzen k trestu smrti za velezradu, nicméně trest nebyl vykonán (srpen 1944 - duben 1945, Jihlava, Brno, Vratislav a Zwickau).

V souvislosti s uzavřením vysokých škol byli odvezeni do koncentračních táborů Viktor Beneš (listopad 1939 - květen 1940 vězněn, Sachsenhausen) a Adolf Drdla (listopad 1939 - duben 1940, Sachsenhausen).

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 100-103.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 103-104.; *Vítali jsme rudou armádu*, Zprávy I., 22. 5. 1945, s. 1.

¹⁸¹ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 104.

¹⁸² Tamtéž, s. 104-106.

¹⁸³ Tamtéž, s. 53-58.; *Školní kronika obecné školy v Novém Městě na Mor.*, 1937 -, s. 45-46.; J.TULIS, *Obrana národa na Novoměstsku. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině*, s. 18 - 20.

¹⁸⁴ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 54-58.

Z důvodu zatýkání funkcionářů Sokola byl zatčen profesor Silvestr Dvořák (listopad 1941 - květen 1942, Jihlava, Brno; leden 1945 - duben 1945, Jihlava) a disponent pobočky Moravské banky Karel Pokorný.

Kvůli falšování dokladů úřední povahy byla zatčena úřednice OÚ Ludmila Kafková (září 1944 - květen 1945, Jihlava, Praha) a úředník OÚ Vladimír Černý (září 1944 - duben 1945, Jihlava).

Pro činnost v Kuratoriu pro výchovu mládeže byl zatčen Jiří Beranovský (září 1944 - listopad 1944, Brno).

Další spoluobčané skončili ve vězení za poslech zahraničního rozhlasu a rozšiřování zpráv. Byli to Jaromír Hrbotický (červenec 1942 - červenec 1944, Jihlava), Přemysl Hrbotický (červenec 1942 - červenec 1943, Jihlava, Znojmo) a Adolf Hájek (září 1944 - říjen 1944, Jihlava).

Profesor Silvestr Dvořák byl zatčen a vězněn (leden 1945 - duben 1945, Jihlava) za spoluúčast v odbojovém hnutí. Vězněna byla i jeho manželka Emilie (říjen 1944 - únor 1945, Jihlava) a synové Karel (leden 1945 - duben 1945, Jihlava) a Zdeněk (leden 1945 - duben 1945). Vězněn byl i MUDr. Arnold Šich (červen 1940 - duben 1941, Brno, Vratislav) a František Med (září 1944 - říjen 1944, Jihlava).

Za urážku Adolfa Hitlera byl vězněn Jaroslav Beran (leden 1944 - duben 1945, Buchenwald).

Marie Sošková byla vězněna v souvislosti se zatčením svého bratra Eduarda (červenec 1944 - srpen 1944, Jihlava).

Z důvodů rasových byla internována v Terezíně Hedvika Hájková (říjen 1942 - květen 1945).

Celá řada obyvatel byla vězněna z blíže neznámých důvodů.

Trestány a pronásledovány byly však i rodiny zatčených. Rodinní příslušníci byli postaveni pod přísný policejní dozor. Rodiny státních zaměstnanců byly zbaveny veškerých příjmů. Fakticky se tak staly závislými na pomoci příbuzných a dobrých lidí (což byla prakticky činnost nelegální a přísně trestaná).

7.2.2 ZABITI, UMUČENI, POPRAVENI ¹⁸⁵

K obětem druhé světové války v Novém Městě na Moravě patřilo z rasových důvodů židovské obyvatelstvo, o jejichž osudu pojednává zvláštní kapitola.

Velkou skupinu tvořili lidé, kteří se angažovali v odboji. Byli zabiti v boji, popraveni nebo zahynuli v koncentračních táborech. Byli to: Eduard Soška (zastřelen 1. listopadu 1944 s generálem Svatoněm na Pasekách u Proseče při boji s okupanty), Hynek Hájek (zastřelen 13. dubna 1945 v Novém Městě na Moravě při srážce s německou policií), Metoděj Čejka (vězněn od března do června 1942 v Kounicových kolejích, popraven 17. června 1942 v Brně za heydrichiády), František Mikeš (zatčen 3. června 1942, popraven 9. června 1942 v Kounicových kolejích za heydrichiády), JUDr. Oldřich Smíšek (vězněn od března do června 1942 v Kounicových kolejích, popraven 14. června 1942 v Brně za heydrichiády), Zdeněk Šír (vězněn od prosince 1941 do května 1942, popraven 7. května 1942 v Mauthausenu), Karel Kafka (vězněn od srpna 1942 do října 1943 v Breslau, popraven v Breslau), Alois Prokop (vězněn od podzimu 1944 v Jihlavě, od dubna 1945 v Mauthausenu, zahynul na pochodu smrti v dubnu 1945), Josef Šilhánek (vězněn od srpna 1941 do dubna 1942 v Mauthausenu, zahynul v dubnu 1942 v Mauthausenu), František Košťál (popraven v červnu 1942 v Praze).

Pro sabotáž výroby byli vězněni a popraveni František Drobný (od října 1941 do února 1942, popraven 5. února 1942 v Mauthausenu) a Karel Figurák (duben 1943, Gross-Rosen).

Antonín Puchýř zahynul v Mnichově při bombardování, kde byl nasazen na nucených pracích. Podobný osud měla i Ludmila Václavíková, která zahynula při bombardování továrny v Anscheinu.

Při bombardování Nového Města v roce 1945 zemřel Bohumil Dvořák, Marie Fousková, Vojtěch Holfeuer, Alois Jelínek, Anna Loubová, František Švaňhal.¹⁸⁶ Při ústupu německé armády byl 10. května 1945 zabit František Hubáček.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 53-54.; J.TULIS, *Obrana národa na Novoměstsku. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině*, s. 25.; J. ČERNÝ. *Byli jedni z nás*, s. 38.; Miroslav ŠAJNAR, *Nikdo nesmí být zapomenut, nic nesmí být zapomenuto. Fakta o obětech okupace 1939-1945 na okrese Žďár nad Sázavou*, s. 22-24.

¹⁸⁶ *Kronika Nového Města na Moravě*, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 91.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 93.

7.3 ZÁVĚR ROKU 1945¹⁸⁸

Na začátku června se konala ustavující schůze širšího národního výboru (tzn. zastupitelstva). Nejsilnější stranou se stala komunistická strana (11 mandátů),¹⁸⁹ dále to byli lidovci (7 mandátů),¹⁹⁰ národní socialisté (5 mandátů, přičemž 1 nepolitický)¹⁹¹ a sociální demokraté (7 mandátů, přičemž 1 nepolitický)¹⁹² - tzn. jediné vládou povolené strany. Předsedou se stal dr. Kostřica (nepolitický). Poté co dr. Kostřica rozhodl Nové Město opustit, byl 23. července zvolen dr. E. Novotný. Když mu doplňovací okresní vojenské velitelství v Brně odmítlo prodloužit odklad nastoupení prezenční vojenské služby, nahradil v čele města Novotného Josef Mikulec. Stál v čele města jakožto první místopředseda, jelikož si komunistická strana prosadila jeho ponechání v čele. Složení širšího národního výboru bylo určeno vzájemnou dohodou jednotlivých politických stran. Podobné zastoupení měla i rada místního národního výboru, která se scházela prakticky denně (2 za KSČ, 2 za lidovce, 2 za NS a 1 za SD).

Rada řešila převážně záležitosti týkající se pobytu Rudé armády v Novém Městě a potvrzování osvědčení o národní a státní spolehlivosti. K dalším cílům patřila snaha o získání majetku, u kterého se předpokládalo, že propadne konfiskací. Jednalo se především o lesy, budovy a majetek nadačního velkostatku Marie Školské, u kterého se vycházelo z předpokladu, že účel jeho zřízení, je dnes již přežitek. Zástupci Nového Města vypracovali memorandum, které historicky, hospodářsky a sociálně podpíralo snahy města. Předpoklady z nichž zástupci města vycházeli, však byly nesprávné a majetek nadace byl ponechán, změněn byl jen účel.

Došlo rovněž k rozdělení referátů a ustanovení obecních komis (finanční, lesní, sociální, vodovodní, kulturní, disciplinární, zemědělská, vyšetřovací a školní).

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 106-140.

¹⁸⁹ Od počátku byla neaktivnější a nejagilnější. Vykonávala nutné přípravy ještě za okupace. Počet organizovaných členů byl asi 200 - patřili mezi ně starší členové komunistické strany z doby první republiky a dřívější významní místní činitelé strany agrární. V čele komunistické strany stál Ing. J. Šlerka (*Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 129.*)

¹⁹⁰ Základy místní organizace budovány až v červnu 1945. Opírala se o silné pozice z dob předválečných. Z určité části se jejími členy stali bývalí živnostníci a velká část inteligence. V čele strany stál profesor Josef Mikulec (*Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 130.*)

¹⁹¹ Vedle původních členů národních socialistů se ke straně přidala část inteligence, živnostníků a příslušníci českobratrské církve (cca 300 členů). Předsedou byl B. Donát. (*Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 130.*)

¹⁹² V čele sociálních demokratů stál učitel Josef Khun. Z důvodu celonárodních se z počátku příliš neangažovala. (*Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953, s. 130.*)

Z důvodu zefektivnění práce byl vyšetřováním podezřelých z kolaborantství pověřen přednosta okresního soudu JUDr. Josef Zoufal. Kvůli značným zásobovacím potížím (nedostatek zeleniny, ovoce a masa) byla zřízena zásobovací komise. V červenci byla zřízena národní stráž v počtu 14 osob.

Správci jednotlivých škol bylo usilováno o obnovu vyučování - především na reálném gymnáziu, kde byli žáci nejvyšších tříd po celý školní rok 1944/1945 pracovníčně nasazeni a v tříměsíčním kurzu měli dle příkazu školních úřadů doprobrat veškeré zameškané učivo československých dějin a literatury. Protože byla budova reálného gymnázia zabrána Rudou armádou, vyučovalo se v evangelickém kostele, v učebně měšťanské školy a v tělocvičně lidového domu. S vyučováním bylo započato pouze u vyšších tříd reálného gymnázia a u čtvrtého ročníku učitelského ústavu.

V červenci odešla z Nového Města větší část posádky Rudé armády. Oficiální rozloučení s ní proběhlo 9. července.

Zámecké náměstí bylo přejmenováno na náměstí dr. E. Beneše. Po přejmenování některých ulic byly v Novém Městě: ulice E. Sošky, Hájkova (bývalá Luční), Stalinova, Fr. Drobného, Nečasova (bývalá Bobrovská), Nové domy, Bedřicha Smetany, Sportovní, Na výhledech, Ulice 9. května a Mírová.

Prakticky po celý zbytek roku 1945 pokračovala konsolidace poměrů a upevňování právního řádu.

S uklidněnou situací došlo k oživení spolků (tělovýchovné spolky Sokol a Orel, Junák, divadelní ochotnický spolek Klicpera, spolek akademiků Horák). Přibyly také nové spolky a instituce (Svaz přátel SSSR, Jednotný svaz mládeže, Revoluční odborové hnutí a Jednotný svaz českých zemědělců).

Konala se řada kulturních i vzpomínkových akcí (např. 25. srpna tryzna za oběti nacistického běsnění pod záštitou svazu československého důstojnictva a Jednoty československé obce legionářské; 22. září vzpomínka na výročí pohřbu prezidenta T.G.Masaryka; 28. října po několika letech důstojná oslava státního svátku; 7. listopadu oslava říjnové revoluce).

V listopadu byl do Nového Města přeložen oddíl československé armády (cca 100 mužů), kteří měli zajistit vojenský materiál, který jí byl předán Rudou armádou. Palčivým problémem se stalo ubytování, zajištění topiva a soužití vojáků s obyvatelstvem. Nicméně již na počátku jara 1946 se oddíl navrátil zpět.

Změnu si vyžádaly také některé vedoucí pozice novoměstských úřadů (okresní hejtman Lacina odešel k Zemskému národnímu výboru v Brně, nahrazen Františkem Bezlojou; předseda okresního soudu JUDr. J. Zoufal odešel ke krajskému soudu do Znojma, nástupcem se stal bystřický soudce dr. Horák; apod.).

Německé podniky se v Novém Městě nenacházely. Němci spravovali pouze zabavený majetek rodin Brady a Skuteckých. Na oba podniky byla do doby vyřešení dědických nároků uvalena národní správa.

Obnova hospodářského života ve městě pokračovala pozvolna. Patrný byl nedostatek textilu a obuvi. Nicméně, pokles černého trhu byl zřejmý. Jednou z příčin pomalé obnovy byl i nedostatek pracovních sil. Jako dočasné řešení byli do Nového Města nasazeni němečtí váleční zajatci ze sběrných táborů z Jihlavy, Brna a Svitav.

Poměrně rychle byla obnovena železniční doprava. Silniční doprava byla omezována nedostatkem pohonných hmot.

Správcem zabraného německého majetku byl v říjnu jmenován profesor dr. Josef Doubek. Majetek zabavený Němcům byl zapůjčen lidem, kteří utrpěli bombardováním, svazu mládeže, odborné škole pro ženská povolání, měšťanské škole, atd. Majetek zrádců a kolaborantů zabaven nebyl.

Obyvatelstvo, které se za doby okupace provinilo na národní cti, bylo bezprostředně potrestáno v revolučních dnech tak, že bylo pracovní nasazeno na těžší manuální práce. Z prostého důvodu, že místní národní výbor nesehnal dostatek písemných dokladů o jejich chování za okupace, nebyla celá řada občanů potrestána. Jen jeden občan byl souzen před brněnským lidovým soudem. S ostatními bylo zacházeno podle retribučního dekretu. Finanční tresty, ke kterým byli odsouzeni, však byly zrušeny zemským národním výborem, ke kterému se odvolali.

Potřeba osídlit československé pohraničí a zlepšit svoje sociální postavení vedla několik novoměstských rodin k odchodu do pohraničí - část odešla na Znojemsko, část na Svitavsko a Moravskotřebovsko.

Nadační ústav Marie Školské byl obnoven k 1. červenci 1946.¹⁹³

¹⁹³ *Pamětní kniha lesního závodu Nové Město na Mor, svazek I., 1125-1945, Historie vzniku a vývoje lesního závodu, rok 1945, s. 13.*

8 ZÁVĚR

Práce je vypracována především na základě studia archivních pramenů, kronik, dobového tisku a regionální literatury. Práce komplexně, a poměrně obsáhle, postihuje časově vymezenou problematiku. Obecné dění je zmíněno tehdy, je-li zjištěna nějaká pozitivní či negativní reakce novoměstského obyvatelstva. Jedná se tedy veskrze o regionální problematiku.

Prameny Státního okresního archivu ve Žďáře nad Sázavou jsou, snad díky dobrým skladovacím postupům a přístupu zaměstnanců, v dobrém stavu. K fondu města Nové Město na Moravě i fondu Okresní úřadu Nové Město na Moravě jsou vypracovány inventáře. Knihy ze zápisů schůzí městského zastupitelstva a městské rady jsou od roku 1941 psány česko - německy. Německá verze zápisu je přitom mnohem obsáhlejší. Od roku 1944 jsou projednávána témata prakticky bezcenná. Presidiální spisy z let 1939-1945 jsou nejobsáhlejší v letech 1939-1941. Jedná se převážně o seznamy, soupisy a materiál z četnických stanic a okresního úřadu. Od roku 1942 jejich počet rapidně klesá. V roce 1945 je počet presidiálních spisů prakticky minimální.

Kroniky byly vládním nařízením počátkem druhé světové války uzavřeny a odevzdány. Jedno z nejdůležitějších období národa tak zůstalo bez kronikářských záznamů. Pověštinou byly informace z let druhé světové války doplněny až po jejím konci. Kronika reálky zachycuje období německé okupace stručně. Kronika měšťanské školy je ve výkladu obsáhlejší. Nejobsáhlejší a nejkomplexnější informace poskytuje kronika Nového Města. Období let 1939-1945 však bylo městským kronikářem dopsáno zpětně až v roce 1948. Dle slov kronikáře na základě pramenů úřední povahy, periodik, plakátů, vyhlášek, zpráv zúčastněných osob a zkušeností a zážitků mnohých. Kronika tedy neposkytuje aktuální reakce na historické skutečnosti. Informace jsou psány s časovým odstupem a s nepřehlédnutelným ruským, respektive komunistickým podtextem. K informacím, které kroniky poskytují je tak nutný kritický přístup.

Kronika evangelické fary zachycuje situaci Nového Města do konce roku 1938. Kronika katolické fary vymezenou problematiku nezachycuje vůbec.

Informace, které poskytuje dobový tisk, jsou nejužitečnější v roce 1938 a částečně v roce 1939. Noviny informují prakticky o veškerém dění na okrese. Po vypuknutí druhé světové války a po dosazení německého správce jejich

využitelnost klesá, až do jejich zrušení v roce 1941. Zprávy se prakticky omezují jen na výčet německých vítězství, úspěchů a proslovů významných představitelů Říše.

Regionální literatura je velice různorodá. Veskrze se jedná o několikastránková díla, která jsou tématicky zaměřená. Největším problémem jsou propagandistická díla období komunismu.

Jak již název bakalářské práce vypovídá, cílem bylo zjistit co nejvíce informací o historii Nového Města na Moravě v letech 1938 až 1945. Časové vymezení je zdůvodněno v úvodu práce.

Nové Město na Moravě patřilo díky své geografické poloze k poměrně odlehlým městům. Neprocházely tudy prakticky žádné důležité železniční ani silniční tepny. V roce 1905 sice Nové Město na Moravě získalo dopravní spojení Žďár – Tišnov, nicméně nehrálo celorepublikově významnou roli.

Od roku 1850 bylo Nové Město okresním městem, které slučovalo soudní okres Žďár nad Sázavou, Bystřice nad Pernštejnem a od roku 1940 i Přibyslavský soudní okres. Jako takové bylo centrem řady institucí s okresní působností (například okresní úřad, okresní soud, apod.) Proto se nevyhnulo německé správě a německým policejním a potlačovacím aparátům.

Samotné Nové Město bylo poměrně malé. Počet obyvatel od začátku 20. století nepřesáhl tři tisíce. Konkrétně, ve třicátých letech 20. století žilo v Novém Městě přibližně 2500 obyvatel. Národnostně bylo Nové Město prakticky české. Německého obyvatelstva žilo v Novém Městě minimum. Co se týče náboženského smýšlení, převažovalo katolictví. Několik stovek věřících měli i evangelíci. K judaismu tíhlo jen 14 obyvatel Nového Města. Nejsilnější politickou stranou byli v Novém Městě lidovci. Levicové strany se těšily oblibě méně (celorepublikový trend opačný). Nejméně oblíbené byly německé strany, které ve volbách nezískávaly prakticky žádné hlasy. Volební účast se pohybovala kolem 65 procent, obyvatelstvo bylo ve svém politickém rozhodování stabilní.

Od roku 1938 probíhala v Novém Městě na Moravě stavba okresní nemocnice od brněnského architekta Bedřicha Rozehnal. Komplex nemocničních budov byl dokončen v roce 1940, kdy byl zahájen ambulantní provoz. Lékaři novoměstské nemocnice hráli důležitou roli v období protektorátu, kdy pomáhali zraněným odbojářům a partyzánům. Díky výstavbě nemocnice se Nové Město stalo

důležitým zdravotnickým centrem v okrese. Při stavbě byly použity moderní technologie a vybavení.

Vnitrozemské moravské město získalo novou geografickou polohu v roce 1939. V souvislosti s odstoupením československého pohraničí se Nové Město na Moravě stalo téměř pohraničním městem. Německé hranice byly Novému Městu vzdálené necelých 50 km.

Od roku 1939 byla do Nového Města dosazena německá správa. Správcem novoměstského velkostatku se stal nacist Peter Fritz, který byl následně kooptován do městské rady, zastupitelstva a dalších funkčních a rozhodovacích orgánů. Přestože je postava Fritze hodnocena a vnímána negativně, je pozoruhodné, že jeho žádosti o potvrzení činnosti v letech 1939-1945 nebyla zamítnuta a byla předána k vyřízení výše nadřazeným orgánům. Úpadek městské zastupitelstva je dokladem postupného rozkladu protektorátní zprávy v letech 1944/1945.

Život obyvatelstva nebyl nacistickou okupací a vznikem protektorátu narušen tak rapidně jako ve velkých městech či v pohraničí. Jako okresní město se však dočkalo Nové Město zásahů v oblasti školství či kultury. Rovněž byly přejmenovány ulice, odstraněny pomníky a pamětní desky. Tedy prakticky vše, co nevyhovovalo novým státoprávním poměrům. K největším zásahům došlo za Heydricha. Úplná germanizace byla v předválečně ryze moravském městě prakticky nemožná.

Oběti si vyžádala z řad Novoměšťáků jak Heydrichiáda, tak perzekuce po 17. listopadu. Seznam perzekuovaného obyvatelstva není úplný. Jednotlivé prameny se ve jménech, ale i datech úmrtí a případných důvodů zatčení či usmrcení rozcházejí.

Díky své odlehlé poloze a zemědělskému charakteru nemělo město závažnější problémy se zásobováním. Je zcela logické, že problémy byly, ale nedosahovaly takových rozměrů jako ve městech větších rozměrů. Problémy se objevovaly především s přibývajícím léty války. Existence černého trhu byla logickým důsledkem přidělového hospodářství.

Ani z vojenského hlediska nehrálo Nové Město na Moravě důležitější roli. Město bylo prakticky bez průmyslových továren a podniků. Průmyslová činnost byla založena na malých, dalo by se říci, že rodinných podnicích. Nové Město se tak vyhnulo spojeneckému bombardování. K nejznámější letecké akci, která

se odehrála v okolí Nového Města na Moravě, patřila havárie německého letadla v únoru roku 1944. Spojenecké letadlo spatřilo obyvatelstvo až na podzim roku 1944.

Perzekuce židovského obyvatelstva se v Novém Městě dotkla „pouze“ dvou rodin, které byly až na jediného přeživšího vyvražděny. K židovským obětem holocaustu v Novém Městě jsou dále řazeny i brněnské židovské rodiny, které se do Nového Města na Moravě přistěhovaly v naději, že se v odlehlém městě na Českomoravské vysočině vyhnou tvrdým nacistickým represím, které byly patrné v Brně. Obě novoměstské židovské rodiny se před válkou plně podílely na kulturním životě Nového Města a ani po vypuknutí druhé světové války nepocíťovaly ze strany obyvatelstva nenávist.

Oblast Vysočiny patřila díky svým přírodním dispozicím k oblastem, které byly vyhledávány uprchlíky a válečnými zajatci. Od počátku války se stala cílem západních desantů a od podzimu roku 1944 četných partyzánských skupin.

V samotném Novém Městě byla do odbojové činnosti zapojena řada lidí. Odboj byl charakteru jak demokratického, tak komunistického. Na odbojové činnosti se podíleli zaměstnanci okresního úřadu, pošty i četnictva. Nejvýraznější bylo, z počátku války, působení organizace Obrany národa. Od roku 1942 pak její úlohu přebrala Rada tří.

Partyzánské hnutí výrazněji neovlivnilo průběh či výsledek války. Bylo důležité především z morálního hlediska. Pohled na partyzánskou činnost je velice problematický a činy partyzánů jsou hodnoceny rozporuplně. Množství partyzánských skupin a odbojových organizací, které se nacházely na Vysočině, podnítily Němce k akci. Do Nového Města tak byl dosazen protipartyzánský oddíl tzv. jagkomanda. I přes patrnou snahu Němců se však činnost partyzánů a odbojových skupin na Novoměstsku zcela potlačit a zničit nepodařila.

Boje se Novému Městu na Moravě v době druhé světové války vyhnuly. Paradoxně zažilo obyvatelstvo Nového Města naplno hrůzy druhé světové války až po německé kapitulaci. 9. května bylo Nové Město několik minut bombardováno Rudou armádou, která sledovala ustupující Němce. K další bojové akci mohlo dojít 10. května, kdy si ustupující Němci vynucovali volný průchod Novým Městem na západ. Ultimativní rozhodnutí ruského velitele a počátek zbrojení ruské armády však Němce vylekalo.

Dá se říci, že osvobození Nového Města proběhlo relativně v klidu. Bylo osvobozeno 10. května Rudou armádou. Přestože si osvobození vyžádalo několik obětí, nedošlo k výraznějším střetům s Němci.

V nově ustanoveném národním výboru hráli důležitou roli komunisté. Jejich zastoupení v rozhodovacím orgánu a několikaměsíční působení Rudé armády ve městě dávalo tušit, jakým směrem povede poválečný vývoj nejen Nového Města, ale celého Československa.

Věřím, že jsem ve své práci vystihla ty nejdůležitější události ve vývoji Nového Města na Moravě a přiblížila tak jeho charakter v době protektorátu a druhé světové války. Práce svým obsahem dokazuje, že se Novému Městu na Moravě vyhnuly opravdu tvrdé nacistické zásahy a represe a že se, až na závěrečné bombardování Nového Města, nepotkalo s většími vojenskými akcemi a boji.

Druhá světová válka ovlivnila životy lidí. Šest let nacistické perzekuce bylo znát. Poválečná obnova a vývoj však nebyl o nic méně jednodušší.

9 SEZNAM PRAMENŮ, INTERNETOVÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

9.1 SEZNAM PRAMENŮ

Archiv Horáckého muzea, fond II. světová válka - události, odboj, odbojáři, osvobození, kartón č. 4.

Archiv Horáckého muzea, fond II. světová válka - regionální materiály, zaměření památníků, oběti, kartón č. 48.

Archiv Horáckého muzea, fond protektorát 1939-1945, písemnosti a plakáty, kartón č. 62.

Archiv Horáckého muzea, fond II. světová válka - R-3, západní desanty, odboj, kartón č. 76.

Archiv Stavebního úřadu v Novém Městě na Moravě, fond Okresní nemocnice v Novém Městě na Moravě, Interní a dětské oddělení, složka č. 43032.

Codex Diplomaticus et Epistolaris Moravie IV., (1268-1293), ed. Antonín Boček, Olomouc, 1845.

SOka Žďár nad Sázavou, fond města Nové Město na Moravě 1458-1945 (1950), Aktový materiál (spisy po roce 1850). Obecní volby (1886-1942), e.č.373, i.č.765.

SOka Žďár nad Sázavou, fond města Nové Město na Moravě 1458-1945 (1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1937-1940, e.č. 213, i.č. 220.

SOka Žďár nad Sázavou, fond města Nové Město na Moravě 1458-1945 (1950), Kniha zápisů o schůzi obecního zastupitelstva 1940-1944, e.č. 214, i.č. 221.

SOka Žďár nad Sázavou, fond města Nové Město na Moravě 1458-1945 (1950), Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1935-1938, e.č. 218, i.č. 225.

SOka Žďár nad Sázavou, fond města Nové Město na Moravě 1458-1945 (1950), Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1938-1940, e.č. 219, i.č. 226.

SOka Žďár nad Sázavou, fond města Nové Město na Moravě 1458-1945 (1950), Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1940-1945, e.č. 220, i.č. 227.

SOka Žďár nad Sázavou, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č.1055.

SOka Žďár nad Sázavou, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č.1056.

SOka Žďár nad Sázavou, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č.1057.

SOKA Žďár nad Sázavou, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č.1058.

SOKA Žďár nad Sázavou, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č.1059.

SOKA Žďár nad Sázavou, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č.1060.

SOKA Žďár nad Sázavou, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, Presidiální spisy 1939-1945, kartón č.1061.

Pamětní kniha obce Nového Města na Moravě, první díl, 1922-1938.

Kronika Nového Města na Moravě, druhý díl, 21. 5. 1938 - 31. 12. 1953.

Památní kniha evangelické církve v Novém Městě, druhý díl.

Školní kronika obecné školy v Novém Městě na Mor, 1937 - .

Reálka v Novém Městě na Moravě. Kronika ústavu v letech 1940/41 - 43/44.

Historie vzniku a vývoje lesního závodu.

Rudolf ŽOFKA, *Pamětní kniha lesního závodu Nové Město na Mor, svazek I., (1125-1945).*

Farní věstník novoměstský, IX., 1937.

Farní věstník novoměstský, X., 1938.

Farní věstník novoměstský, XI., 1939.

Farní věstník novoměstský, XII., 1940.

Farní věstník novoměstský, XIII., 1941.

Farní věstník novoměstský, XIV., 1942.

Farní věstník novoměstský, XV., 1943.

Horácké listy, XV., 1923.

Horácké listy, XVI., 1924.

Horácké listy, XVII., 1925.

Horácké listy, XVIII., 1926.

Horácké listy, XIX., 1927.

Horácké listy, XX., 1928.

Horácké listy, XXI., 1929.

Horácké listy, XXII., 1930.

Horácké listy, XXIII., 1931.

Horácké listy, 27.-32., 1935.

Horácké listy, 28.-33., 1936.

Horácké listy, 29.-34., 1937.
Horácké listy, 30.-35., 1938.
Horácké listy, 31.-36., 1939.
Horácké listy, 32.-37., 1940.
Horácké listy, 33.-38., 1941.
Novoměstský zpravodaj, IV., 1980.
Novoměstský zpravodaj, VII., 1983.
Novoměstský zpravodaj, VIII., 1984.
Novoměstský zpravodaj, XIV., 1990.
Novoměstsko, XIX., 13. 2. 2009.
Vysočina, XXI., 1970.
Vysočina, XXV., 1974.
Vysočina, XXVI., 1975.
Vysočina, XLV., 2005.
Vysočina, XLVII., 2007.
Vysočina, XLVIII., 2008.
Vysočina, IL., 2009.
Zprávy, I., 16. května 1945.
Zprávy, I., 17. května 1945.
Zprávy, I., 18. května 1945.
Zprávy, I., 19. května 1945.
Zprávy, I., 20. května 1945.
Zprávy, I., 22. května 1945.
Zprávy, I., 23. května 1945.

9.2 SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

Hana's Suitcase - The story of Hana & Georgie Brady : *Brady archives* [online]. c2010. [citováno 22. 06. 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.hanassuitcase.ca>.
Nemocnice Nové Město na Moravě: *Historie* [online]. c2010. [citováno 22. 06. 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.nnm.cz>.
Holocaust: *Databáze obětí* [online]. c2010. [citováno 22. 06. 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.holocaust.cz>

9.3 SEZNAM LITERATURY

Josef BARTOŠ - Jindřich SCHULZ - Miloš TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*, svazek XI., Ostrava 1988.

Jindřich BEDNÁŘ, *Já se tam vrátím - osudy padlých zahraničních vojáků z území dnešního okresu Žďár nad Sázavou*, Žďár nad Sázavou 1989.

Hannelore BRENNER - WONSCHICK, *Děvčata z pokoje 28. Přátelství, naděje a přežití v Terezíně*, Brno 2007.

Iloš CRHONEK, *Architekt Bohuslav Fuchs : celoživotní dílo*, Brno 1995.

Jaromír ČERNÝ, *Byli jedni z nás. Vzpomínka na naše novoměstské spoluobčany, oběti holocaustu*, Novoměstský okrašlovací spolek 2003.

Karel ČERNÝ, *Říkali mu Ivan - učitel. Ze vzpomínek příslušníků partyzánské brigády Mistr Jan Hus na I. K. Jemaljanova*, Žďár nad Sázavou 1988.

Jan GEBHART - Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek XV.a., Praha - Litomyšl 2006.

Jan GEBHART - Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek XV.b., Praha - Litomyšl 2007.

Rudolf HRDLIČKA, *Rudá armáda osvobozuje Moravu. Kronika posledního válečného jara*, Brno 1948.

Branislav JAMNICKÝ, *Osvobození Moravy. Boje sovětských a rumunských vojsk při osvobozování země a účast partyzánských skupin*, Brno 1964.

Zdeněk JELÍNEK, *Cyril Musil. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině*, Nové Město na Moravě 1992.

Václav KAMENÍK, *Noční výsadek. Historie partyzánského oddílu Dr. Miroslav Tyrš*, České Budějovice 1986.

Josef KHUN, *Okres Nové Město na Moravě. Co má o něm vědět každý obyvatel*, Nové Město na Moravě 1936.

Zdeněk KONEČNÝ - František MAINUŠ, *Kronika osvobození Jihomoravského kraje*, Brno 1962.

Vít KŘESADLO - Miroslav KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1850-1918*, Nové Město na Moravě 2006.

Vít KŘESADLO - Miroslav KRUŽÍK, *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918-1945*, Nové Město na Moravě 2008.

Pavla KŘIVÁNKOVÁ, *Působíště moravské provincie Milosrdných sester sv. Kříže od roku 1872*, Kroměříž 2006.

Marie Rút KŘÍŽKOVÁ - Kurt Jiří KOTOUČ - Zdeněk ORNEST, *Je mojí vlastní hradba ghett?* Praha 1995.

Jaromír KUBÍČEK, *Bibliografie okresu Žďár nad Sázavou*, Brno 1993.

Karen LEWINE, *Hanin kufřík. Příběh dívky, která se nevrátila*, Portál 2003.

František MAINUŠ, *Památná místa protifašistického boje Jihomoravského kraje*, Praha 1978.

Lucie MARKOVÁ, *Nové Město na Moravě*, Havlíčkův Brod 2009.

Bořivoj NEBOJSA, *Jak to bylo s partyzány*, Brno 1998.

Petr PELČÁK - Vladimír ŠLAPETA - Ivan WAHLA, *Bedřich Rozehnal (1902-1984)*, Brno 2009.

Pocta statečným, Praha 1985.

Božena PTÁČKOVÁ, *Odboj a osvobození v okrese Žďár nad Sázavou v letech 1938-1945*, Žďár nad Sázavou 1980.

Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl., Praha 1924.

Statistická příručka Republiky Československé IV., Praha 1932.

Statistický lexikon obcí v Republice Československé. II. země moravskoslezská, Praha 1935.

Afrikan Alexsejevič STENIN, *Jermak na Moravě*, Praha 1988.

Josef František SVOBODA, *Vlastivěda Moravská. II. Místopis Moravy. Jihlavský kraj. Novoměstský okres*, Brno 1948.

Miroslav ŠAJNAR, *Bez boje není svobody, Bystřicko v letech 1938-1945*, Bystřice nad Pernštejnem 1960.

Miroslav ŠAJNAR, *Nikdo nesmí být zapomenut, nic nesmí být zapomenuto. Fakta o obětech okupace 1939-1945 na okrese Žďár nad Sázavou*, Žďár nad Sázavou, 1978.

Josef TULIS, *Obrana národa na Novoměstsku. Kapitoly z historie odboje na Českomoravské vysočině*, Nové Město na Moravě 1995.

Karel ŽÁK, *Historický průvodce Novým Městem na Moravě*, Nové Město na Moravě 1931.

Vojtěch ŽAMPACH, *Partyzánské portréty*, Brno 1980.